acces la istorie

NAPOLEON, FRANȚA *şi* EUROPA

Andrina Styles

ALL

Napoleon, France and Europe
Andrina Stiles
Copyright © 1993 Andrina Stiles
First published in English by Hodder & Stoughton.

Napoleon, Franța și Europa
Andrina Stiles
Copyright © 1995, 1998, 2001 **BIC ALL**
Traducere: Iuliu și Mihai Popescu

Toate drepturile rezervate Editurii **BIC ALL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **BIC ALL**.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate Editurii **BIC ALL**.
All rights reserved. The distribution of this book outside Romania, without the written permission of **BIC ALL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
STILES, ANDRINA
Napoleon, Franța și Europa/Andrina Stiles. - București: Editura BIC ALL, 2001
160 p.; 21 cm (Acces la istorie)
Tit. orig. (engl): Napoleon, France and Europe
Bibliogr.
Index
ISBN 973-571-336-5

94(44)

Editura **BIC ALL**
Bd. Timișoara nr. 58, sector 6
București, cod 76548
☎ 402 26 00
Fax: 402 26 10

Departamentul difuzare ☎ 402 26 20

Comenzi la: comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro

Redactor: Răzvan Petrescu
Procesare copertă: Daniel Țuțunel
Ilustrația copertei: *Portretul lui Napoleon de Ingres*

PRINTED IN HUNGARY, ALFÖLDI NYOMDA Plc.

Acces la istorie

NAPOLEON, FRANȚA ȘI EUROPA

Andrina Stiles

Traducere de

Iuliu Popescu și Mihai Popescu

ALL

Cuprins

	Prefață	IX
CAPITOLUL 1	**Napoleon - Introducere**	1
	1. Napoleon omul	1
	a) Originea sa	1
	b) Caracterul său	2
	c) Cariera, 1796-1815 - privire generală	3
	I) Politica internă	3
	II) Politica externă	4
	III) Sf. Elena şi după	4
	2. Napoleon - probleme istorice	4
	Îndrumări pentru studiu	7
CAPITOLUL 2	**Brumar**	9
	1. Fundalul politic al loviturii de stat de la 18 Brumar	9
	2. Lovitura de stat	9
	3. De ce a reuşit lovitura de stat?	15
	Îndrumări pentru studiu	19
CAPITOLUL 3	**Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: principalele evenimente**	20
	1. Drumul către victorie	20
	a) Primele campanii - Italia şi Egipt, 1796-1799	20
	I) Apreciere	21
	b) Războaiele Consulatului şi ale primei perioade imperiale, 1800-1807	23
	I) Apreciere	24
	2. Drumul către înfrângere, 1808-1814	25
	a) Campania din Spania	25
	b) Campania din Rusia, 1812	29
	I) Apreciere	31
	c) Ultimele campanii, 1813-1815	31
	Îndrumări pentru studiu	35
CAPITOLUL 4	**Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: motivele**	36
	1. Napoleon victorios, 1800-1807	36

a) Forţa lui Napoleon - aspectul militar 36
I) Calităţile de conducător ale lui Napoleon 36
II) Alte considerente 37
Natura schimbătoare a războiului 37
Dezvoltarea Marii Armate 39
Dezvoltarea tacticii de obţinere a victoriei 40
Armele şi instrucţia în Marea Armată 41
Planificarea strategică a lui Napoleon 43
III) Calităţile de general ale lui Napoleon - apreciere 44
b) Forţa lui Napoleon - aspectul civil 45
c) Slăbiciunea inamicilor - lipsa de unitate a aliaţilor 45
I) A doua coaliţie, 1799 46
II) A treia coaliţie, 1805 47
2. Declinul şi prăbuşirea, 1808-1815 48
a) Situaţia militară 48
b) Aliaţii uniţi 52
I) A patra coaliţie ,1813-1815 52
II) Înfrângerea finală şi sfârşitul Europei napoleoniene 52
Îndrumări pentru studiu 54

CAPITOLUL 5 **Napoleon şi Imperiul** 57
1. Dezvoltarea imperiului 57
2. Napoleon şi teritoriile cucerite 59
a) Teritoriile anexate 60
b) Statele satelite 61
3. Aşteptările lui Napoleon faţă de Imperiu 62
4. Efectul Blocadei Continentale asupra Imperiului 64
5. Motivele lui Napoleon pentru crearea Imperiului 65
a) Imperiul universal 66
b) Naţionalismul 67
6. Rezumat 72
Îndrumări pentru studiu 73

CAPITOLUL 6 **Napoleon şi Franţa: politică şi putere** 75
1. Consolidarea puterii 75
a) Constituţia 75
b) Principiul ereditar 80
2. Menţinerea puterii 83
a) Prin cumpărarea sprijinului 84

	b) Prin restrângerea libertății	85
	I) Poliția	85
	II) Cenzura și propaganda	88
	III) Educația	89
	IV) Religia	90
	3. Cele o sută de zile - schimbarea în bine?	93
	4. Natura regimului napoleonian	94
	Îndrumări pentru studiu	97
CAPITOLUL 7	**Napoleon și Franța: „Fiul Revoluției?"**	100
	1. Napoleon și Revoluția Franceză	100
	2. Idealurile revoluționare în practică?	102
	a) Guvern și administrație	102
	b) Egalitate?	105
	c) Libertate?	107
	3. Apreciere	108
	4. Efectele regimului napoleonian asupra Franței	109
	a) Asupra societății	110
	b) Asupra economiei	112
	I) Industria	112
	II) Blocada Continentală, 1806-1813	113
	c) Asupra culturii	116
	d) Asupra geografiei Franței	117
	5. Ce a supraviețuit după 1815?	119
	Îndrumări pentru studiu	121
CAPITOLUL 8	**Legenda napoleoniană**	123
	1. Legenda începe	123
	2. Legenda se dezvoltă	129
	3. Legenda capătă avânt	131
	4. Recunoașterea solemnă a meritelor	132
	5. Concepția lui Napoleon despre istorie	133
	6. Punctele de vedere ale istoricilor despre Napoleon	134
	7. Concluzie	136
	Îndrumări pentru studiu	138
	Arborele genealogic al lui Napoleon	140
	Tabel cronologic	141
	Glosar	143
	Recomandări pentru lectură	144
	Index	147

Prefață

Către cititorul obișnuit

Deși seria „Acces la istorie" a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care vor susține examene legate de subiectele respective, ea oferă o mulțime de lucruri interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții, (mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și atractiv totodată, în sensul coerenței cerute de un studiu specific istoric. În orice caz fiecare autor a urmărit nu numai să ofere o explicație clară asupra celor ce s-au petrecut în trecut (pentru a interesa și informa) ci, s-a presupus că mulți cititori doresc să fie stimulați să gândească mai departe asupra subiectului și să-și formeze propriile lor opinii asupra importanței evenimentelor descrise și discutate (ca o provocare). Astfel, deși nu se așteaptă din partea cititorului o cunoaștere apriorică a subiectului, el este tratat ca o persoană inteligentă. Autorul intenționează să împărtășească cititorilor o serie de idei și posibilități, mai degrabă decât să treacă printr-un șir de așa-numite „adevăruri istorice".

Către studenți și elevi

Există multe posibilități oferite de această colecție studenților și elevilor care studiază istoria de nivel. Ar fi bine, de aceea, să vă gândiți la propria voastră strategie înainte să începeți lucrul la această carte. Desigur, strategia va fi diferită în funcție de țelul pe care vi l-ați propus și de timpul de studiu de care dispuneți.

Dacă, de exemplu, doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

1. Citiți capitolul 1 și gândiți-vă la conținutul lui.
2. Citiți „Notele" de la sfârșitul capitolului 2 și decideți dacă vă este util să citiți acest capitol.
3. Dacă da, citiți capitolul oprindu-vă la fiecare paragraf sau la semnul „*" pentru a vă nota principalele chestiuni care au fost acoperite.
4. Repetați etapa a doua (și a treia acolo unde este necesar) pentru toate celelalte capitole.

Dacă totuși doriți să abordați în totalitate subiectul de față, luându-vă marja de timp necesar în consecință, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți capitolul cât de repede puteți și de preferat într-o singură ședință.
2. Studiați diagrama fluxului evenimentelor de la sfârșitul capitolului asigurându-vă că înțelegeți „forma" generală a ceea ce tocmai ați citit.
3. Citiți „Nota" asupra capitolelor: (și secțiunea de „Răspunsuri la întrebările - eseu" dacă există) și decideți ce anume mai aveți de lucrat la capitolul respectiv. În secțiunile deosebit de importante ale cărții va fi necesar să citiți pentru a doua oară capitolul și să vă opriți la fiecare titlu și „*", pentru a reflecta la ceea ce ați citit și a scrie un rezumat al lecturii.
4. Abordați secțiunea „Întrebări bazate pe sursă". Uneori va fi suficient să gândiți doar prin intermediul răspunsurilor mentale, dar o înțelegere suplimentară se poate realiza impunându-vă să le așterneți pe hârtie.

După ce ați terminat principalele capitole ale cărții studiați secțiunea „Recomandări pentru lectură" și hotărâți ce lecturi suplimentare (dacă există) veți face asupra subiectului.

Această carte a fost concepută spre a vă ajuta să studiați istoria într-un mod plăcut și cu rezultate bune.

Keith Randell

CAPITOLUL 1

Napoleon - introducere

La 18-19 Brumar din anul VIII al Revoluţiei Franceze (9-10 noiembrie 1799) o lovitură de stat, desfăşurată la Paris, a adus la putere în Franţa un tânăr general, Napoleon Bonaparte. În cele din urmă, acest eveniment a dus la extinderea puterii sale în cea mai mare parte din restul Europei în cursul următorilor 15 ani.

Cine a fost şi cum arăta acest om care avea să domine Europa până la 1815 şi să continue să trăiască în legendă, după moartea sa?

1. Napoleon omul

a) Originea sa

La 15 august 1769, la Ajaccio, în insula Corsica, Napoleon s-a născut ca supus francez. Corsica făcuse parte din republica Genovei şi fusese cedată Franţei de-abia cu un an în urmă. Familia Buonaparte aparţinea micii nobilimi şi manifesta o mândrie pătimaşă faţă de tot ce era corsican. La început, tatăl lui Napoleon s-a opus cu înverşunare ocupaţiei străine franceze. După mult timp, totuşi, el a acceptat o amnistie şi a trecut în tabăra cealaltă, văzând avantajele pe care le putea câştiga pentru familia sa, cu cinci fii şi trei fiice, prin apropierea de administraţia franceză a insulei. Unul dintre avantajele obţinute a fost eliberarea unui act ce dovedea că familia aparţinea nobilimii, pentru a-l putea trimite pe Napoleon, al doilea fiu, la o academie militară din Franţa continentală, unde acesta putea fi educat pe cheltuiala guvernului francez. Din fericire poate pentru Napoleon, nobilimea corsicană era considerată de majoritatea francezilor mult inferioară ca statut celei franceze, iar numele său nu a fost niciodată inclus pe listele foştilor aristocraţi („ci-devant") din timpul Revoluţiei Franceze.

La vârsta de nouă ani, tânărul Napoleon, a cărui primă limbă era italiana, a urmat un curs rapid de franceză, drept pregătire pentru viitoarea carieră. Nu şi-a pierdut însă niciodată accentul italian şi nu a învăţat niciodată să scrie corect franţuzeşte - acest din urmă fapt putând fi un motiv nemărturisit că întotdeauna şi-a dictat documentele oficiale şi corespondenţa (a se vedea pagina 3), lăsându-i pe secretarii săi să dea textelor forma gramaticală corectă. Este greu de ştiut în ce măsură s-a simţit vreodată cu adevărat francez, oricât de mult vorbea de „Franţa înainte de toate şi pentru totdeauna". Unii

istorici merg până acolo încât sugerează că Franța nu a fost niciodată pentru el „la patrie" - el a fost întotdeauna, cel puțin din punct de vedere emoțional, un corsican. Este în mod sigur adevărat că la început Napoleon a considerat Revoluția Franceză drept o ocazie pentru corsicani de a-și obține libertatea față de Franța, așa cum visaseră cândva să-și câștige independența față de Genova, și a fost un timp obsedat de „presentimentul lui Rousseau că această mică insulă va uimi într-o zi Europa". Mai târziu, când Corsica a încetat să-i mai domine gândurile în același fel și începuse să-l considere pe Rousseau „nebun", a păstrat sentimentul corsican al loialității față de familie.

Napoleon a studiat mai întâi la o școală pregătitoare în Franța, înainte de a merge la „École Militaire" din Paris, pe care a absolvit-o cu rezultate nu deosebit de bune, ca sublocotenent de artilerie, în 1785. În următorii patru ani și-a continuat instrucția ca ofițer de artilerie, aranjând în același timp să-și petreacă mult timp în Corsica. A fost remarcat de un influent om politic, al cărui patronaj l-a ajutat fără îndoială la începutul carierei sale și a cărui amantă, Josephine, îi va deveni mai târziu soție lui Napoleon. Între 1789 și 1792, prin emigrarea a nu mai puțin de 6.000 de ofițeri brevetați de rege și având origine nobilă, existau ocazii destule pentru militarii de carieră abili și energici, nu deosebit de nobili și de bine înzestrați, să avanseze rapid pe scara ierarhică într-un mod nevisat sub Vechiul Regim. Sprijinitor din toată inima al Revoluției încă de la începuturile sale în 1789, Napoleon a fost unul dintre tinerii ambițioși avansați rapid. Prin 1793, la vârsta de 24 de ani, era deja general de brigadă.

b) Caracterul său

Caracterul lui Napoleon a fost complex. Cu prietenii putea să fie fermecător și amuzant - „nimeni nu putea să fie mai fascinant decât el, când avea poftă". Dar nu avea întotdeauna chef, iar furiile sale și supărarea sa rece îi îngrozeau pe cei din jur. El recunoștea că starea sa sufletească putea să se schimbe brusc: „Sunt format din doi oameni diferiți", spusese cândva despre el însuși.

Este un clișeu istoric faptul că Napoleon era neobișnuit de scund - „Micul Caporal" al caricaturilor contemporane - și că energia sa inepuizabilă și ambiția nemăsurată sunt explicate prin nevoia lui de a-și compensa lipsa de centimetri. Energic și ambițios putea să fie, dar într-o vreme în care înălțimea standard pentru înrolarea adulților în armata franceză era de cinci picioare (circa 1,62 m), redusă prin 1813 la patru picioare și nouă degete, Napoleon, care avea cinci picioare și două degete (circa 1,67 m) era de fapt peste înălțimea medie a unui francez. Foarte inteligent și plin de vitalitate, el a fost, în cea mai mare parte a vieții sale de adult, un împătimit al activității, lucrând uneori 18 sau chiar mai multe ore pe zi. Scrisul său era indescifrabil - nu putea, spunea el, să țină pasul gândurilor, atât de repede îi veneau ideile - și

în mod normal îşi dicta documentele oficiale unei jumătăţi de duzină de secretari deodată. S-a apreciat că a „scris" mai mult de 80.000 de documente în timpul celor 15 ani cât a fost la putere. Pentru că ducea o viaţă tensionată, uneori devenea neliniştit şi temător - în special în mulţime şi atunci când era chemat să vorbească în public (lucru pe care-l făcea foarte prost). În astfel de momente părea să sufere de colapsuri nervoase apropiate de epilepsie.

În 1796, după câştigarea bătăliei de la Lodi, în timpul primei sale campanii din Italia (a se vedea pagina 21), şi-a dat seama, spunea el, că era o fiinţă superioară, destinată să realizeze fapte mari şi această credinţă în „destinul său" îl va însoţi ca o forţă călăuzitoare. Recunoştea în mod deschis că ambiţia sa era fără margini. Dacă era, aşa cum spunea adesea, ambiţia ca Franţa să devină respectată, temută şi să conducă lumea, ori era o ambiţie similară pentru el însuşi, rămâne de discutat. Istoricii militari apreciază în mod diferit calităţile de general ale lui Napoleon (a se vedea pagina 44), însă oricare ar fi verdictul privind strategia şi tactica, nu există nici o îndoială asupra puterilor sale charismatice de conducător.

Începând din 1807, persoanele oficiale, prietenii şi servitorii au observat o schimbare în felul de a fi al lui Napoleon, care a devenit şi mai marcată după întoarcerea de la Moscova din 1812. Campania din Rusia (a se vedea pagina 29) părea să-i fi afectat atât sănătatea mentală cât şi cea fizică. Memoria sa, până atunci excelentă, începea să-l lase, devenea mai autoritar şi mai intolerant faţă de punctele de vedere ale altora şi mai disprepuitor faţă de întreaga rasă umană - „Puterea vine prin teamă" spunea el în acea vreme. Începea să ia în greutate, devenind nepăsător şi încet, îmbătrânind prematur şi apropiindu-se de figura cheală şi pântecoasă atât de îndrăgită de caricaturiştii din vremea sa şi de mai târziu (a se vedea pagina 124).

c) Cariera sa, 1796 - 1815 – privire generală

Totuşi, în anii 1790, Napoleon era încă suplu şi activ, deşi nu deosebit de atrăgător ca înfăţişare, după relatările martorilor oculari. Aceştia îl descriu ca fiind îmbrăcat neîngrijit, aproape sărăcăcios, cu părul lins şi unsuros, lăsat pe umeri şi cu o faţă palidă. Un tânăr mai degrabă serios, nu prea avea simţul umorului şi rareori râdea. În martie 1796 au avut loc în viaţa sa două evenimente de mare însemnătate - s-a căsătorit cu frumoasa mondenă, rămasă văduvă, Josephine de Beauhearnais, şi a fost numit comandantul Armatei din Italia. Ca rezultat al succeselor sale militare (a se vedea paginile 21-24) în Italia (1796-1797) şi apoi în Egipt (1798-1799), în 1799, el a venit la putere prin lovitura de stat de la 18 Brumar (a se vedea capitolul 2), prin care a devenit Prim Consul şi conducătorul necontestat al Franţei

I) Politica internă

Ca Prim Consul (1799-1804) şi apoi ca Împărat, până în 1814, Napoleon a avut un guvern puternic centralizat şi autoritatea sa ca singur conducător al

Franței nu a fost contestată în mod efectiv. Regimul său era în esență o dictatură, deși, cu toate că șeful statului era și comandantul forțelor armate, nu era o dictatură militară (a se vedea pagina 94). Printr-un amestec de corupție (prin folosirea din belșug a darurilor sub formă de terenuri, titluri, funcții oficiale și bani pentru a-și cumpăra sprijinul) și de suprimare a libertății de gândire, de exprimare și de acțiune (tot prin folosirea din b elșug a îndoctrinării, intimidării și propagandei pentru a face opoziția imposibilă), Napoleon s-a menținut la putere timp de 14 ani (a se vedea capitolul 6, paginile 75-99).

II) Politica externă

Pentru Franța napoleoniană afacerile externe nu erau altceva decât război. În afară de scurta perioadă de pace din 1802-1803, sub Napoleon, Franța a fost aproape continuu în stare de război. Într-adevăr, pacea de la Amiens (1802) poate fi considerată drept ceva mai mult decât un armistițiu în lunga serie de războaie, începută în timpul Revoluției și continuată sub Napoleon, războaie pe care Franța le-a dus împotriva unui șir de armate europene de coaliție. Până în 1807, Napoleon a condus Franța într-o succesiune de victorii strălucitoare (a se vedea paginile 36-48) pe uscat, extinzând granițele franceze mult dincolo de „limitele sale naturale" ale Rinului, Alpilor și Pirineilor în Germania și Italia. La începutul anului 1811, imperiul a atins cea mai mare extindere, însă prăbușirea sa era deja amenințată de fatidicul conflict din Spania, început în 1807 (a se vedea pagina 25) și apoi asigurată de nechibzuita invadare a Rusiei din 1812 (a se vedea pagina 29). Chiar și cele mai intense eforturi ale lui Napoleon nu au reușit să salveze imperiul în campania din 1813 (a se vedea pagina 31) și, o dată cu căderea Parisului în mâinile Aliaților, în martie 1814, el a fost forțat să abdice și a fost exilat în Elba (o insulă în largul coastei italiene). Revenirea sa în Franța anul următor (Cele 100 de zile) și înfrângerea de la Waterloo au marcat sfârșitul vieții sale publice (a se vedea paginile 34-35).

III) Sf. Elena și după

Exilat din nou în 1815, de această dată în Sf. Elena (o insulă aflată departe în sudul Atlanticului, din care evadarea se dovedea imposibilă) Napoleon și-a petrecut ultimii ani de viață - el a murit, cel mai probabil datorită unui cancer la stomac în 1821, la puțin timp după a 52 aniversare a zilei sale de naștere - dictând propria sa versiune a evenimentelor unui grup de însoțitori de pe insulă. Din aceste însemnări și din propaganda acumulată în anii cât a fost la putere a fost construită legenda napoleoniană (a se vedea capitolul 8).

2. Napoleon - probleme istorice

Această carte se ocupă de înălțarea și căderea lui Napoleon; de efectele militare, politice, sociale, culturale și economice, atât pe termen lung cât și pe

termen scurt, asupra celor care au ajuns sub controlul său, în Franţa şi în străinătate; de cauza succeselor şi eşecului său final şi de evoluţia „legendei napoleoniene".

El a fost egoistul suprem: „singurul om pe care-l recunoştea era el însuşi - toate celelalte fiinţe erau simple cifre", aşa cum bine observa un cunoscut de-al său. Autointeresul, admitea el de bună voie, era călăuza tuturor acţiunilor sale. Nimeni nu putea să se opună planurilor sale fără a fi pedepsit - nici chiar prima lui soţie, Josephine, probabil singura persoană pe care a iubit-o în afară de el însuşi. Contemporanii îl priveau ca fiind amoral, un om căruia nu i se puteau aplica epitetele obişnuite de bun sau rău, care nu iubea şi nu ura, dar care împărţea favoruri şi amabilităţi în raport de posibilitatea de a-l folosi pe cel care le primea. El personal nu era crud - era doar nepăsător faţă de suferinţele celorlalţi. Aceştia aveau valoare în măsura în care serveau scopului său şi renunţa la ei când nu-i mai erau de folos. De ce împărţea daruri cu atâta largheţe celor mai dezagreabile şi mai nerecunoscătoare rude ale sale - patru fraţi şi trei cumnaţi au devenit regi şi principi - nu este pe deplin clar. Unii istorici văd în aceasta o expresie a ambiţiei sale dinastice de a fonda o casă regală europeană Buonaparte care să rivalizeze cu Habsburgii şi să-i eclipseze pe Bourboni; alţii cred că acest lucru se datorează simţământului corsican al clanului familial care nu l-a părăsit niciodată. Aşa cum nu l-a părăsit nici tradiţia corsicană a „vendetei", pe care a invocat-o pentru a justifica - cel puţin pentru el însuşi - „asasinarea" judiciară a ducelui d'Enghien, în 1804, despre care se spusese că a fost implicat într-un complot împotriva sa (a se vedea pagina 81).

Timp de două secole, romancierii, biografii, artiştii plastici, dramaturgii şi, în cele din urmă, creatorii de filme, au găsit cu toţii material pentru exersarea talentelor în descrierea vieţii şi epocii lui Napoleon. Punctele lor de vedere au fost de obicei polarizate fără iscusinţă - marele soldat şi conducătorul puternic exilat pe nedrept, sau dictatorul funest, poreclit pe bună dreptate „Căpcăunul" şi exilat aşa cum merita. Până după al doilea război mondial istoricii, influenţaţi de vechea premisă a cercetării istorice că evenimentele erau dictate aproape exclusiv de acţiunile personalităţilor puternice - şcoala de gândire care se ocupa de „marele om" - s-au concentrat pe analizarea contribuţiei personale a lui Napoleon la istoria europeană şi au declarat-o fie „bună", fie „rea". Această situaţie este foarte bine prezentată de către istoricul olandez Geyl în sinteza lui privind punctele lui de vedere „pro şi contra" ale istoricilor francezi din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea despre realizările lui Napoleon. Toţi îşi bazaseră concluziile pe studierea amănunţită a lui Napoleon omul. Chiar şi acest lucru reprezintă o problemă în sine, fiindcă se poate susţine că au existat doi Napoleoni - unul viu şi altul legendar. Capitolul 8 din această carte examinează legenda, cum s-a dezvoltat ea şi în ce măsură poate avea valoare istorică.

Prin scăderea interesului faţă de aspectele personale ale carierei lui Napoleon, cercetarea istorică a perioadei s-a orientat după anii 1960 către alte domenii. Ca urmare, au fost formulate îndoieli asupra unui număr de convingeri mult timp îndrăgite. În importante reaprecieri ale activităţii lui Napoleon ca militar, s-a arătat că în orice caz nu merita titlul de „cel mai mare conducător militar al tuturor timpurilor", care i-a fost acordat atât de des, pentru că multe din campaniile sale fuseseră pregătite în pripă şi conduse cu incompetenţă, iar succesul său a depins de şi mai marea incompetenţă a adversarilor. Cercetările recente privind istoria socială, culturală şi economică a perioadei au sugerat că a existat o mult mai mare continuitate faţă de trecut decât s-a crezut cândva şi că amploarea schimbărilor din societatea napoleoniană, în Franţa şi în imperiul francez, a fost exagerată. În acelaşi fel, concepţia despre Napoleon ca reformator radical în politica internă din primii ani („miracolul consular" din 1899-1802) a ajuns să fie reapreciată în mod considerabil.

Aceste noi idei sunt dezbătute în capitolele 3, 4, 5, 6 şi 7. Cu toate că unele studii franţuzeşti importante sunt acum disponibile în traducere, o mare parte din noile informaţii nu sunt uşor accesibile studenţilor anglofoni, care sunt, aşa cum arată Ellis, în mare parte „izolaţi de direcţia principală a cercetărilor napoleoniene din străinătate". Datorită acestui lucru, continuă el, „cunoaşterea şi înţelegerea noastră privind impactul lui Napoleon asupra Franţei şi Europei rămân de modă veche, strâmbe şi din ce în ce mai greşite. Până acum, propunând răspunsuri noi, istoricii noştri par să nu fi răspuns nici măcar la tipurile de întrebări pe care istoricii de peste Canal (din Franţa) şi le pun de vreo 30 de ani." Acest fapt este important, deoarece în timp ce istoricii anglofoni au adus contribuţii importante, în ultimele câteva decenii, la studierea Vechiului Regim şi a Revoluţiei Franceze, ei au avut un impact redus asupra studiilor napoleoniene. Studenţii şi marele public trebuie să se bazeze în principal pe lucrările tradiţionale care nu ţin seama de cercetările recente. Ellis însuşi, în *Imperiul napoleonian* (1991) a început să remedieze această situaţie întocmind o utilă trecere în revistă a cercetărilor europene actuale privind efectul activităţii lui Napoleon asupra Franţei şi Europei.

(Notă: Pentru a fi exacţi, înainte de a deveni împărat în 1804, ar trebui să ne referim la Napoleon cu apelativul Bonaparte sau generalul Bonaparte. Deabia în 1802 numele său întreg a apărut pentru prima dată în documente oficiale sub forma de „Napoleone Bonaparte". [El renunţase cu mult timp în urmă la ortografia italiană a numelui său de familie, Buonaparte.] Curând după 1802, el a renunţat la forma italiană a numelui său de botez în favoarea formei franceze Napoléon. Pe insula Sf. Elena, deoarece aliaţii îi retrăseseră titlul imperial din momentul celei de-a doua abdicări, în 1815, faptul că „temnicerii" britanici se adresau deţinutului lor cu formula „general Bonaparte" avea să fie o sursă de conflict. Această ceartă a continuat chiar şi după

moartea sa într-un mod foarte nedemn. Oficialităţile britanice de pe insulă nu ar fi acceptat ca numele „Napoléon" să fie pus pe sicriu şi, cum reprezentanţii francezi nu au acceptat nimic altceva, el a fost înmormântat fără a se scrie nici un nume.

Pentru simplitate de-a lungul întregii cărţi, am folosit forma anglicizată a numelui său, Napoleon.)

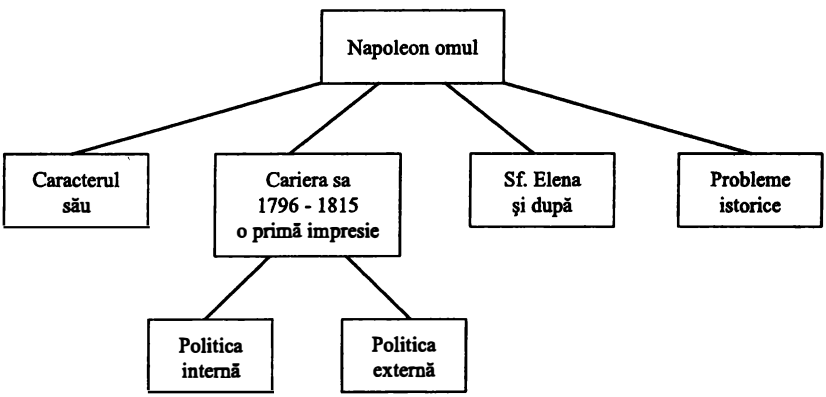

Rezumat - Napoleon - introducere

***Să luăm notiţe despre** „Napoleon - introducere"*

Acest capitol este un fel de punere în scenă. Prin urmare, e puţin probabil că veţi lua notiţe amănunţite. Mai important este să începeţi să înţelegeţi cîte ceva despre Napoleon - ce fel de persoană era. Notaţi foarte pe scurt impresia dv. actuală despre el şi despre capacităţile sale. Veţi putea completa acest „portret literar" pe măsură ce veţi continua lectura cărţii.

Personalitatea lui Napoleon este extrem de greu de interpretat şi situaţia este şi mai complicată de faptul că multe din cele ce s-au spus despre el erau contradictorii. Obiceiul său de a spune neadevăruri despre sine, conştient sau nu, şi motivele sale fac şi mai dificilă decât de obicei în cazul unei figuri publice, încercarea de a determina adevărul despre aceasta şi despre evenimentele la care a luat parte.

S-ar putea să observaţi că părerile dv. iniţiale despre caracterul său să se schimbe în timp ce studiaţi această carte şi poate că veţi merge mai departe citind unele din cărţile recomandate pentru studiu aprofundat (a se vedea pagina 144). Indiferent de concluziile la care veţi ajunge, fie că îl veţi admira, fie că îl veţi detesta, este puţin probabil că veţi rămâne indiferenţi faţă de el.

***Să răspundem la întrebările-eseu despre** „Napoleon, Franța și Europa"*

Majoritatea întrebărilor de examen despre Napoleon se referă, aproape direct, la una din cele două teme principale: politica sa internă (cum a preluat puterea și cum și-a menținut-o) sau la aventura sa imperială (cum și de ce a fost capabil să cucerească cea mai mare parte a Europei cu atâta ușurință, și cum și de ce a fost înfrânt în final). Acest fel de întrebări sunt de regulă destul de exacte, solicitând o cantitate de informații amănunțite pentru a putea răspunde, dar ele sunt de obicei exprimate într-o manieră directă, începând prin cum? sau ce? sau de ce? În aceste cazuri, nu este prea greu să determinați ce vrea examinatorul să faceți, așa cum este ilustrat prin exemplele discutate la sfârșitul capitolelor 3, 4, 5, 6 și 7. Greutatea constă în evitarea unui răspuns plicticos, narativ.

Despre Napoleon apar, de asemenea, și alte întrebări, mai deschise. Acestea se referă în principal la relații. Relațiile dintre Napoleon și Revoluția Franceză, de exemplu (a continuat el realizările sale ori le-a distrus?) sau dintre Napoleon și Franța (conducerea sa a adus foloase Franței sau nu?/ a fost benefică pentru Franța ori nu?) sau Napoleon și țările care au făcut parte din imperiul său (dominația sa a încurajat naționalismul?). Întrebări de acest fel pot fi exprimate într-o manieră mai degrabă descurajantă, fiind adesea bazate pe un citat de dezbătut (întrebări cu „afirmații provocatoare"). Răspunsurile solicită firește mai multă gândire și o planificare atentă, dar, în general, pretind mai puține cunoștințe faptice decât întrebările cu ce? de ce? sau cum?

Lucrul cel mai important este să vă asigurați că înțelegeți exact întrebarea și știți ce vreți să spuneți - înainte de a începe să scrieți. Exemple cu diferite tipuri de întrebări deschise veți găsi la sfârșitul majorității capitolelor următoare, în timp ce la sfârșitul capitolului 8 sunt exemple de întrebări foarte largi, generale, acoperind întreaga temă despre Napoleon, Franța și Imperiu. Acestea par atractive, dar sunt pline de capcane și adesea neașteptat de grele.

CAPITOLUL 2

Brumar

1. Fundalul politic al loviturii de stat de la 18 Brumar

Extremismul politic din prima fază a Revoluției Franceze a luat sfârșit prin 1795, an în care a fost adoptată o nouă constituție. mai moderată. Conform acesteia, guvernul era condus de un executiv format din cinci Directori, dar având puteri limitate - nu avea control asupra legislației, de exemplu, aceasta fiind prerogativa a două consilii. Primul dintre aceste consilii, cei Cinci Sute, putea iniția legi, dar nu le putea vota. Le putea trimite pentru deliberare celui de-al doilea consiliu, cunoscut sub numele de Bătrânii (250 de bărbați, toți în vârstă de cel puțin 40 de ani, care nu putea să le discute, ci doar să le accepte ori să le respingă). Aceste proceduri, fixate cu intenția de a preveni instaurarea unei dictaturi, însemnau că nu exista o singură persoană sau un singur corp care să controleze ansamblul evenimentelor și au dus la o serie de conflicte și impasuri politice. Directorii nu puteau să insiste încât Consiliile să adopte o anumită lege, nici nu aveau drept de veto pentru orice lege adoptată de acestea. Ei nu puteau dizolva consiliile, iar procedurile care le-ar fi permis să aducă vreo modificare constituției erau atât de îndelungate încât trebuiau nouă ani pentru ca orice schimbare să poată intra în vigoare și să aibă efect legal. Directorii, ale căror puteri includeau controlul asupra armatei, au început să folosească forța pentru a influența neconstituțional compoziția consiliilor în speranța de a le face mai docile. În 1797, armata a fost folosită într-o lovitură pentru excluderea recent alesei majorități regaliste din rândul deputaților, iar în 1798, Directorii au anulat, fiind sprijiniți de armată, alegerile din acel an, deoarece rezultase o majoritate iacobină (extrema revoluționară). În 1799, Directorii au hotărât să folosească din nou armata și au început să caute un general popular și de succes, care ar fi putut organiza sprijinul militar de care aveau nevoie pentru a forța modificarea constituției și care s-ar fi retras elegant din viața politică după aceea. Deși nu era primul și nici măcar al doilea pe lista preferințelor, în cele din urmă s-au oprit asupra lui Napoleon ca fiind candidatul potrivit. Rezultatul nu avea să fie totuși cel așteptat sau cel dorit.

2. Lovitura de stat

Circumstanțele care au dus la lovitura de stat nu sunt pe deplin clare pentru că relatările sunt confuze și contradictorii. Este clar totuși că, în vara anului

1799, Napoleon, aflat în campanie în Egipt (a se vedea pagina 21), a citit într-un ziar englezesc mai vechi despre înfrângerile francezilor în Europa. Fără să ştie că Directoratul ordonase deja rechemarea sa în Franţa, el a „luat legea în propriile mâini" şi a lăsat conducerea armatei înlocuitorului său la comandă, declarând că „Circumstanţele în care se găseşte Franţa fac imperativă datoria mea de a mă întoarce acolo".

A debarcat în siguranţă pe coasta de sud a Franţei la începutul lui octombrie şi s-a îndreptat spre Paris, unde era aclamat cu entuziasm de mulţimile care se adunau oriunde se ducea. Populaţia civilă ştia despre victoriile sale din Italia şi din Egipt şi îl saluta ca pe un erou, în timp ce armata îl întâmpina ca pe conducătorul necesar pentru răsturnarea unui guvern slab, de care se săturase, şi care pierduse contactul cu rădăcinile sale revoluţionare. Mai târziu, el scria despre călătoria sa triumfală până la Paris:

> Bucuria era universală. Nu părea întoarcerea unui cetăţean în ţara sa ori a unui general în fruntea unei armate victorioase, ci triumful unui suveran restaurat de poporul său. Oamenii păreau să spună: „Noi vrem un lider să ne conducă; acum îl vedem şi gloria noastră va străluci din nou". Eram ferm decis să deţin eu însumi autoritatea şi să readuc Franţa la vechea sa glorie. Imediat ce mântuitorul îşi face simţită prezenţa, naţiunea îl recunoaşte în mod instinctiv şi îl cheamă; toate obstacolele dispar la apropierea sa şi poporul se îmbulzeşte în jurul paşilor săi părând să proclame cu bucurie „Acesta este omul !"

Odată ajuns la Paris, Napoleon a avut o serie de întâlniri secrete cu Sieyčs, unul dintre Directori, care era nemulţumit de constituţia existentă. Pe la începutul lui noiembrie erau gata pregătirile amănunţite pentru o lovitură de stat ce viza promulgarea unei noi constituţii. Avea să fie convocată o întrunire a Consiliului Bătrânilor, în dimineaţa zilei de 9 noiembrie, în cadrul căreia membrii trebuiau „convinşi" că anarhiştii şi străinii pregăteau un complot pentru distrugerea Republicii. Ei trebuiau să cadă de acord că siguranţa guvernului putea fi realizată doar prin deplasarea Consiliului Bătrânilor şi a Consiliului celor Cinci Sute în afara Parisului, în suburbii, şi prin numirea lui Napoleon la comanda garnizoanei Parisului, care avea cam 8.000 de oameni, plus 1.500 de grenadieri din forţele de apărare ale guvernului. El ar fi putut apoi „să ia toate măsurile necesare pentru siguranţa reprezentanţilor naţiunii", care, „la adăpostul braţelor sale protectoare, ar putea discuta în pace schimbările pe care interesul public le impune ca necesare."

Consiliul Bătrânilor s-a întrunit aşa cum se prevăzuse şi, după ce a fost de acord cu retragerea din Paris, l-a convocat pe Napoleon să depună în faţa lor un jurământ de loialitate faţă de guvern. Textul jurământului era dinainte pregătit de Consiliu. Atunci când a sosit în sala de consiliu, el a ţinut o cuvântare, încheiată cu cuvintele: „Ceea ce dorim noi este o republică fondată

pe libertate adevărată, libertate civilă şi reprezentare naţională; şi o vom avea. O jur în numele meu şi în numele camarazilor mei de arme." Deşi nu era exact ceea ce îi ceruseră, „Bătrânii" au acceptat aceste cuvinte şi i-au permis lui Napoleon să plece. Imediat ce a ieşit din clădire, el s-a adresat trupelor sale cu aproape aceleaşi cuvinte pe care le folosise în sală şi a emis un Ordin de zi prin care îşi exprima încrederea că armata îl va sprijini „cu energia, statornicia şi convingerea" ce le-a găsit întotdeauna din partea ei.

A doua zi, pe 10 noiembrie, după amânări consacrate găsirii mobilierului potrivit pentru sediile improvizate ale celor două consilii, pregătite în pripă în palatul St. Cloud, din apropierea Parisului, „Bătrânii" şi cei „Cinci Sute" şi-au început deliberările de-abia după amiază. Curând au sosit veşti că toţi Directorii fie şi-au dat demisia, fie erau arestaţi, şi că, fără executiv, Directoratul nu mai exista. Cum întrunirile celor două consilii continuau fără a se ajunge la nici o decizie, Napoleon, care aştepta într-o încăpere alăturată, a devenit nerăbdător. Fără să fie invitat sau măcar anunţat, el a dat buzna în Consiliul Bătrânilor şi a început să vorbească.

Exact ceea ce urmează este controversat. Secretarul lui Napoleon, un martor ostil, a declarat că <<el nu a ţinut o cuvântare „Bătrânilor", poate doar dacă numim cuvântare o discuţie lipsită de noblеţe şi de demnitate. Doar câteva cuvinte puteau fi auzite, „fraţi de arme", „vorbire nemeşteşugită de soldat"... a repetat de mai multe ori „Asta e tot ce am avut de spus" - şi nu a spus nimic, de fapt.>> Versiunea oficială a cuvântării, furnizată probabil de Napoleon însuşi, şi publicată a doua zi, era foarte diferită. Departe de „bâlbâiala incoerentă", atribuită de obicei lui, cu această ocazie, de către istorici, el era prezentat ca făcând o trecere în revistă rezonabilă, de om politic, a contribuţiilor sale la evenimentele de până atunci. El a negat că ar fi un intrigant ori un oportunist politic, i-a îndemnat pe Bătrâni „să acţioneze pentru salvarea libertăţii, salvarea egalităţii" şi a promis că, deîndată ce se va realiza acest lucru, el „nu va acţiona decât ca braţul care va sprijini ceea ce aţi stabilit." Raportul continua:

1 Ieri stăteam liniştit la Paris, când am fost convocat de către dumneavoastră pentru a asigura sprijin militar pentru transferul la St.Cloud. Acum sunt atacat ca un nou Caesar... şi se vorbeşte de un guvern militar. Dar eu nu acţionez decât prin şi pentru dumneavoastră. Republica a fost
5 desfiinţată - Directorii şi-au dat demisia ori sunt sub protecţia poliţiei - cei „Cinci Sute" sunt în derută. Totul depinde de Bătrâni... Eu nu sunt un intrigant: mă cunoaşteţi destul de bine în această privinţă: cred că am dat suficiente garanţii ale devoţiunii mele faţă de ţară. Dacă eu aş fi un trădător, atunci fiecare dintre dumneavoastră ar trebui să fie un Brutus. Dar
10 dacă vreunul cere punerea mea în afara legii, atunci trăznetul războiului îl va lovi. Amintiţi-vă că am mers alături de zeul norocului şi al războiului!

Pentru că, aşa cum se ştie, cuvântările publice nu erau punctul său forte, raportul tipărit reprezintă probabil ceea ce ar fi dorit să spună, mai degrabă decât ceea ce a spus în realitate.

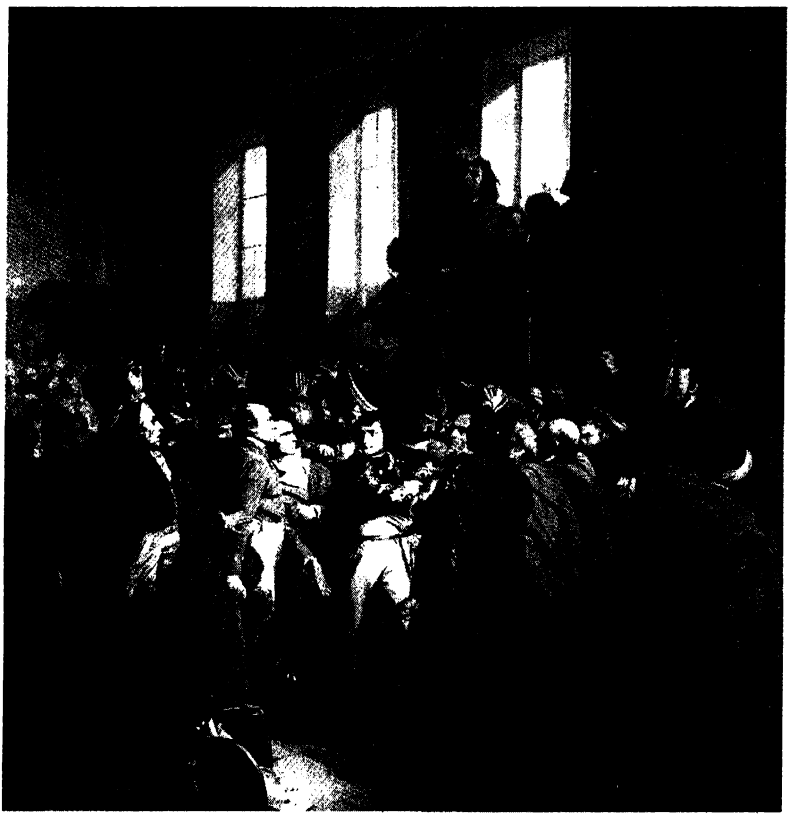

Napoleon şi Consiliul celor Cinci Sute la St. Cloud, de Bouchot

Lăsându-i pe Bătrâni să-şi continue dezbaterea, Napoleon, însoţit de patru grenadieri, s-a dus în sala în care se ţinea o întrunire furtunoasă a celor Cinci Sute. Majoritatea iacobină combătea cu înverşunare propunerea ca Directoratul să fie înlocuit de un corp executiv mai puternic, atunci când Napoleon a intrat în sală. Din nou, nu e foarte clar ce s-a întâmplat, pentru că sunt mai multe relatări contradictorii. Totuşi, se pare că mulţi dintre cei Cinci Sute îl suspectau pe Napoleon că ar complota pentru a ajunge conducătorul militar al Franţei, sub o nouă constituţie adoptată cu forţa de către Consilii prin intervenţia

armatei. El a fost imediat întâmpinat cu strigăte de „Puneți dictatorul în afara legii." Era o evoluție periculoasă, pentru că un decret de punere în afara legii ar fi însemnat execuția sumară de către un pluton de execuție.

Recent numitul președinte al celor Cinci Sute, fratele lui Napoleon, Lucian Bonaparte, era incapabil să potolească dezordinea care a izbucnit imediat în sală și să prevină formularea cererii de a se ține o dezbatere a propusei puneri în afara legii. Între timp, după ce a fost îmbrâncit și tratat cu duritate de către unii deputați, Napoleon a fost salvat de cei patru grenadieri, care au reușit să-l escorteze în siguranță, afară, în curte, unde așteptau alți soldați. Ajuns acolo, palid și tremurând, aproape de leșin și fiind incapabil de acțiune, de-abia a putut să le spună: „M-am dus pur și simplu să-i informez pe deputați despre mijloacele de salvare a republicii, dar ei mi-au răspuns cu lovituri de pumnal", arătând către fața sa, unde era o mică zgârietură sângerândă, pe care probabil și-o făcuse accidental cu propriile unghii. Acest motiv al pumnalelor a fost preluat rapid de Lucian, care se grăbise să plece de la Consiliu pentru a se alătura fratelui său:

1 Președintele declară că marea majoritate a membrilor Consiliului trăiește în această clipă sub teroarea mai multor reprezentanți cu stileturi... care își înfruntă colegii cu cele mai groaznice amenințări. Acești briganzi nu mai sunt reprezentanții poporului, ci ai pumnalului. Consiliul celor Cinci
5 Sute este dizolvat.

Lucian a jucat apoi o scenă dramatică în fața trupelor care așteptau. După ce a denunțat „minoritatea de asasini" din rândul deputaților, și-a scos sabia și a jurat să-l ucidă pe fratele său cu ea, dacă Napoleon va amenința vreodată libertatea poporului francez. Apoi a cerut armatei să-și urmeze generalul și „să folosească forța împotriva acestor turbulenți". Napoleon, care își revenise din sperietură, a ordonat soldaților să pornească împotriva celor Cinci Sute. Conduși de un ofițer care striga „Loviți-i și dați-i afară pe toți", oamenii au pornit în marș cu baionetele montate și, în sunetul unei tobe, cei Cinci Sute au fost scoși afară din sală în mai puțin de cinci minute, mulți dintre ei scăpând prin ferestre.

Când au auzit ce s-a întâmplat, Bătrânii au fost repede de acord cu abolirea formală a Directoratului, cu crearea unui executiv format din trei oameni și cu înlocuirea celor două consilii legislative prin două Comitete Permanente provizorii de câte 25 de membri fiecare.

Spre seară, „agitatorii, intimidați, s-au împrăștiat și au plecat", în timp ce „alții (dintre cei Cinci Sute) protejați de loviturile (de pumnal), au revenit liberi în sala de consiliu și au ascultat propunerile necesare pentru salvarea publică". Sub președinția neobositului Lucian, „Rezoluția salutară care va deveni noua lege provizorie a republicii a fost discutată și pregătită" de cei vreo sută și ceva de deputați care rămaseseră. Această „Lege din

Caricatură britanică contemporană prezentându-l pe Napoleon ca pe un crocodil încoronat.

Brumar", în plus faţă de acceptarea propunerilor făcute de Bătrâni, numea pe cei trei consuli provizorii: Sieyčs, Ducos – omul de nimic (alt fost Director) şi Napoleon.

Lovitura luase sfârşit. Epoca napoleoniană era gata să înceapă.

3. De ce a reuşit lovitura de stat?

Istoricul francez din secolul al XIX-lea de Tocqueville scria despre 18 Brumar că a fost „Una din cele mai prost concepute şi mai prost conduse dintre loviturile de stat imaginabile, care a reuşit doar datorită naturii atotputernice a cauzelor sale - starea de spirit a publicului şi dispoziţia armatei". Avea de Tocqueville dreptate în judecata sa?

În mod sigur lovitura s-a desfăşurat în confuzie, atât în organizare cât şi în execuţie. În timp ce Sieyčs şi Napoleon păreau să fi căzut anterior de acord asupra scopurilor lor politice, acest acord era mai mult aparent decât real. Sieyčs a spus mai târziu că el ar fi vrut ca Napoleon să distrugă Directoratul şi apoi să se retragă în linişte, lăsând liber locul pentru ca Sieyčs însuşi să preia controlul în fruntea unui nou executiv. Napoleon admitea mult mai târziu că, în zilele dinaintea loviturii, a promis că doar „constituţia prolixă a lui Sieyčs va intra în vigoare". Pare puţin probabil să fi făcut o astfel de promisiune fără să i se fi oferit ceva în schimb; dar el nu a recunoscut niciodată acest lucru.

Majoritatea istoricilor apreciază că Sieyčs dorea o lovitură care să realizeze schimbarea prin mijloace paşnice şi întărirea executivului fără a tulbura echilibrul politic. Evenimentele de la 18 Brumar au evoluat conform planurilor sale şi reprezintă primul act al loviturii, cu Sieyčs în funcţie. Nu a existat o reacţie publică şi totul a fost liniştit în capitală în acea noapte. Sieyčs era convins că cele două consilii or să fie de acord cu propunerile sale în dimineaţa următoare, dar amânarea începerii adunărilor a permis opoziţiei din Consiliul celor Cinci Sute să adune obiecţii faţă de schimbările propuse în constituţie. Această situaţie, combinată cu nerăbdarea de a acţiona a lui Napoleon, a modificat întreaga natură a loviturii şi a marcat începutul celui de-al doilea act al său, cu Napoleon în funcţie. A avut Napoleon tot timpul intenţia să preia controlul asupra evenimentelor? Se pare că da. Înaintarea sa triumfală prin Franţa la întoarcerea din Egipt, cuvântările sale din acea vreme şi afirmaţia sa de mai târziu că, în săptămânile de discuţii dinaintea loviturii, el şi-a urmărit întotdeauna „interesul propriilor sale planuri", toate sugerează aceasta.

Ce putem spune despre prezumţia lui de Tocqueville că „starea de spirit a publicului"a fost o primă cauză a succesului loviturii? Există vreo dovadă a unei solicitări populare pentru o schimbare de guvern? Sau aceasta s-a manifestat prin neparticipare?

Părerile sunt împărţite în legătură cu situaţia din Franţa la sfârşitul anului 1799. A fost mult timp la modă printre istorici să accepte fără discuţii faptul

că Franța era din punct de vedere social și economic într-o profundă decadență. Drumurile erau precum „terenurile arate", călătoriile erau periculoase din cauza tâlharilor și, mai rău, peste tot era sărăcie și corupție, ca rezultat al unui declin general în comerț și industrie și al încălcării legii și ordinii. Cu revoltele regaliste din vestul țării, care provocau război civil în interior și cu armatele celei de-a doua coaliții (Anglia, Rusia, Austria și Imperiul Otoman) amenințând invadarea Franței, se vorbea cu pesimism despre o restaurare a dinastiei de Bourbon și apăruse teama că realizările Revoluției ar fi spulberate. Această imagine extrem de sumbră este acum în mare parte compromisă, fiindcă se știe că se baza pe rapoartele trimise lui Napoleon de către funcționarii săi recent numiți în provincii. Marele Bilanț al anului IX și numeroasele broșuri, cum ar fi „Starea Franței la sfârșitul anului XIII", constituiau un efort guvernamental hotărât pentru a prezenta în negru rezultatele Directoratului și pentru a justifica lovitura de stat, în avantajul funcționarilor și al lui Napoleon însuși. Este un exemplu timpuriu de funcționare a mașinii de propagandă napoleoniene.

În timp ce ar fi la fel de greșit să sugerăm că totul mergea foarte bine în Franța anului 1799, cercetările recente au arătat că Directoratul, confruntat cu probleme serioase aflate dincolo de controlul său direct, s-a descurcat mult mai bine decât s-ar fi crezut. Făcând mari eforturi de a perfecționa sistemul administrativ și financiar al țării, el a reușit, într-o perioadă de recesiune economică generală, să mențină și în unele domenii chiar să mărească prosperitatea Franței către sfârșitul anului 1799. Avea să fie marele noroc al lui Napoleon faptul că o ascensiune economică generală a coincis cu venirea sa la putere și a durat mai mulți ani.

Și în alte domenii Directoratul a reușit mai mult decât erau succesorii săi pregătiți să recunoască. O revoltă regalistă a fost înăbușită în sud-vestul Franței și armatele Directoratului reușiseră mai multe victorii, chiar dacă minore, în străinătate, împotriva inamicilor din cea de-a doua coaliție. Perspectivele nu erau complet sumbre în 1799 și majoritatea istoricilor nu mai sunt acum de acord cu vechiul argument că ușurința cu care Napoleon a preluat puterea se datora doar „nevoii poporului francez de a avea un mântuitor" care să înlăture haosul și să restabilească legea și ordinea. Istoricul francez Tulard este o excepție în acest sens. El crede că Napoleon a fost arhetipul și membrul fondator al unei lungi serii de „mântuitori, culminând cu de Gaulle și formând principalele repere istorice ale Franței în secolele al XIX-lea și al XX-lea". După părerea sa, Napoleon a fost „mântuitorul" de care avea nevoie Franța. Misiunea lui a fost să asigure proprietățile recent obținute *(biens nationaux)* și pe deținătorii lor, și să definitiveze Revoluția păstrând cuceririle sale și stabilizându-i realizările. Dezastrul a venit atunci când el a părăsit această misiune și a implicat Franța în aventura imperială.

Ce dovezi există că Napoleon era sprijinit în timpul loviturii de stat de către clasele care dețineau proprietăți? Proprietarii erau latifundiarii și cetă-

ţenii înstăriţi din oraşe (burghezia), care cumpăraseră „bunurile naţionale (terenurile regale şi bisericeşti luate de stat la începutul Revoluţiei şi vândute oricui era capabil să plătească), precum şi micii fermieri şi chiar o parte din ţărani. Aceste ultime două grupuri, scutite de Revoluţie de la plata dijmelor şi altor obligaţii feudale, au putut, în unele cazuri, să cumpere mici suprafeţe de teren. În 1795, atunci când Directoratul a preluat puterea, constituţia prevedea deja dreptul de proprietate privată ca pe unul dintre drepturile consfinţite de Revoluţie. Cu toate că cercetările recente nu au reuşit să găsească nici o dovadă privind existenţa unor concepţii politice clar definite în rândul claselor care deţineau proprietăţi, pe ansamblu, mulţi istorici consideră că noii proprietari, în special burghezia, se temeau că o resurecţie iacobină sau o restaurare a Bourbon-ilor ar duce la o preluare de către guvern a achiziţiilor lor recente. Ei credeau că oricare din aceste două evenimente puteau să aibă loc sub guvernarea slabă a Directoratului. Şi salutau deci şansa unei guvernări puternice, oferite de revenirea lui Napoleon, care părea să-i protejeze atât împotriva iacobinilor cât şi împotriva regaliştilor.

Istoricii marxişti susţin că proprietarii în ansamblu îl sprijineau pe Napoleon deoarece erau dirijaţi, conştient sau nu, de interesele economice ale burgheziei. Industria şi comerţul aveau nevoie de pieţe externe pentru a se extinde. Pentru obţinerea acestor pieţe era probabil nevoie de război, cel puţin cu britanicii, şi oamenii de afaceri nu credeau că Directoratul era capabil să câştige un astfel de război. Doar Napoleon, generalul cu un palmares războinic fără nici o înfrângere, putea să realizeze aşa ceva, după părerea lor.

De fapt, preluarea puterii de către Napoleon nu pare să fi trezit un prea mare interes public, la început, în nici o clasă socială, deţinătoare sau nu de proprietăţi. După marea exaltare din prima fază a revoluţiei, asupra Franţei conduse de Directorat se lăsase un „nor de apatie politică", aşa cum numesc istoricii fenomenul. Devenise destul de greu spre, sfârşitul anilor 1790, să-i convingi pe oameni să candideze la alegerile pentru funcţiile locale. Atunci când lovitura de stat a avut loc, reacţia politică a fost slabă sau nulă, probabil şi pentru că multora li s-a părut că nu e decât o manevră temporară a Directoratului - o simplă înlocuire cosmetică a directorilor prin consuli. Până când politica lui Napoleon nu s-a clarificat (a se vedea paginile 83-84), proprietarii nu s-au raliat de partea sa şi interesele sale nu au devenit şi ale lor.

Ce putem spune despre „poziţia armatei", pe care de Tocqueville o considera un factor al reuşitei loviturii de stat? Prin 1799, utilizarea armatei în politica civilă devenise un fapt acceptat - Directoratul apelase la ea cu succes în 1797 şi 1798 pentru a se menţine la putere - dar în 1799 situaţia era diferită. Directorii şi-au dat seama prea târziu că pierduseră controlul asupra evenimentelor atunci când au trecut garnizoana pariziană de 8.000 de oameni din trupele regulate sub comanda lui Napoleon, în special atunci când nu au reuşit să obţină de la el prestarea foarte exactului jurământ de loialitate pe care i-l ceruseră la început. Soldaţii ştiau că Napoleon, ca general, aranjase

ca Armata din Italia să primească jumătate din solde în bani gheață și nu în bancnote depreciate, decizie care îl făcuse extrem de popular, chiar înainte de a câștiga o singură victorie. Aureolat încă de gloria campaniilor sale din Italia și Egipt, soldații erau dispuși să facă orice le-ar fi ordonat, mai ales după ce le promisese pe 19 Brumar, să satisfacă nemulțumirile lor față de guvern. Acestea se refereau în principal la găurile din bocanci, la lipsurile din aprovizionarea cu tutun și la amânările plății soldelor. Lovitura de stat nu s-ar fi desfășurat cu succes fără prezența, ca mijloc de intimidare, a armatei la St.Cloud, nici fără ajutorul acesteia în dispersarea membrilor opoziției din Consiliul celor Cinci Sute.

A mai fost un alt mic, dar foarte important grup de sprijinitori ai loviturii de stat, care a fost extrem de influent în asigurarea succesului. Aceștia erau o parte din membrii Consiliilor Bătrânilor și celor Cinci Sute. Cercetările sugerează că, în săptămânile dinaintea loviturii, conspiratorii au activat intens printre deputați și, prin diferite mijloace, în cea mai mare parte financiare, au cumpărat devotamentul unora dintre ei. Un mare număr dintre membrii Consiliului Bătrânilor se pare că primiseră dinainte informații despre lovitură și erau de acord să o sprijine, pentru că nu a apărut nici un fel de dificultate în legătură cu mutarea consiliilor la St.Cloud, permițându-se astfel desfășurarea loviturii. Și mai semnificativă a fost alegerea, chiar înaintea loviturii, a fratelui lui Napoleon, Lucian, ca președinte al Consiliului celor Cinci Sute, unde el a acționat ca o contrapondere față de majoritatea iacobină. Prezența lui s-a dovedit a fi neprețuită, iar rolul său în următoarele etape ale loviturii de stat a fost crucial pentru succesul acesteia. Fără acțiunea sa decisivă, încercarea fratelui său de a prelua puterea s-ar fi încheiat prematur, aproape sigur prin condamnarea la moarte și împușcarea lui, prin punerea în afara legii.

Întreaga lovitură fusese o afacere încurcată și a fost un mare noroc faptul că a reușit. Dacă a existat un erou, el a fost Lucian; Napoleon a apărut ca fiind ezitant și nehotărât și având puțină autoritate. Aceste fapte au fost totuși repede ascunse de propaganda napoleoniană și Lucian - după o scurtă perioadă ca Ministru de Interne, când s-a dovedit util fratelui său prin manipularea rezultatelor primului plebiscit - a fost îndepărtat din guvern și trimis departe de luminile rampei, într-un fel de exil, ca ambasador în Spania.

Să luăm notițe despre „Brumar"

Nici la acest capitol nu sunt necesare notițe detaliate în vederea examenelor. În schimb, folosiți informațiile pe care le aveți acum pentru a scrie pe scurt punctele necesare ca să răspundeți la următoarele întrebări:

1. Care au fost principalele evenimente ale loviturii?
2. De ce a reușit? A fost succesul meritat?
3. Ce lumină aruncă evenimentele din noiembrie 1799 asupra caracterului și capacităților lui Napoleon?

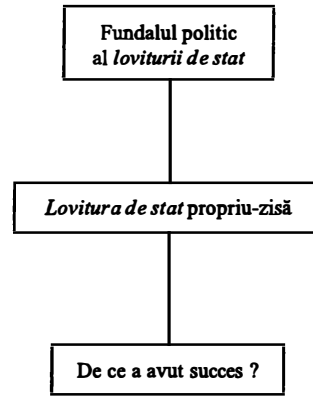

Rezumat - Brumar

Să răspundem la întrebările bazate pe izvoare despre „Brumar"

1. Napoleon şi lovitura de stat

Citiţi scurtele fragmente de la paginile 10 şi 11 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) În fragmentul de la pagina 10, cum se vede Napoleon pe el însuşi? Cum vede el poporul? (6 puncte).

b) Ţinând seama că această relatare a fost scrisă la câţiva ani după eveniment, poate ea să reflecte exact părerile lui Napoleon din acel timp? Dacă nu este cazul, care a fost scopul pentru care a scris-o? (2 puncte).

c) Din cuvântarea lui Napoleon în faţa Consiliului (pagina 11), explicaţi pe scurt ce erau I)„Bătrânii", şi II) „cei Cinci Sute". Explicaţi de asemenea referirile la III) „Caesar" şi „Brutus" şi la IV) „punerea în afara legii". Ce a vrut Napoleon să spună prin V)„Republica a fost desfiinţată" (5 puncte).

d) În lumina ameninţării cuprinse în propoziţiile finale (rândurile 10-11), care a fost mesajul lui Napoleon către Consiliu? (2 puncte).

2. Două versiuni despre 18 Brumar

Priviţi cu atenţie pictura de la pagina 12 şi caricatura de la pagina 14 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Descrieţi felul în care Napoleon este portretizat în tablou. Cum a realizat pictorul efectul său? Impresia generală este favorabilă sau nefavorabilă lui Napoleon? Explicaţi-vă răspunsul (6 puncte).

b) În caricatură, explicaţi rolul jucat de alegerea animalelor în realizarea efectului urmărit de artist (5 puncte).

c) Pictura franceză şi caricatura britanică serveau un scop similar. Care era acesta? Care din cele două imagini este mai reuşită? Explicaţi-vă răspunsul (4 puncte).

CAPITOLUL 3

Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: principalele evenimente

1. Drumul către victorie

a) Primele campanii - Italia şi Egipt, 1796-1799

Campania italiană din 1796-1797, cu vreo douăsprezece victorii în mai puţin de un an, a fost cea care a dat renumele lui Napoleon ca general. Nu numai că a pus pecetea pe reputaţia sa militară, dar a furnizat şi începutul legendei sale (a se vedea pagina 123). Prin urmare, multe din cele ce s-au scris despre campanie, de către Napoleon sau de către alţii, constituie o înfrumuseţare fantezistă a faptelor. Ades repetata relatare despre felul în care un tânăr şi neînsemnat general, ce fusese numit mai mult pe criterii politice, i-a câştigat de partea sa pe scepticii ofiţeri veterani ai Armatei din Italia, este o exagerare considerabilă. Napoleon era deja cunoscut ofiţerilor respectivi, care, departe de a-l lua în derâdere, par să-l fi salutat încă de la sosire ca pe omul cel mai capabil să-i conducă la victorie. Nu există o versiune oficială a cuvântării entuziasmante pe care se pretinde că a ţinut-o la prima sa întâlnire cu Armata din Italia şi care apare în relatarea din Sf.Elena. În locul promisiunilor pline de culoare despre „provinciile bogate şi oraşele mari care vor fi sub puterea voastră", împreună cu „onoarea şi gloria de a vă conduce prin cele mai fertile câmpii din lume", a fost în realitate doar un ordin de zi, cumpătat şi obişnuit. Armata însăşi este de obicei descrisă ca descurajată şi demoralizată, făcând astfel mai importantă realizarea lui Napoleon de a o aduce în stare de luptă. De fapt, cu toate că armata nu avusese prea multe succese după 1792 şi era prost echipată şi hrănită (în principal datorită administraţiei corupte), era totuşi formată din luptători experimentaţi şi călîţi, cei mai mulţi voluntari sau din trupele regulate, iar disciplina şi moralul erau în general bune. Tot ceea ce le trebuia combatanţilor era o conducere inspirată şi acest lucru l-a făcut Napoleon.

La o lună de la sosirea sa în Italia, cucerise şi ocupase Piemontul, iar la începutul lui mai 1796 trecea râul Pad, urmărind armata austriacă în Lombardia. El pare să fi considerat următoarea bătălie, de la Lodi, şi intrarea în Milano ca fiind momentul psihologic de răscruce în cariera sa, dându-i convingerea că putea „să realizeze lucruri mari, care fuseseră până acum doar un

vis fantastic". Italia era la dispoziția soldaților francezi obișnuiți să prade în timp ce mărșăluiau spre sud pentru a învinge pe rînd patru armate austriece separate. Prin cucerirea orașului Mantua, în februarie 1797, cucerirea Italiei de nord de către francezi era încheiată.

Napoleon a pornit apoi împotriva Austriei și peste o lună era doar la vreo 60 de mile de Viena, unde, având armata epuizată și periculos de mult depărtată de bază, el a oferit austriecilor condiții preliminare de pace. În timp ce aceste condiții așteptau să fie ratificate, Napoleon și-a încheiat triumfătoarea campanie din Italia prin ocuparea republicii Genova (care a adoptat o constituție în stil francez și a devenit Republica Ligurică), prin invadarea unei părți din Republica Veneția și prin încheierea, la inițiativa sa, a unui acord cu Papa. Apoi s-a instalat el însuși, cu soția sa Josephine, într-o măreție aproape regală într-un castel de lângă Milano.

Tratatul de la Campo Formio (octombrie 1797), negociat de Napoleon, consolida cuceririle franceze în nou formata Republică Cisalpină (Modena, Ferrara, Reggio, Bologna și Romagna, plus Lombardia și fostele ținuturi venețiene din Insulele Ioniene și o parte din Dalmația). Acest stat vasal a primit un sistem de guvernare bazat pe constituția franceză din 1795 și corpurile sale executiv și legislativ erau numite de însuși Napoleon. „Doar el putea să încheie pace și putea să o facă în orice condiții dorea", era comentariul unui trimis austriac la Paris. Părea o pace strălucită din punctul de vedere al prestigiului național francez și a fost primită ca atare la Paris, unde Napoleon a fost aclamat ca un erou.

Nevoia de a-i ține pe acest tânăr potențial periculos și trupele sale implicați într-o misiune și departe de politică, a făcut ca Directoratul să-l trimită pe Napoleon, împreună cu Armata din Orient, să invadeze Egiptul. În ciuda pierderii încă de la început a flotei sale, distrusă de către Nelson în golful Aboukir, în iulie 1798, care a tăiat legăturile Armatei din Orient cu Franța, Napoleon s-a distins din nou în bătălia de la Piramide. Egiptul a fost repede ocupat, dar o înaintare în Siria a avut în final mai puțin succes. Napoleon, prea încrezător în forțele sale după ocuparea portului Jaffa, a greșit grav la asediul Acrei. După ce pierduse jumătate din forțe, a renunțat la încercarea de a cuceri fortăreața și s-a întors în Egipt. Acolo a primit veștile care l-au determinat să revină în Franța, pe neașteptate, în august 1799 (a se vedea pagina 10). Armata, abandonată fără jenă, a reușit într-un fel să supraviețuiască fără el până la înfrângerea ei finală, în 1801, de către o forță expediționară britanică.

I) *Apreciere*

Campania din Italia și într-o mai mică măsură cea din Egipt au fost o anticipare a ceea ce va urma. Din punct de vedere militar, au arătat că Napoleon era la apogeu, și ele sunt un model pentru strategiile de mai târziu ale războiului

fulger, pe care le-a folosit cu atâta succes, câştigând bătălie după bătălie împotriva armatelor demodate şi dezbinate ale inamicului, până în 1808 (a se vedea paginile 39-41). Ele sunt revelatoare şi în alte sensuri, fiindcă arătau că multe din trăsăturile de personalitate ce vor fi atribuite lui Napoleon erau deja bine stabilite - printre acestea, o mare ambiţie personală, o maximă încredere în sine, fermitate şi asprime, precum şi indiscutabile capacităţi de conducere. Totuşi, adesea depăşea măsura cu ordinele sale, mai ales în privinţa condiţiilor de negociere şi putea fi acuzat de cruzime inutilă, ordonând, de exemplu, uciderea cu sânge rece a 3.000 de prizonieri după căderea portului Jaffa.

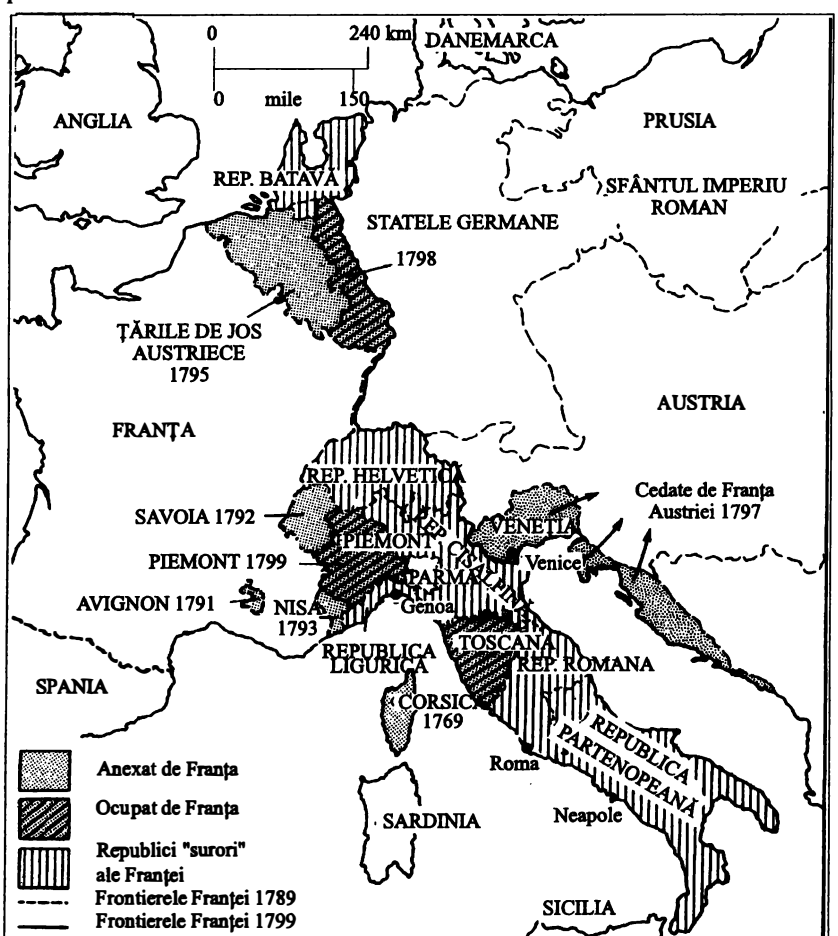

Franţa şi Italia, 1799

Cei 150 de erudiți și oameni de știință care l-au însoțit în Egipt au avut o activitate excelentă, dar motivele pentru care i-a luat nu sunt pe deplin clare. Putea să fi fost sincer interesat, mai ales că tocmai devenise membru al Institutului Franței, și este adevărat că influența egipteană avea să se simtă mai târziu în stilul Empire al mobilierului și decorațiunilor interioare, dar propaganda sa din acea vreme sugerează mai degrabă că el se considera deja un Alexandru ori un Iulius Caesar al timpurilor moderne, îmbinând succesul militar cu învățarea din mers a fondării unui nou imperiu.

b) Războaiele Consulatului și ale primei perioade imperiale, 1800-1807

Nevoia de a obține o primă victorie și o pace rapidă după lovitura de stat din noiembrie 1799, pentru a-și întări poziția ca Prim Consul, l-a făcut pe Napoleon să revină în Italia. Acolo, în iunie 1800, după un marș peste Alpi, el i-a înfrânt decisiv pe austrieci la Marengo. O nouă victorie franceză la Hohenlinden, în Bavaria, peste șase luni a dus la pacea de la Lunéville, prin care erau recunoscute ca aparținând Franței, Belgia (Țările de Jos austriece), malul stâng al Rinului și cuceririle din Italia. Austria pierdea controlul asupra nordului Italiei, cu excepția Veneției, iar influența acesteia în Germania era redusă. O dată cu prăbușirea celei de-a doua coaliții (a se vedea pagina 46), Anglia a fost de acord cu Pacea de la Amiens (martie 1802) prin care Franța s-a retras din Statele Papale și din Neapole, iar Anglia a înapoiat cea mai mare parte din cuceririle sale, inclusiv Egiptul, care a fost restituit Imperiului Otoman.

Reglementarea s-a dovedit a fi instabilă, un simplu armistițiu într-un război care ținea deja de aproape un deceniu. După o perioadă de relații din ce în ce mai dure între Franța și Anglia în legătură cu violările spiritului, dacă nu și literei tratatului de pace, războiul a izbucnit din nou în mai 1803. Franța stăpânea uscatul, Anglia domina mările. Niciuna nu avea suficiente forțe pentru victorie. Napoleon a încercat să rezolve situația la sfârșitul anului 1803, prin formarea unei flote și a unei mari armate la Boulogne. În următorii doi ani, acestea au rămas acolo, pregătite pentru invadarea Angliei. Planurile invaziei nu au dus la nimic, în principal deoarece Napoleon nu putea admite că avea cunoștințe rudimentare în domeniul naval. El nu înțelegea marea și specificul ei, nici importanța vântului și a vremii în desfășurarea pentru luptă a navelor. Insistând, de exemplu, contra tuturor sfaturilor, ca flota să iasă în larg pentru o trecere în revistă într-o zi când era gata să izbucnească o furtună, a produs o mare dezordine și pierderi de nave, atunci când „marea furtună s-a dezlănțuit și le-a împrăștiat, după cum erau expuse distrugerii". Întregul său plan de invazie era șubred, depinzând nu doar de condiții climatice potrivite, ci și de condiția improbabilă de a se asigura în același timp supremația navală franceză pentru o perioadă de timp suficientă transportării armatei peste Canalul Mânecii.

Ideea a trebuit să fie abandonată în octombrie 1805, atunci când victoria lui Nelson, la Trafalgar, a distrus flota franco-spaniolă care trebuia să atragă navele britanice departe de Canal, înainte de a putea să ajungă în zona de operaţii. Chiar înaintea acestui dezastru francez, Napoleon reunise Armata pentru invadarea Angliei şi a pornit în marş în sudul Dunării, pentru a lupta cu Austria, care declarase război Franţei în cursul verii.

Campaniile din 1805-1807, care au avut loc după plecarea lui Napoleon de la Boulogne, au arătat că era la apogeul carierei sale militare, obţinând o serie de victorii zdrobitoare împotriva armatelor Austriei, Prusiei şi Rusiei. Cel mai puţin incompetent general austriac a fost depăşit prin manevre iscusite şi obligat să capituleze la Ulm, în octombrie 1805. Înfrângerea unei armate austro-ruse la Austerlitz, în decembrie, a determinat Rusia să se retragă din calea lui Napoleon şi Austria să încheie tratatul de pace de la Pressburg, prin care se recunoştea supremaţia Franţei în nordul Italiei şi pierderea autorităţii Austriei în Germania. Negocierile complicate dintre Napoleon şi Prusia, implicând anexarea Hanovrei de către Prusia în schimbul participării la Blocada Continentală instituită de Napoleon (a se vedea pagina 47), a dus la ruperea relaţiilor şi apoi la război între cele două ţări. Într-o remarcabilă campanie de o săptămână, Napoleon a zdrobit Prusia în bătăliile gemene de la Jena-Auerstädt (octombrie 1806). În februarie 1807, Napoleon a pornit în marş prin Polonia pentru a ataca Rusia, inamicul continental rămas în luptă, câştigând o victorie tehnică asupra ruşilor în bătălia înverşunată de la Eylau. Înfrângerea majoră de la Friedland, din iunie, i-a convins pe ruşi de necesitatea de a încheia pacea. Aceasta a fost realizată în iulie 1807 la Tilsit, printr-o întâlnire personală între Napoleon şi ţarul Alexandru I, care s-a desfăşurat la început (a fost apoi continuată pe uscat) pe un bac aflat în mijlocul râului Niemen, care marca frontiera Rusiei.

I) Apreciere

În doi ani (1805-1807) şi într-o serie de campanii scurte, Napoleon înfrânsese pe rând trei din cei patru adversari ai săi. În noiembrie 1806, el a instituit blocada continentală pentru a se ocupa de adversarul rămas, Anglia, care nu participase activ la război, limitându-se la sprijinirea aliaţilor săi. Realizările sale erau uluitoare. El stabilise dominaţia franceză asupra Germaniei prin înfrângerea Austriei, desfiinţarea Sfântului Imperiu Roman şi înlocuirea lui cu statul satelit al Confederaţiei Rinului. Zdrobise puterea Prusiei, transformase teritoriul polonez ocupat de Prusia în Marele Ducat al Varşoviei, ca barieră împotriva Rusiei, şi ţinuturile germane din vestul Prusiei în noul regat satelit al Westphaliei. În Italia s-a încoronat el însuşi ca rege al Italiei, a alipit Parma şi Toscana teritoriilor franceze deja existente ale Piemontului şi Lombardiei şi a transformat Neapole într-un alt stat satelit. În est, nu numai că a obligat Rusia să încheie pace în 1807, dar l-a şi câştigat pe ţarul Alexandru I în

favoarea unei alianţe formale cu Franţa, protejându-şi astfel Imperiul de un atac la graniţele sale răsăritene. Către sfârşitul anului, Napoleon controla direct sau indirect cea mai mare parte a Europei. „Marele Imperiu" luase fiinţă, dar seminţele distrugerii sale erau deja semănate, pentru că în 1807 începuse şi aventura spaniolă.

2. Drumul către înfrângere, 1808-1814

Într-una din ultimele sale expediţii militare, la începutul anului 1808, Napoleon a invadat şi ocupat Statele Papale, pentru a-şi pune în aplicare cererea sa ca Papa să sprijine blocada continentală:

> 1 Preasfinţia Sa este suveranul Romei, dar eu sunt Împăratul. Duşmanii mei trebuie să fie şi duşmanii săi. Atunci când Carol cel Mare i-a făcut pe papi suverani temporali, el înţelegea că ei rămân vasali Sfântului Imperiu Roman; acum, departe de a se considera vasali ai Imperiului, ei
> 5 refuză să facă parte din el... În aceste condiţii, singura cale posibilă a fost ocuparea Romei cu trupe... şi reducerea papilor la rangul potrivit lor...

Anexarea Statelor Papale a consolidat controlul lui Napoleon asupra Italiei, care era acum în întregime franceză, cu excepţia Siciliei.

Deşi Imperiul a continuat să se extindă până în 1811, din 1808 a fost clară o diminuare a succeselor lui Napoleon. Printre cauze au fost cele două mari „greşeli" ale sale - campaniile din Spania şi din Rusia. Ambele, ca şi invadarea Statelor Papale, au fost determinate de obsesia lui de a întări blocada continentală de-a lungul întregii coaste europene, din Mediterana până la Marea Albă. Atâta timp cât puterea navală britanică rămânea superioară, Napoleon nu avea şanse de a înfrânge Anglia prin mijloace militare directe. El putea spera doar să-şi folosească puterea continentală ca o armă economică, controlând coasta europeană pentru a împiedica Anglia să facă comerţ cu Europa (a se vedea paginile 64 şi 113).

a) Campania din Spania.

Campania spaniolă (descrisă mai potrivit drept războiul iberic sau peninsular, pentru că a fost implicată şi Portugalia, alături de Spania), a dus la pierderea în final a circa jumătate din cei 600.000 de soldaţi francezi care au luptat acolo. A eşuat, de asemenea, în privinţa obiectivului său principal, pentru că, în ciuda invadării Portugaliei în 1807, blocada nu a devenit mai eficientă. Valoarea exporturilor britanice care intrau în Europa prin porturile portugheze s-a dublat de fapt între 1808 şi 1809, ajungând la aproape un milion de lire, iar prin 1811, valoarea totală crescuse la peste şase milioane.

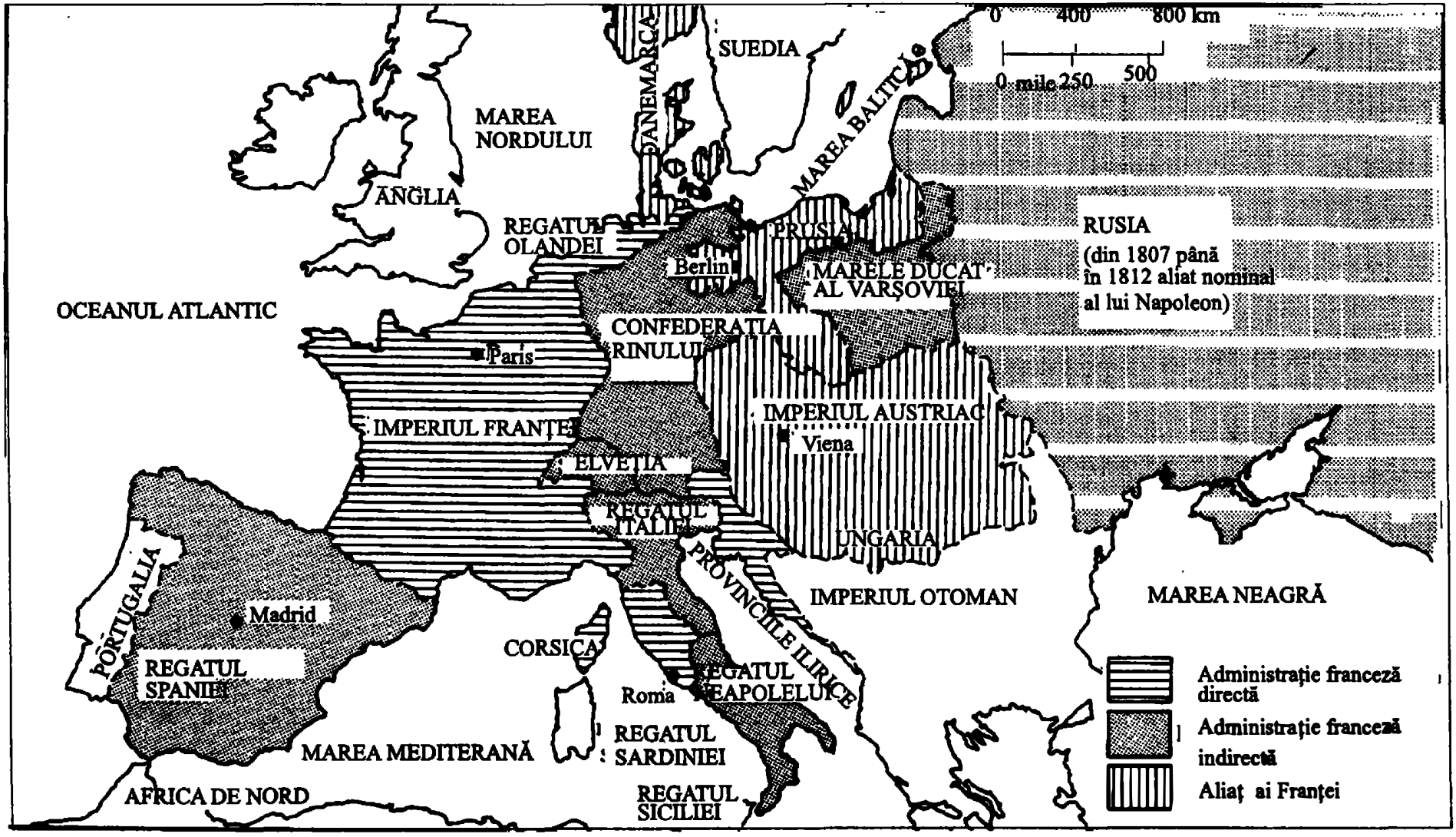
0 400 800 km
0 mile 250 500
SUEDIA
DANEMARCA
MAREA NORDULUI
MAREA BALTICĂ
ANGLIA
REGATUL OLANDEI
PRUSIA
Berlin
RUSIA
(din 1807 până în 1812 aliat nominal al lui Napoleon)
MARELE DUCAT AL VARȘOVIEI
OCEANUL ATLANTIC
CONFEDERAȚIA RINULUI
Paris
IMPERIUL FRANȚEI
IMPERIUL AUSTRIAC
Viena
ELVEȚIA
REGATUL ITALIEI
UNGARIA
PROVINCIILE ILIRICE
IMPERIUL OTOMAN
MAREA NEAGRĂ
PORTUGALIA
Madrid
REGATUL SPANIEI
CORSICA
REGATUL NEAPOLELUI
Roma
REGATUL SARDINIEI
MAREA MEDITERANĂ
AFRICA DE NORD
REGATUL SICILIEI
Administrație franceză directă
Administrație franceză indirectă
Aliați ai Franței

Europa, 1810

Relaţiile franco-spaniole nu fuseseră dintre cele mai amicale între 1799 şi 1807, pentru că Napoleon căuta să dea Spaniei impresia că era un simplu aliat al Franţei, a cărui datorie era să furnizeze oameni şi bani atunci când i se cerea. Atunci când Spania nu a mai reuşit să facă acest lucru în mod satisfăcător, Napoleon i-a înlăturat pur şi simplu regele şi pe moştenitorul acestuia, şi l-a înlocuit cu un conducător ales de el şi pe care îl putea controla, fratele său Joseph. Joseph, care fusese până atunci popularul rege al Neapolelui, a fost grav dezamăgit la sosirea sa în Spania. „Nici un singur spaniol nu este de partea mea", scria el, în timp ce Murat conducea o armată pentru ocuparea Madridului şi impunerea dominaţiei franceze. Înăbuşirea cu ferocitate de către Murat a unei revolte a locuitorilor Madridului, în mai 1808, scenele imortalizate de tablourile groaznice ale lui Goya au suscitat ura întregii populaţii împotriva forţelor franceze de ocupaţie. S-au format comitete locale de rezistenţă (juntas), coordonate de cler şi de nobilime, pentru mobilizarea luptătorilor de gherilă şi a soldaţilor din trupele regulate, şi o armată franceză comparativ lipsită de experienţă a fost înfrântă la Baylen de o forţă mixtă a trupelor spaniole. Efectul produs de acestă înfrângere l-a făcut pe Napoleon însuşi să vină în Spania cu 100.000 de veterani din Marea Armată (*la Grande Armée*). O forţă expediţionară britanică a fost trimisă rapid în Peninsula Iberică, în urma unei cereri spaniole de ajutor, şi francezii au fost repede izgoniţi din Portugalia.

Napoleon, distras de ştirile privind mobilizarea austriacă de pe Dunăre, a părăsit Spania la începutul anului 1809. Fără conducere şi fără să aibă alt comandant suprem, războiul a fost lăsat în mâinile generalilor, care se duşmăneau reciproc. Blândul Joseph a făcut tot posibilul să-şi împace nevolnicii supuşi, cu oarecare succes, dar în 1810, o mare parte din această muncă de conciliere a fost pierdută de Napoleon, care nu credea într-o astfel de blândeţe. Fără să se consulte cu fratele său, el a scos o mare parte din ţară de sub controlul lui Joseph şi a transformat-o în provincii militare semi-independente de graniţă. Prezenţa trupelor franceze şi britanice contribuia la confuzia politică şi socială deja existentă în societatea spaniolă şi Spania a continuat să rămână într-o stare de haos şi de conflict până când francezii au fost izgoniţi peste Pirinei de către Wellington, în 1813, şi înfrânţi în cele din urmă la Toulouse în 1814.

Războiul din Spania nu a fost niciodată popular în Franţa. El a erodat prestigiul militar francez şi lungile, nedecisele lupte împotriva luptătorilor de gherilă erau atât costisitoare cât şi demoralizatoare. Dacă Napoleon ar fi rămas în Spania în ianuarie 1809, este foarte discutabil dacă ar fi putut să obţină victoria într-o campanie rapidă. El însuşi a spus mai târziu că, de-ar mai fi rămas încă o lună, şi-ar fi întărit autoritatea şi ar fi preluat iniţiativa.

Întârzierea în a ajunge pe malul Dunării ar fi însemnat, într-adevăr, sacrificarea cuceririlor din acea zonă şi se pare că Napoleon decisese, în 1809, că Spania nu merita aceste sacrificii. Dacă este aşa, atunci greşeala sa a fost de a-şi lăsa armata prinsă într-un conflict fără rost - era oare prea mândru pentru a se retrage, a-şi admite eşecul şi a lăsa Spania să se conducă singură? - când era atât de uşor să rezolve problema opririi exporturilor britanice de a mai intra în Europa prin Peninsula Iberică. Tot ce avea de făcut era să închidă graniţa cu Spania, la Pirinei. Era greu de asigurat o patrulare eficientă într-un ţinut muntos, cu multe zone de netrecut, dar în mod sigur era mult mai uşor de realizat decât paza unei zone de coastă de 3.000 de mile. Poate că nu ar mai fi invadat vreodată Spania pentru a-şi împlini obiectivul declarat; dar probabil că tentaţia de a mai adăuga încă un stat satelit pe lista imperiului său era irezistibilă.

Oriunde în altă parte, în cursul anilor 1809-1811, armata franceză ar fi fost mai de folos. După ce a părăsit Spania, Napoleon a ajuns în valea Dunării la începutul lui martie 1809, unde îi aştepta pe austrieci, a căror armată fusese mult întărită după înfrângerile din 1805-1806 şi era acum condusă de extrem de capabilul arhiduce Carol (Wellington îl considera pe arhiduce drept cel mai bun general al epocii. „Ştie mai mult despre război decât noi toţi la un loc", spunea el). Campania a durat mai puţin de două luni. În aprilie, austriecii au fost înfrânţi la Eckmühl, cu pierderi grele, în timp ce, în mai, după ce ocupase cu succes Viena, Napoleon a fost şi el înfrânt sever la Aspern (Essling) şi a trebuit să se retragă pe o insulă de pe Dunăre, aflată în apropiere. A treia confruntare, de la mijlocul lunii iulie, la Wagram, a fost favorabilă lui Napoleon. A fost ultima dintre marile victorii ale lui Napoleon. O bătălie decisivă, încheiată prin retragerea austriecilor şi solicitarea unui armistiţiu. În octombrie a fost semnat Tratatul de pace de la Schönbrunn. A fost o pace impusă în stilul tipic napoleonian. Prin aceasta, Austria pierdea Provinciile Ilirice de pe Coasta Adriatică, cu o populaţie de 3 milioane şi jumătate de locuitori, armata sa a fost redusă la 150.000 de oameni şi a fost obligată să plătească despăgubiri de aproape patru milioane de lire (franci sau schilingi). Atunci când împăratul Austriei s-a plâns în legătură cu severitatea condiţiilor impuse, Napoleon a răspuns simplu: dacă Austria ar fi respectat pacea încheiată în 1801 la Lunéville, „ambele ţări ar fi putut să evite multe suferinţe".

La sfârşitul anului 1809, Napoleon a hotărât să divorţeze de Josephine şi să se recăsătorească în speranţa de a avea un moştenitor pentru Imperiu (a se vedea pagina 83). Propunerile pentru căsătoria cu sora ţarului au căzut şi împăratul Austriei, care „nu se sfia de nimic ce ar fi putut contribui la bunăstarea şi pacea statului", i-a oferit în schimb propria-i fiică, pe Marie-Louise. În martie 1810, înainte ca mireasa să plece spre Franţa, a avut loc la Viena o căsătorie prin mandat (prin procură), la care mirele a fost reprezentat de recentul inamic al lui Napoleon, arhiducele Carol! Austria şi Franţa puteau să

fi devenit în mod oficial aliate, însă noua împărătească a fost aclamată cu puţină căldură la Paris. S-a relatat că mulţimea care o privea sosind „fusese atrasă doar de curiozitate şi nu manifesta nici entuziasm, nici bucurie." În ultimă instanţă, era nepoata Mariei-Antoinette.

b) Campania din Rusia, 1812

Apropierea franco-rusă realizată la Tilsit a fost continuată cu dificultăţi de ambele părţi până în 1812. Erau numeroase cauze de tensiune, ce reieşeau în mare din neîncrederea reciprocă. Fiecare îl bănuia pe celălalt de scopuri expansioniste ostile în Marea Baltică, în Europa Centrală şi în Balcani. Napoleon nu ar fi sprijinit ambiţiile ţarului de a ocupa Constantinopolul (Istanbulul) - avea şi el aspiraţii similare. Căsătoria cu fiica împăratului Austriei l-a deranjat pe ţar, ca şi anexarea de către Napoleon a coastei din nordul Germaniei şi a ducatului Oldenburg (sora ţarului se căsătorise cu moştenitorul ducelui), mai ales că independenţa Olandei fusese garantată la Tilsit. Cu încurajarea Franţei, ţarul a atacat Suedia, însă a ocupat şi anexat Finlanda suedeză fără acordul lui Napoleon. Mai erau neînţelegeri privitoare la viitorul Marelui Ducat al Varşoviei; dar în primul rând tensiunile au apărut o dată cu retragerea virtuală a ţarului din blocada continentală. Napoleon a decis să pornească la război pentru a-şi restabili influenţa asupra ţarului şi pentru a întări blocada continentală. În următoarele 12 luni, el a edificat Marea Armată (*La Grande Armée*) cu peste 450.000 de oameni (din care mai puţin de jumătate erau francezi), plus 150.000 de auxiliari şi mai mult de 1.000 de tunuri.

În iunie 1812, fără nici o declaraţie de război, Napoleon a trecut râul Niemen. Nu a reuşit să folosească strategia obişnuită de a-l atrage pe inamic şi de a-l obliga să dea o bătălie decisivă la începutul campaniei. Mult mai micile armate ruseşti se retrăgeau continuu din faţa lui, poate cu un scop strategic, mai probabil datorită rivalităţilor şi nehotărârii din armata rusă. Oricum, rezultatul a fost atragerea lui Napoleon din ce în ce mai adânc în Rusia, extinzându-i liniile de aprovizionare şi mărind dificultăţile pentru forţele sale ample şi lente, care nu aveau nici o şansă de confruntare cu inamicul. Proviziile de medicamente şi hrană erau puţine şi bolile doborâseră 60.000 de oameni înainte ca această campanie să fi început de fapt. Înaintând pe urmele armatei ruse care aplica tactica pământului pârjolit, lui Napoleon îi era greu să-şi hrănească oamenii - nu se putea face rost de nici un fel de provizii din zonă - şi peste 1.000 de cai din cavalerie au murit mâncând grâu necopt din lanuri.

Atunci când Napoleon a ajuns la Vitebsk, armata sa era foarte demoralizată - suferise deja aceleaşi pierderi, fie datorită bolilor, fie în luptele de hărţuire duse împotriva cazacilor, cît ar fi pierdut în două bătălii mari - oamenii au trebuit să se odihnească timp de două săptămâni. Înaintând către

Smolensk, au găsit oraşul deja distrus de ruşi, negăsind nici hrană nici adăpost. Recent numitul comandant al armatei ruse, Kutuzov, cel cu un singur ochi, îndemnat de ţar, decisese să stea pe loc şi să lupte şi aştepta cu o armată de vreo 120.000 de oameni la vest de Moscova, lângă satul Borodino. Într-o bătălie care a durat o zi întreagă, pe 7 septembrie, Napoleon a câştigat o victorie tehnică, după un prelungit duel de artilerie, însă cu mari pierderi în oameni şi tunuri. În Ordinul său de Zi, Napoleon, parodiindu-l pe Henry V la Azincourt, declara: „Lasă-i să spună despre tine: El a fost prezent la această mare bătălie de sub zidurile Moscovei" (doar că zidurile erau încă la şaizeci de mile distanţă!). Pe 14 septembrie garda avansată a lui Napoleon călărea în Moscova pustiită. Din urmă venea restul armatei, „toţi bătând din palme şi strigând, Moscova, Moscova". Peste două zile, două treimi din oraş erau în ruine, datorită focurilor declanşate de guvernatorul rus pentru distrugerea hranei şi muniţiilor rămase acolo.

Ţarul a refuzat să negocieze, cu toate că pierduse Moscova. Asta ar fi însemnat mai mult decât viaţa sa - el ar fi fost asasinat sau detronat. În fervoarea patriotică a momentului era imposibil de asistat la un nou Tilsit.

Toamna neobişnuit de blândă l-a ispitit pe Napoleon să zăbovească la Moscova mai mult de o lună. El nu a ţinut seama de avertismentele că va veni vremea rea şi doar când şi-a dat seama, în cele din urmă, că Marea Armată ar muri de foame dacă ar mai rămâne în oraşul ruinat şi pustiu, s-a hotărât să ordone întoarcerea în patrie. Încărcată cu prăzi şi mergând încet din cauza răniţilor, armata a început retragerea pe 19 octombrie. Napoleon a ordonat să fie urmată o cale de întoarcere mai la sud de cea pe care veniseră, în speranţa că, în ţinuturile nepustiite, ar găsi hrană şi adăpost pentru oamenii săi care mai numărau doar 107.000, dar atacurile din flanc ale armatei ruse în aşteptare au împins din nou armata franceză către nord pe acelaşi drum pe care venise. Acest lucru i-a obligat să treacă în marş peste cîmpul de luptă de la Borodino, încă presărat cu trupurile goale şi putrezinde ale celor 30.000 de morţi pierduţi acolo de francezi.

Atunci când Napoleon a ajuns la Smolenk, la mijlocul lui noiembrie, rămăseseră doar 50.000 de oameni din Marea Armată. Bolile şi luptele de hărţuire, foamea şi extenuarea îşi luaseră tributul, şi iarna de-abia începea să muşte. Prin zăpadă şi frig cumplit, armata, acum şi mai istovită, a părăsit Smolenskul, îndreptându-se către vest. Ruşii au ajuns la râul Berezina (un afluent al râului Nipru) înaintea francezilor şi au distrus podurile. Astfel, neputând să scape, armata lui Napoleon putea fi zdrobită după placul ruşilor. Faptul că rămăşiţele Marii Armate şi ale trupelor auxiliare au supravieţuit s-a datorat descoperirii de către Napoleon a unui vad şi construirii a două poduri de bârne peste râu în condiţii cumplite. În panica produsă de dorinţa de a ajunge în siguranţă, atunci când podurile au fost incendiate pentru a preveni urmărirea de către ruşi, mii de oameni s-au înecat în apa îngheţată. Alte mii,

împreună cu marea masă a celor ce însoțeau tabăra și bunurile lor, au fost lăsați pe malul celălalt, la discreția rușilor. Din cei 40.000 de oameni câți au trecut podurile în siguranță, doar vreo 25.000 au ajuns în Germania la sfârșitul anului.

I) Apreciere

În ciuda versiunii asupra evenimentelor, așa cum a fost publicată de Napoleon în cunoscutul său Buletin 29, în care se susținea că zăpada și gheața, frigul și degerăturile au zdrobit Marea Armată, lucrurile n-au stat chiar așa. Armata, împreună cu trupele auxiliare, era zdrobită cu mult timp înainte de sosirea iernii, în primele zile ale lui noiembrie. De două ori mai mulți oameni (35.000) au fost pierduți într-o săptămână cu vreme bună, în retragere, la sfârșitul lui octombrie, decât au fost pierduți într-o săptămână cu zăpadă și gheață pe drumul de la Smolensk la Berezina, la mijlocul lui noiembrie. Mult mai instructiv este faptul că 350.000 de oameni (mai mult de jumătate din totalul forțelor franceze) au pierit înainte de a ajunge la Moscova. Napoleon și-a pierdut armata printr-o proastă administrație, slabă aprovizionare, necunoașterea locurilor și printr-o prea mare încredere în forțele sale.

El își acordase nouă săptămâni pentru a înfrânge Rusia și a reveni triumfal în Germania. Armata sa avea haine de vară și hrană suficientă pentru trei săptămâni (el intenționa ca până atunci să se instaleze confortabil la Moscova, ca Împărat al Răsăritului). Multe provizii s-au dovedit nepotrivite sau inexistente. Nu erau furaje pentru cai, nici crampoane de polei pentru potcoavele cailor, lipseau hărțile pe distanțe mari în interiorul granițelor rusești, precum și bandajele pentru răniți. Generalul Caulincourt scria după plecarea din Moscova: „Nu a fost nicicând o retragere mai prost planificată ori desfășurată cu mai puțină disciplină; niciodată convoaiele nu au mers atât de prost... Lipsei de prevedere i s-a datorat o mare parte din dezastrul nostru."

c) Ultimele campanii, 1813-1815

Încurajat de evenimentele din 1812, țarul a inițiat formarea celei de-a patra coaliții contra lui Napoleon (a se vedea pagina 52) și o armată aliată înainta triumfător prin Europa în prima parte a anului 1813. Napoleon, căruia îi era greu să mobilizeze o nouă armată atât de curând și să înlocuiască miile de cai pierduți în Rusia, a hotărât, după câștigarea unei victorii tehnice asupra aliaților la Bautzen, în luna mai, să accepte un armistițiu. Ceea ce, spera el, i-ar fi permis un moment de respiro ca să-și organizeze forțele pentru o campanie decisivă. Mulți istorici consideră că acest armistițiu a fost greșeala fatală a lui Napoleon, pentru că, în timpul lui, el a pierdut superioritatea numerică, în plan militar asupra inamicului, atunci când Austria, cu pregătirile militare complete, s-a alăturat aliaților (Rusia, Prusia și Anglia) în cea de-a

patra coaliţie. Negocierile finale de la Praga pentru un posibil tratat general de pace nu au dus la nici un rezultat - Napoleon nu dorea să facă nici o concesie, nici să cedeze vreun teritoriu. Probabil că ar fi putut chiar la acea dată să obţină pacea în condiţii rezonabile, păstrând cel puţin „frontierele naturale" ale Franţei şi el însuşi să rămână în continuare conducătorul Franţei. Cu toate acestea, pare să se fi temut că o reglementare negociată ar fi însemnat sfârşitul puterii sale, deoarece el nu era unul dintre suveranii ereditari ai Europei. Ei, spunea el, puteau să piardă 20 de bătălii şi să-şi păstreze tronurile. El, un soldat parvenit nu putea. „Dominaţia mea nu va supravieţui zilei în care voi înceta să fiu puternic şi prin urmare temut." Războiul, mai degrabă decât diplomaţia, a fost întotdeauna preferinţa lui şi, în mod elocvent, a ales să-şi pună toate speranţele într-o victorie militară pentru reglementarea viitorului său.

Luptele s-au reluat în august şi, după câteva victorii minore şi o serie de confruntări nedecise, aventura lui Napoleon a eşuat în cele din urmă în Bătălia Naţiunilor de la Leipzig (16-19 octombrie). Copleşit din punct de vedere numeric şi surprins tactic, el a fost drastic înfrânt şi obligat să treacă Rinul, şi-a pierdut influenţa în Germania şi Marele Imperiu s-a prăbuşit în jurul său. Unul după altul, Baden-ul, Bavaria, Würtemberg-ul şi alte state din Confederaţia Rinului au trecut de partea aliaţilor; Jerome fusese izgonit din Westphalia; Saxonia a căzut în mâinile Prusiei şi Marele Ducat al Varşoviei în mâinile Rusiei. Pe măsură ce veştile despre bătălie se răspândeau, Imperiul se dezintegra. În decurs de o săptămână, o revoltă populară din Amsterdam i-a alungat pe francezi din Olanda; Provinciile Ilirice au trebuit să fie curând abandonate; Spania era deja pierdută, ultimele forţe ale lui Napoleon revenind în Franţa şi fiind în final înfrânte. Doar Belgia, Elveţia şi Italia mai constituiau acum Imperiul.

Unul din generalii săi l-a întâlnit pe Napoleon la scurt timp după bătălie:

1 Era cufundat în melancolie - pe bună dreptate. De-abia se scurseseră două luni şi o imensă armată de 400.000 de oameni se topise în mâinile sale - pentru a doua oară într-un an lumea a asistat la un spectacol de distrugere...doar vreo 60.000 de oameni au mai rămas. (Atunci când au
5 ajuns la Rin, o epidemie de tifos a ucis cam o treime din supravieţuitori.)

În ţară era nemulţumire şi opoziţie, şi în timp ce pregătirile pentru o nouă campanie începuseră pe o vreme aspră, de iarnă, Napoleon a început să mobilizeze încă o armată şi căuta bani să o echipeze. Situaţia financiară era disperată, povara înrolărilor devenise de nesuportat într-o ţară care fusese în război timp de 20 de ani şi, în ciuda faptului că pentru prima dată după 1792 Franţa era confruntată cu invazia de către „regii" bătrânei Europe, rapoartele întocmite de împuterniciţii trimişi de Napoleon în provincii arătau că moralul public era foarte scăzut. Oamenii doreau pace; Napoleon dorea

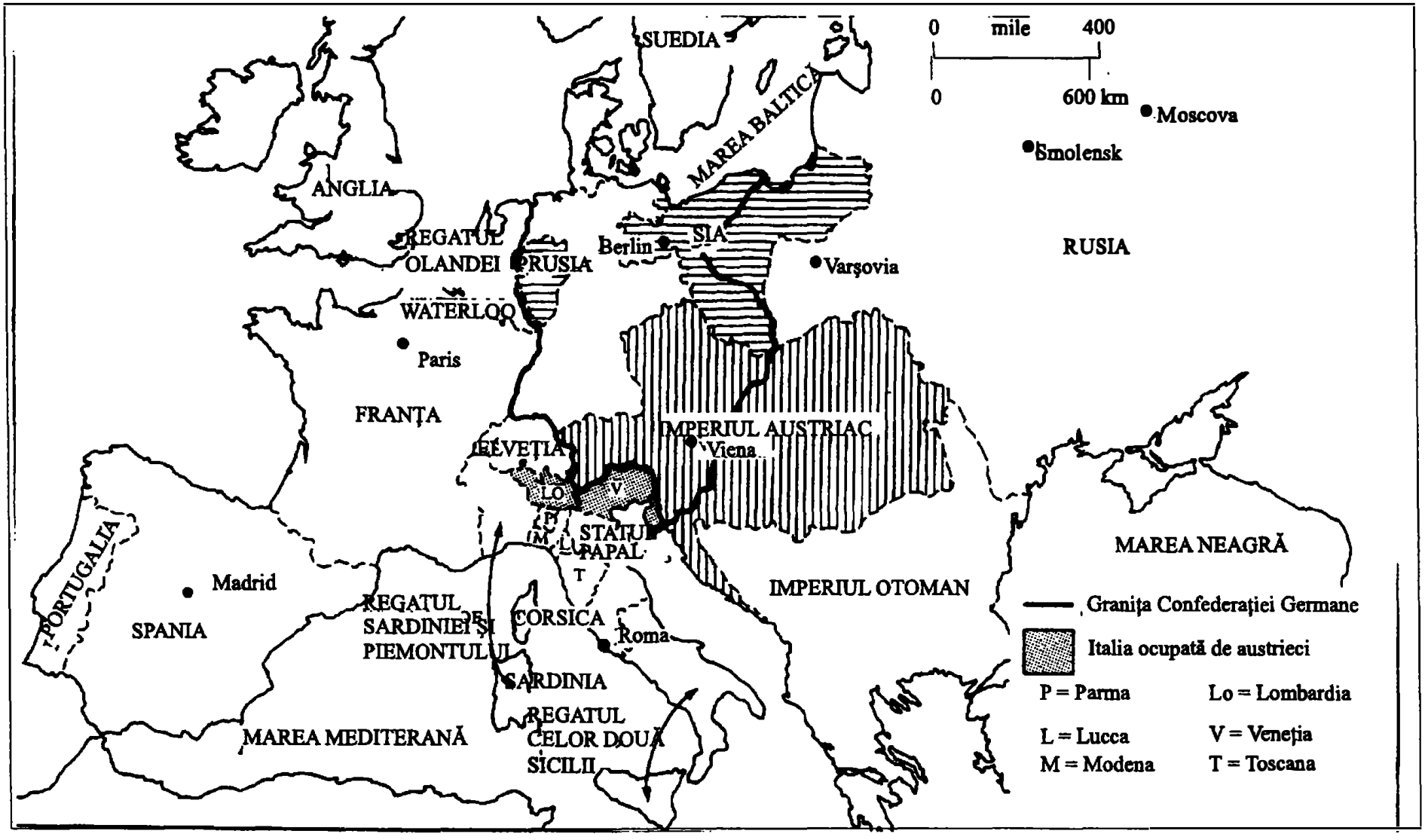
SUEDIA
0 mile 400
0 600 km
Moscova
Smolensk
MAREA BALTICĂ
ANGLIA
REGATUL OLANDEI
PRUSIA
Berlin
SIA
RUSIA
Varşovia
WATERLOO
Paris
FRANŢA
ELVEŢIA
IMPERIUL AUSTRIAC
Viena
LO
V
P
M
L
T
STATUL PAPAL
MAREA NEAGRĂ
PORTUGALIA
Madrid
SPANIA
REGATUL SARDINIEI ŞI PIEMONTULUI
CORSICA
Roma
IMPERIUL OTOMAN
SARDINIA
REGATUL CELOR DOUĂ SICILII
MAREA MEDITERANĂ
Graniţa Confederaţiei Germane
Italia ocupată de austrieci
P = Parma
Lo = Lombardia
L = Lucca
V = Veneţia
M = Modena
T = Toscana

Europa, 1815

victorie. El nu avea încredere în motivele aliaţilor de a-i reînnoi oferta unei reglementări pe baza „frontierelor naturale" şi cerea mai mult. Trimisul său era disperat:

> Împăratul nu vede, sau mai degrabă nu vrea să vadă, adevărata lui situaţie. Se înşală singur... în privinţa forţei sale. El nu poate uita că a dictat cândva Europei, nici nu se poate împăca cu ideea că i-a venit rândul să i se dicteze.

Pe la mijlocul lui ianuarie, atunci când Napoleon a fost în cele din urmă de acord să negocieze, era prea târziu. Oferta aliată fusese retrasă.

Într-o campanie pentru apărarea frontierei Rinului, în primele luni ale anului 1814, Napoleon a câştigat un număr de victorii mici, dar impresionante. Aceste succese nu au fost totuşi suficiente pentru a opri înaintarea inamicului, şi la sfârşitul lui martie, aliaţii intrau în Paris. Încăpăţânarea lui Napoleon îl făcuse să piardă totul. De nevoie, a fost de acord să abdice:

> 1 Puterile aliate proclamând că Împăratul Napoleon ar fi singurul obstacol pentru restabilirea păcii în Europa, Împăratul Napoleon, credincios cuvântului său, declară că renunţă pentru el şi pentru urmaşii săi la tronurile Franţei şi Italiei, şi că nu există sacrificiu personal, chiar şi pro
> 5 pria viaţă, pe care să nu fie gata să-l facă pentru binele Franţei.

Nereuşindu-i o încercare de sinucidere - otrava pe care o avusese cu sine pentru a o folosi în caz de nevoie în timpul campaniei din Rusia fusese păstrată prea mult timp şi îşi pierduse efectul - Napoleon a considerat că este un semn ce privea viitorul său: „Destinul a hotărât că eu trebuie să trăiesc şi să aştept tot ceea ce Providenţa are pregătit pentru mine. Abdic şi nu renunţ la nimic."

Între timp, a acceptat generoasa ofertă a aliaţilor şi s-a retras, cu titlul de Împărat, în insula Elba, în mai 1814, în timp ce viitorul Franţei şi al Imperiului Francez era discutat la Viena (a se vedea pagina 53). Peste zece luni, Napoleon se înapoia, proclamând „Vulturul va zbura din turlă în turlă până va ajunge pe turnurile de la Notre Dame." Ajungând din nou conducătorul de facto al Franţei, spera să devină şi conducătorul de drept (de jure) prin învrăjbirea aliaţilor şi recăpătarea tronului. Însă Austria şi Anglia au respins ofertele de negocieri separate, l-au declarat în afara legii şi s-au alăturat Prusiei şi Rusiei în coaliţia împotriva lui. El avea nevoie de o victorie militară rapidă pentru a uni Franţa în jurul său şi pentru a-şi reafirma autoritatea. La 14 iunie a emis ceea ce avea să fie ultimul său Ordin de Zi: „Soldaţi... aliaţii au început cea mai nedreaptă dintre agresiuni. Să mergem să-i întâmpinăm... pentru fiecare francez care are o inimă, a sosit momentul să învingem ori să pierim." El aproape învinsese, pentru că Waterloo a fost o bătălie foarte strânsă. Aşa cum spunea Wellington a doua zi „a fost un lucru al dracului de strâns - cea mai apropiată încleştare pe care ai văzut-o vreodată în viaţă."

Neînfricat, Napoleon începea deodată să plănuiască o nouă campanie:„Nu este totul pierdut. Presupun că atunci când îmi voi strânge din nou forţele voi avea... 150.000 de oameni pregătiţi în orice moment să lupte împotriva inamicului. Voi folosi cai de trăsură să tragă tunurile, voi mobiliza alţi 100.000 de oameni prin înrolare, îi voi înarma cu muschete luate de la regalişti..." Nu a fost să fie. „Nu o să luăm din nou totul de la capăt" s-a comentat în Consiliul de Stat. Fără sprijin politic sau popular, Napoleon nu a avut de ales decât să fie de acord cu cererile pentru a doua abdicare. Propunerea de a se institui o regenţă pentru Napoleon II, fiul său minor, nu a fost luată în seamă. Pe 8 iulie, Ludovic XVIII a intrat pentru a doua oară în Paris. Primul Imperiu înceta să mai existe în cele din urmă.

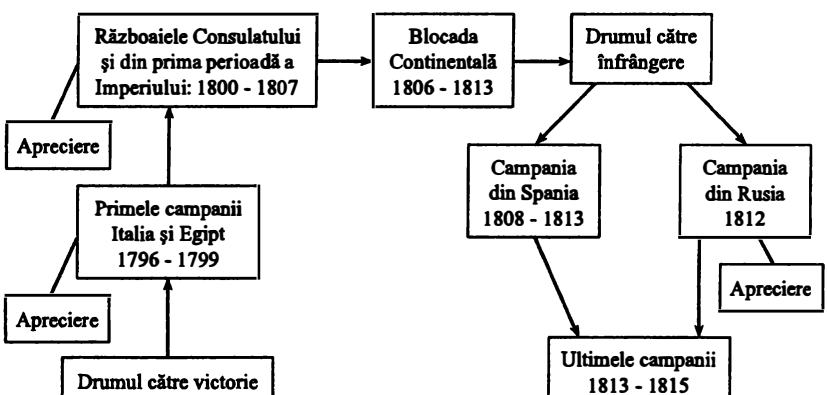

Rezumat - Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: evenimentele

---

***Să luăm notiţe despre** „Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: principalele evenimente"*

Acest capitol este o prezentare narativă, directă, în mod necesar scurtă, a activităţii lui Napoleon în Europa în anii 1796-1815 - o istorie a victoriei de la început şi a înfrângerii finale. Pentru majoritatea subiectelor care pot fi formulate la examene, cu excepţia cazului în care speraţi să răspundeţi la o serie de întrebări foarte precise despre anumite campanii, o scurtă trecere în revistă a evenimentelor este tot ce se cere. Informaţiile cuprinse în acest capitol, împreună cu cele din tabelul cronologic de la paginile 141-142 vor constitui această prezentare pe scurt. Având deja stabilită desfăşurarea evenimentelor, capitolul următor va examina calităţile de comandant militar ale lui Napoleon şi motivele pentru care succesul său a fost urmat de dezastru.

CAPITOLUL 4

Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: motivele

1. Napoleon victorios, 1800-1807

De ce a fost Napoleon capabil să realizeze cu atâta uşurinţă controlul aproape complet asupra Europei între 1800 şi 1807? Motivele pot fi cel mai bine analizate sub două aspecte principale - punctele sale forte şi slăbiciunile adversarilor săi.

a) Forţa lui Napoleon - aspectul militar

I) Calităţile de conducător ale lui Napoleon

Unul dintre cele mai importante puncte forte ale lui Napoleon a fost devotamentul oamenilor săi. Soldaţii săi îl adorau. De ce?

Cu toată înfăţişarea sa în general neatrăgătoare, atunci când voia să cucerească pe cineva, putea să câştige de partea sa pe oricine, oricât de ostil s-ar fi arătat la început. În doar câteva zile el îi captivase complet pe ofiţerii şi pe membrii echipajului navei Bellerophon, care îl ducea pe insula Sf.Elena în 1815, alarmând astfel guvernul britanic. „Dacă el ar fi obţinut o întrevedere cu Alteţa sa Regală Prinţul Regent", exclama un amiral britanic în acea vreme, „într-o jumătate de oră ei ar fi fost cei mai buni prieteni din Anglia!" Contemporanii săi nu se îndoiau de calitatea charismatică a felului său de a conduce oamenii. Marele său adversar, Wellington, spunea despre el că efectul moral al prezenţei sale pe câmpul de luptă era egal cu valoarea unei forţe suplimentare de 40.000 de oameni în favoarea armatei franceze. El punea acest lucru pe seama dublei poziţii a lui Napoleon, ca şef de stat şi comandant-şef al armatei (a se vedea pagina 45), care îi permitea să controleze integral evenimentele, dar şi marii sale popularităţi în rândurile armatei. Unul din generalii lui Napoleon explica popularitatea sa spunând că „prin familiarităţi Împăratul îi făcea pe soldaţii lui să-l adore, însă acest mijloc îl putea folosi doar un comandant pe care victorii frecvente îl făcuseră ilustru; orice alt general şi-ar fi stricat reputaţia prin aşa ceva." Chiar şi ziarul londonez Times, în necrologul din iulie 1821, remarca faptul că „El avea arta, în mod eminent, de a produce emulaţie şi de a câştiga afecţiunea trupelor sale".

Prin folosirea unui limbaj teatral şi emoţional în Buletinele şi Ordinele sale de Zi, Napoleon realiza o legătură specială între el şi armata sa. El miza pe ideile de glorie militară, patriotism şi camaraderie, dând în acelaşi timp

impresia că avea o profundă preocupare părintească față de oamenii săi. La acestea, ei răspundeau cu un real devotament. „Împăratul", scria, de exemplu, într-un Buletin din 1805, „este printre voi. El dă exemplu; este călare ziua şi noaptea; este printre trupele sale, oriunde prezența lui este necesară..." Mai târziu, în aceeaşi campanie, el a încercat să-şi stimuleze oamenii apropiindu-se de ei: „Orice obstacole vom întâlni, le vom depăşi, şi nu ne vom opri până când nu vom înfige steagurile noastre pe teritoriul inamicului." Atunci când campania a luat sfârşit, el folosea judicios lauda şi promisiunile. „Soldați! Sunt foarte mulțumit de voi. Astăzi, la Austerlitz, ați dovedit că aveți curajul pe care ştiam că îl aveți... Vă voi conduce înapoi în Franța şi acolo voi face tot ce pot pentru a avea grijă de interesele voastre." Uneori miza pe lăcomia lor, promițându-le recompense materiale sub forma prăzilor de război. Aşa cum spunea el, „cea mai importantă calitate a unui general este să cunoască trăsăturile de caracter ale soldaților săi şi să le câştige încrederea. Armata este o Francmasonerie, iar eu sunt Marele ei Maestru."

Atât de mare era charisma lui Napoleon, chiar în cele mai sumbre zile ale anului 1812, încât un sergent din Garda imperială, descriind haosul, suferind şi fiind copleşit de retragerea din Moscova a rămăşițelor zdrențuite şi înghețate ale Marii Armate, putea să scrie după aceea despre el şi însoțitorii săi:

1 Ei mergeau - cu picioarele înghețate, sprijinindu-se în bastoane - în linişte, fără să se plângă, oameni din toate națiunile, care formau armata noastră, acoperiți cu mantăi şi haine, toate rupte şi arse, înfăşurați în bucăți de pânză, în blăni de oaie, în orice putea să țină de cald, păstrându-se mereu
5 pregătiți cât puteau mai bine pentru orice posibilă luptă cu inamicul... Împăratul era în mijlocul nostru - pe jos, cu bastonul în mână... el, atât de mare, care ne-a făcut să fim atât de mândri de el, prin strălucirea sa în acele clipe de nenorocire, ne inspira încredere şi curaj şi avea să mai găsească resurse de a ne salva. El era mereu acolo - marele geniu; oricât de
10 loviți de soartă am fi fost, cu el eram întotdeauna siguri de victorie în cele din urmă.

Oricât de mari ar fi fost calitățile sale de conducător, ele singure nu ar fi câştigat bătăliile. Mai sunt şi alți factori de care trebuie să ținem seama.

II) Alte considerente

Natura schimbătoare a războiului

Majoritatea războaielor din secolul al XVIII-lea s-au purtat cu armate mai mult sau mai puțin egale ca număr, formate în principal din mercenari, foarte asemănătoare ca instrucție, echipament, alcătuire şi forță. Fiecare armată era destul de mică, având uneori nu mai mult de 30.000 de oameni, iar

războaiele se desfăşurau în mod normal cu obiective limitate, cum ar fi anexarea unei mici provincii, cel mai adesea restituită în final, după ce era folosită ca element de negociere pentru menţinerea echilibrului de forţe în jocul diplomaţiei internaţionale.

Marele teoretician militar de la începutul secolului al XIX-lea, originar din Prusia, Clausewitz, luptase în războaiele Revoluţiei Franceze şi în cele napoleoniene. În cartea sa devenită clasică, *„Despre război"*, publicată în 1832, el şi-a exprimat punctul de vedere că anul 1793 a marcat un moment de cotitură în organizarea armatelor şi în conducerea războiului. El considera că ambele aspecte s-au transformat odată pentru totdeauna (*la levée en masse*), lucru care a transformat războiul limitat într-un război total prin crearea în acel an a „naţiunii armate" franceze.

Perfecţionată de Napoleon, puterea armată bazată pe forţa unei naţiuni întregi a pornit asupra Europei, zdrobind totul în faţa ei, cu siguranţă şi fermitate, încât acolo unde înfrunta doar armate de modă veche, rezultatul era neîndoielnic pentru moment.

Strigătul „Patria este în pericol" dusese, în 1792, la formarea unei armate naţionale franceze, constând iniţial din „voluntari patrioţi". Serviciul militar obligatoriu fusese mult timp susţinut de diferiţi oameni, cum ar fi Guibert (nobilul şi influentul reformator militar, înainte de Revoluţia Franceză) şi Rousseau (la fel de influentul filosof din secolul al XVIII-lea). Amândoi considerau că este cea mai bună cale de formare a unei armate de cetăţeni, ce ar fi avut un sprijin larg, şi, în 1793, a fost într-adevăr introdus serviciul militar obligatoriu. Un an mai târziu erau un milion de oameni sub arme. (Franţa avea avantajul de a dispune în acea vreme de cea mai mare populaţie din Europa, circa 28 de milioane, din care să-şi aleagă recruţii.) Deşi în practică marea majoritate a celor înrolaţi provenea din familiile de ţărani săraci, în teorie cel puţin, serviciul militar universal reunea pentru apărarea patriei oameni din toate clasele societăţii.

Generalii din secolul al XVIII-lea căutau să evite bătăliile, pe cât posibil, concentrându-se în schimb asupra asediilor sau asupra manevrelor pentru a scăpa de inamic ori pentru a câştiga un avantaj tactic - ceea ce Clausewitz numea „diplomaţie intensificată, o cale ceva mai viguroasă de negociere". Violenţa era controlată prin calcularea calmă a riscurilor şi respectarea atentă a convenţiilor războiului. Entuziasmul şi patima, elanul şi şarja armatelor revoluţionare erau ceva străin practicii militare stabilite. Oamenii care luptau în noile armate franceze nu erau înrolaţi ca mercenari, nici nu erau luaţi cu arcanul, ci în calitate de cetăţeni onorabili, care îşi apărau Revoluţia ameninţată cu distrugerea de forţe externe. În loc să evite lupta, ei o căutau în

mod activ. Adeseori indisciplinaţi şi prost echipaţi, se bazau pe lovituri fulgerătoare şi pe avântul şarjei la baionetă pentru a obţine succesul, mai ales în primele lor confruntări.

Anul 1793 a fost „o cumpănă a apelor" şi în alte feluri decât prin introducerea serviciului militar obligatoriu - el a însemnat şi realizarea primului *amalgam*, înglobarea rămăşiţelor vechii armate în cea nouă. Introducerea soldaţilor veterani în noua armată a contribuit mult la introducerea ordinii în organizarea haotică anterioară, fără a-i distruge verva şi a transformat-o într-o forţă de luptă pe care Napoleon a folosit-o ca bază pentru Marea Armată.

Dezvoltarea Marii Armate

În perioada de pace relativă dintre 1800 şi 1804, Napoleon a reorganizat armata franceză care fusese divizată sub Directorat într-un număr de armate separate. Fiecare dintre acestea era sub comanda unui general mai mult sau mai puţin independent, ceea ce făcea ca o acţiune concertată să fie aproape imposibilă. (Napoleon cunoştea această situaţie din propria sa experienţă - în calitate de comandant al Armatei din Italia şi apoi al Armatei din Egipt, el luase în mod frecvent decizii proprii şi acţionase fără să ţină seama de nimeni.) Aceste noi aranjamente se bazau pe ideile lui Guibert, a cărui gândire a fost probabil singura şi cea mai importantă influenţă asupra formaţiei militare a lui Napoleon. Întreaga armată a fost împărţită în corpuri de circa 25-30.000 de oameni; o parte din cavalerie era păstrată separat, aşa cum era şi artileria de rezervă şi mai multe grupuri de elită, din care cel mai important era Garda Imperială. Întreaga armată era sub controlul direct şi unic al lui Napoleon însuşi, în calitate de general comandant.

Scopul acestei organizări era să-i permită lui Napoleon realizarea unităţii de comandă, asigurând în acelaşi timp flexibilitatea în acţiune. Fiecărui corp i se încredinţa un rol anumit în cadrul unui marş de campanie, dar acest rol putea să fie rapid schimbat, dacă era necesar; regimentele puteau fi transferate de la un corp la altul, dacă situaţia o cerea, iar detaşamentele de infanterie sau cavalerie puteau fi trimise în misiuni de hărţuire sau manevrate circular, ca nişte ecrane de protecţie, pentru a ascunde mişcarea restului trupelor şi pentru a-l lăsa pe inamic dezorientat şi nesigur în legătură cu ce se întâmpla. În bătălie, ca şi în marş, flexibilitatea era cheia. Imediat ce începea încleştarea, ideea era de a-l atrage cât mai bine pe inamic într-o poziţie nefavorabilă şi de a-l ispiti să-şi angajeze toate forţele, inclusiv rezerva, într-un atac decisiv. În acel moment, Napoleon ordona rezervelor sale să lanseze un atac de învăluire, prin surprindere, în spatele sau în flancul inamicului. În şarjele hotărâtoare ale trupelor franceze şi în urmărirea neîncetată care urma, inamicul pus pe fugă suferea pierderi grele . Aceste pierderi, aşa cum au fost la Marengo, Ulm, Austerlitz şi Jena, erau de trei ori mai mari decât cele

suferite de francezi. Nu era o strategie nouă. Ea fusese propusă cu mulţi ani în urmă de Guibert, însă acest lucru nu micşorează strălucirea primelor victorii ale lui Napoleon. Pentru a le câştiga, el a luat ceea ce era doar o teorie militară şi a pus-o în practică. Aşa cum spunea însuşi Napoleon, „totul constă în execuţie."

Dezvoltarea tacticii de obţinere a victoriei

Cu câtva timp înainte de Revoluţia Franceză, strategii militari dezbătuseră problema celei mai bune căi de desfăşurare a părţii principale a unei armate, infanteria, în marş sau bătălie. Trebuia să fie în linie ori în coloană? Coloana, un şir lung de soldaţi mergând încet de-a lungul unui singur drum, era formaţia tradiţională de marş, însă era extrem de vulnerabilă faţă de atacul inamic şi aproape incapabilă să pornească la atac în caz de urgenţă. Linia de trăgători era şi ea formaţia tradiţională în bătălie, trei rânduri de muşchetari, mai mult sau mai puţin fixe, trăgeau continuu la ordin. Trupele bine instruite şi disciplinate puteau fi foarte eficiente în această formaţie împotriva infanteriei sau cavaleriei, însă era întotdeauna vulnerabilă la focul de artilerie concentrat.

În 1791 s-a ajuns la un compromis între şcolile de gândire ce susţineau „coloana sau linia", care s-a concretizat într-un nou manual de instrucţie. Acesta permitea comandantului să aleagă orice combinaţie de linie sau de coloană i se părea mai potrivită în momentul respectiv, în ceea ce s-a numit „ordinea mixtă". Napoleon folosea cel mai frecvent în bătălie o dezvoltare a acestei „ordini mixte" - infanteria într-o formaţie concentrată, dar mobilă, atât în linie cât şi în coloană, mişcându-se pe câmpul de luptă după cum era nevoie, trăgând în voie şi pornind în urmărire, în tradiţia războaielor revoluţionare, într-o şarjă la baionetă, când era cazul, şi fiind sprijinită de cavalerie

În marş, Napoleon îşi dispersa forţele în grupuri independente ce înaintau simultan la o distanţă de aproape o milă unul de altul, de-a lungul mai multor drumuri, formând de fapt o serie de coloane desfăşurate în linie. Ceea ce permitea sprijinul reciproc şi deplasarea unor întăriri în cazul unui atac şi simplifica în acelaşi timp rechiziţionarea proviziilor din zona prin care trecea armata. Urmând încă o dată preceptele lui Guibert, Napoleon a asigurat condiţii ca armata să poată călători cu uşurinţă, deci cu viteză, acoperind în medie 12 până la 15 mile pe zi şi înoptând sub cerul liber în loc să se bazeze pe încetele căruţe de provizii sau tabere întărite, care cereau pregătiri din timp. Armata în marş era prin urmare uşor de desfăşurat şi extrem de mobilă, capabilă să intre cu uşurinţă într-o formaţie lejeră, în formă de plasă, pentru a prinde în capcană forţele inamice care manevrau într-un grup compact tradiţional. Acestea puteau fi apoi înconjurate şi forţate să lupte în dezavantaj. Ducerea campaniilor a fost pentru Napoleon, până în 1807, un

amestec reuşit de mobilitate, viteză şi surpriză, care a dat rezultate excelente; situaţia nu s-a schimbat până când inamicul nu a învăţat cum să contracareze strategiile sale (a se vedea paginile 48-50).

Asemenea tuturor generalilor Revoluţiei Franceze, Napoleon era convins de ideea ofensivei şi de importanţa de a-l obliga pe inamic să se angajeze în bătălie, însă doar când acesta era depăşit prin manevre mai iscusite. Atâta timp cât a fost capabil să păstreze elementul surpriză, Napoleon a câştigat orice confruntare. La Ulm, în 1805, austriecii, rămânând pe loc, au fost încercuiţi. În bătăliile gemene de la Jena-Auerstadt, în 1806, prusienii, aflaţi în mişcare, au fost încercuiţi şi, mai rău, s-au trezit că sunt pregătiţi să opună rezistenţă în direcţia greşită, atunci când francezii au atacat şi bătălia a început. A fost un exemplu clasic al incapacităţii unei armate de tip vechi de a-l înfrunta pe Napoleon de la egal la egal. Prusienii, care aplicau încă învăţăturile lui Frederic cel Mare (cei mai mulţi dintre generalii lor învăţaseră meseria în timpul campaniilor sale) erau organizaţi în formaţie în linie, lentă şi greu de manevrat. Fiind limitaţi în mişcare, ei au fost anihilaţi, pierzând 45.000 de oameni şi întreaga artilerie.

Atâta timp cât armata lui Napoleon rămânea o armată naţională - naţiunea armată franceză ducând războaie ofensive şi urmărind să-şi asigure mobilitatea şi elementul surpriză faţă de armatele de tip vechi, semi-statice, ale Vechiului Regim, Clausewitz avea dreptate - Napoleon nu putea să piardă. De fapt, el a avut un asemenea succes în primele sale campanii încât, prin victoriile sale, a schimbat modul de ducere a războiului. În loc să cucerească teritorii, în maniera secolului al XVIII-lea, de la statele aflate în declin (aşa cum Polonia a fost împărţită de vecinii săi cu puţin timp înainte de Revoluţia Franceză), Napoleon a luat - şi a păstrat - teritorii aparţinând celor tari. Victoriile sale erau atât de zdrobitoare încât diplomaţii ajungeau să fie de prisos la negocierile de pace - el putea să dicteze şi chiar dicta propriile sale condiţii învinsului. Începând din 1805, el a dezvoltat utilizarea războiului ca o bună afacere (*une bonne affaire*) pe plan financiar. Tratatele de pace impuse ţărilor înfrânte prevedeau nu numai întreţinerea gratuită a trupelor lui Napoleon pe teritoriul lor, ci cuprindeau şi plata unor despăgubiri de război considerabile - Prusia a fost obligată să plătească 311 milioane de franci după înfrângerea sa, la Jena, în 1806. Războiul ajunsese să se autofinanţeze în mod satisfăcător. Şi a continuat să fie aşa atâta timp cât Napoleon a continuat să învingă.

Armele şi instrucţia în Marea Armată

Armatele şi desfăşurarea lor puteau să se modifice, însă armele soldaţilor nu au început să se schimbe până spre mijlocul secolului al XIX-lea, atunci când tehnologia industrială a ajuns din urmă teoria militară. Toate campaniile lui Napoleon au fost duse cu armele Vechiului Regim. Muscheta era încă arma

de infanterie standard - cu ţeavă lisă, cu încărcare prin ţeavă şi închizător cu cremene, trăgând cu gloanţe de plumb şi prevăzută cu baionetă. Puterea sa de foc era limitată, frecvenţa de tragere era slabă şi precizia era bună doar la distanţă mică. Artileria era la fel de imprecisă şi de lentă, având o rază de bătaie de aproximativ o jumătate de milă. Era nevoie de tunari bine instruiţi pentru a putea trage o lovitură pe minut, chiar şi cu tunurile noi, mai uşoare, introduse în Franţa în anii 1770. Folosirea artileriei călare a dat mai multă mobilitate tunurilor şi noua practică de concentrare a focului artileriei într-un baraj pentru a deschide breşe în linia frontului inamic, pentru ca infanteria sau cavaleria să poată ataca erau tacticile pe care Napoleon le utiliza cu succes, mai ales după 1806, pe măsură ce armatele au devenit mai mari. Ele nu erau totuşi inovaţiile sale - le învăţase în timpul instrucţiei, pe când era un tânăr cadet de artilerie. De fapt, era surprinzător de conservator în gândirea sa militară şi în general nereceptiv la ideile noi de orice fel. Nu a luat în seamă noile invenţii prezentate direct lui, cum ar fi „o navă de mers prin apă, împinsă cu foc" (submarinul), „rachetele" (incendiare), telegraful (un sistem mecanic de semnalizare) şi încărcătorul cu percuţie (un înlocuitor pentru închizătorul cu cremene). Se pare că aflase, dar nu a ţinut seama de inovaţia prusacă, ieftină, a unui cuţit ascuţit, prins la muschetă, care putea fi folosit de infanterişti pentru desfacerea cartuşelor fără a se mai pierde timp cu muşcarea lor, putând astfel să se tragă mai rapid. El a desfiinţat, ca fiind inutile, micile corpuri de baloane de observaţie (ancorate la sol), folosite pentru recunoaştere; dar a reintrodus la cavaleria grea portul coifului şi al platoşei, care erau deja învechite din vremea lui Ludovic XIV.

Instrucţia, în sensul modern, era cea mai superficială pentru noii înrolaţi, şi continua pe baza unui program, cu intenţia de a îmbina entuziasmul cu disciplina, care decăzuse la armatele revoluţionare la începutul anilor 1790. O săptămână la unitatea de bază, un marş de întărire de 50 sau 60 de zile către front, strângerea echipamentului personal, exersarea deprinderilor şi câştigarea experienţei prin exemplele primite de-a lungul drumului. Cea mai mare parte a instrucţiei practice era încă asigurată, în special în situaţia de luptă, de către soldaţii veterani, în tradiţia *amalgamului* (a se vedea pagina 39) din 1793. În 1805, de exemplu, jumătate din efectivele armatei luptase sub conducerea lui Napoleon la Marengo (1799), iar un sfert servise în războaiele revoluţionare; majoritatea ofiţerilor şi subofiţerilor aveau experienţa campaniilor, dar o proporţie însemnată dintre soldaţii de rând erau recent înrolaţi. Armata era deci formată dintr-un amestec de bătrâni şi tineri, experimentaţi şi lipsiţi de experienţă, aflat sub o singură comandă.

Efectivele Marii Armate (nume creat de Napoleon în timp ce era cu armata pregătită la Boulogne, în 1805) au fost estimate în mod controversat de către istoricii militari de-a lungul timpului. Pentru anii de până la 1805,

estimările variază de la 300.000 în sus. Acum se consideră, pe baza cifrei medii cunoscute de 73.000 de oameni înrolați în fiecare an în Franța, că, din 1805-1806,. armata permanentă a lui Napoleon număra între 500.000 și 600.000 de oameni. În plus, el avea și alte trupe la care putea apela, înrolările auxiliare asigurate de statele satelite, care prin 1807 reprezentau circa o treime din totalul forțelor sale armate.

Planificarea strategică a lui Napoleon

Se obișnuia să se afirme în istoriile militare că Napoleon își plănuia campaniile și bătăliile cu mult timp înainte și în detalii minuțioase și că victoriile sale se datorau faptului că urma cu precizie aceste planuri; istoricii militari sunt acum mult mai puțin siguri că a fost chiar așa. În acest sens există o anumită dovadă chiar în ceea ce spunea însuși Napoleon, atunci când declara, în 1804, fiind dispus mai degrabă să se laude, că:

1 Știința militară constă din calcularea cu precizie a tuturor șanselor mai întâi și apoi din a acorda accidentului, aproape matematic, locul său în calcule. În această privință, nici un comandant nu trebuie să se înșele pe sine, căci o fracțiune în plus ori în minus poate schimba totul. Acum îm-
5 părțirea proporțiilor între accident și știință nu poate fi rezolvată de orice cap, în afară de cel al unui geniu... Accident, noroc, șansă, oricum ați alege să-l numiți - un mister pentru mințile obișnuite - devine o realitate pentru mințile superioare.

Peste vreo câțiva ani, el scria fratelui său Joseph că „în război nimic nu se poate realiza decât prin calcul. Tot ceea ce nu este temeinic planificat în detaliile sale nu dă rezultate."

Reestimările recente ale carierei militare a lui Napoleon sugerează că, în timp ce avea întotdeauna formulat un plan general, fie pentru o întreagă campanie, fie pentru o anumită bătălie - „marele meu talent, cel care mă distinge pe mine cel mai mult, este de a vedea în mod distinct întregul tablou" - el era în esență un oportunist, pregătit să-și ajusteze planurile în funcție de circumstanțele schimbătoare și să profite de erorile și slăbiciunile inamicului. Putea să improvizeze în mod strălucit în toiul bătăliei și frecvent a procedat așa, abandonându-și fără ezitare planul original. Totuși, nu era niciodată dispus să-și împărtășească gândurile. Acest obicei de a-și păstra ideile pentru el însuși a produs o slăbire a structurii de comandă, care se va resimți în următorii ani.

În același fel, vechea idee că Napoleon își muta întotdeauna trupele dintr-un loc în altul, realizând marșuri fulgerătoare peste Europa, nu mai este atât de sigură. Astfel de marșuri, cum ar fi cel devenit celebru de la coasta Mării Mânecii până în valea Dunării, în 1805, erau o excepție. Atunci când trebuia,

Napoleon putea organiza deplasarea rapidă a unui mare număr de oameni peste întinderi vaste pentru a ajunge convergent la ţinta aleasă, dar în mod normal aceste marşuri erau mai scurte, mai lente şi mai puţin dramatice.

Dacă avea „o mare strategie", în sensul unei ample concepţii despre război în ansamblu, este greu de spus. Singura preocupare statornică de-a lungul anilor 1800-1815 era ostilitatea faţă de Anglia. S-a sugerat că, până în 1805, „marea sa strategie" putea să fi implicat o confruntare navală cu Anglia, însă dacă a fost aşa, el a trebuit să o abandoneze, împreună cu planurile propusei invazii, ca urmare a grelelor pierderi franceze suferite în bătălia de la Trafalgar. Relaţiile lui Napoleon cu marina sa militară nu au fost vreodată fericite sau reuşite, el nu avea un amiral de valoarea lui Nelson, nu înţelegea problemele navigaţiei şi nici nu îi plăcea marea. Din 1805, s-a concentrat deci asupra inamicilor săi de pe uscat, păstrând ameninţarea unui atac asupra Angliei prin intermediul Blocadei Continentale (a se vedea pagina 113).

III) Calităţile de general ale lui Napoleon - apreciere

Mulţi istorici nu mai sunt gata să accepte fără discuţie faptul că Napoleon a fost un mare general. Ei arată că în nici un caz nu a fost un inovator. El nu a adus contribuţii semnificative în domeniul tacticii, nu a introdus arme noi şi nu era deschis ideilor noi. Contribuţiile sale în domeniul strategiei nu erau originale. Armatele pe care le-a comandat au fost preluate din vremea Revoluţiei Franceze, ridicarea în masă (*la levée en masse*) fusese instituită înainte de venirea lui la putere. Nu a introdus noi metode de instrucţie. A subestimat problemele aprovizionării şi uneori a făcut erori de apreciere, adesea datorită uimitoarei, dar nerecunoscutei sale ignoranţe privind condiţiile climatice şi geografice. Ceea ce a dus la pierderi evitabile în Egipt şi în Santo Domingo (Haiti), datorită căldurii şi febrei, ori din cauza frigului, zăpezii şi noroiului, cu alte ocazii, la trecerea râului Oder, în 1806, de exemplu. Uneori din simplă încăpăţânare, cum a fost la Boulogne în 1805, a refuzat sfaturile celor care ştiau mai mult decât să subestimeze ca el pericolele pe care marea şi starea vremii le puteau constitui pentru nave. Lipsa lui de interes pentru asigurarea hărţilor pentru teritoriul peste care trecea în marş, recunoaşterea adesea nepotrivită şi incapacitatea lui de a aprecia diferenţa dintre asigurarea furajelor şi hranei în prosperul şi bine populatul apus al Europei şi în ţinuturile pustii ale răsăritului mai depărtat a adus oamenilor săi greutăţi inutile, aşa cum a produs şi reducerea serviciilor medicale pentru a economisi bani. El putea să declare că sănătatea oamenilor era de o importanţă primordială pentru el, însă bolnavii şi răniţii în campanie erau lăsaţi să moară.

În ciuda acestor critici întemeiate, sunt istorici care îl consideră totuşi pe Napoleon un mare general. Ei îl citează pe Wellington care credea că

Napoleon era „un mare *Homme de guerre*, poate cel mai mare care a apărut vreodată în fruntea armatei franceze." Ei arată amploarea cuceririlor realizate de Napoleon în atât de puțini ani și scriu că „geniul său militar nu a fost niciodată depășit", că el a fost „unul dintre cei mai mari patru comandanți militari din lume" și că istoria „campaniilor sale a devenit un manual clasic de știință militară."

Reputația i se bazează în mare parte pe succesele primelor sale campanii, din Italia și Egipt, și pe cele din anii 1805-1806, când era încă tânăr și energic, plin de entuziasm și, se părea, invincibil. Metodele sale, chiar dacă nu erau noi în teorie, erau noi în practică și le-a folosit bine. Ele constituiau o ruptură față de tradiția secolului al XVIII-lea și produceau deruta adversarilor. Dată fiind capacitatea de a-și conduce oamenii și incapacitatea inamicilor săi de a fi pe măsura lui și a armatei sale, victoriile i s-au multiplicat rapid. Dacă și-ar fi încheiat cariera, să zicem, în 1807, ar fi fost una dintre gloriile militare indiscutabile, justificând laudele admiratorilor săi. Dar cariera sa nu s-a încheiat atunci, iar eșecurile și înfrângerile din ultimii ani, gafele și deciziile prost gândite ale ultimelor campanii, din Spania, din Rusia, chiar și la Waterloo, trebuie să fie luate în calcul în realizarea imaginii de ansamblu a lui Napoleon ca lider militar.

b) Forța lui Napoleon - aspectul civil

În aprecierea forței lui Napoleon nu trebuie uitat aspectul civil. Atunci când a devenit Prim Consul, Napoleon a preluat ministerul de război existent, l-a dezvoltat și l-a făcut mai eficient. Acesta a fost reorganizat în două ministere separate, unul ocupându-se cu armata propriu-zisă (recrutare, avansări, mișcări de trupe și altele de acest fel) și unul cu administrația (asigurarea hranei, muniților și transportului militar). Puterea reală era totuși concentrată la secția de război a Consiliului de Stat, unde toate deciziile erau luate de Napoleon însuși.

În statul absolutist pe care îl crease, resursele pentru război ale lui Napoleon nu aveau rival în Europa. Banii, oamenii și materialele erau la dispoziția sa la cerere, iar planurile le întocmea tot el. Rupând cu principiile revoluționare și cumulând în propria mână funcțiile de șef de stat și de comandant-șef executiv al armatei, nu exista un conflict între interesele civile și cele militare, pentru că el însuși lua deciziile. Era o situație de care nu se bucura nici un general inamic.

c) Slăbiciunea inamicilor - lipsa de unitate a aliaților

Anglia, Rusia, Austria și, mai târziu, Prusia au format o serie de alianțe antifranceze, dar acestea au fost continuu subminate de suspiciuni reciproce

şi de invidie. Numai Anglia a rămas adversara Franţei pe întreaga perioadă. Celelalte trei puteri au fost ispitite din când în când de ofertele teritoriale ale lui Napoleon, pentru că aşa cum folosea orice prilej ca să profite de certurile dintre aliaţi, politica externă a lui Napoleon se baza pe vechiul adagiu „*Divide et impera.*" Strategia lui normală era să păstreze ca aliat cel puţin una dintre aceste mari puteri în timp ce se ocupa de celelalte.

I) A doua coaliţie, 1799

În primăvara anului 1799, cea de-a doua coaliţie, formată din Anglia, Rusia, Austria şi Imperiul Otoman, era în război cu Franţa. Teoretic era o combinaţie puternică, dar de fapt nu însemna nimic. În realitate nu era o coaliţie multilaterală, ci o serie de alianţe separate, şi chiar aceste relaţii nu erau complete fiindcă nu exista alianţă între Anglia şi Austria. Şi mai important era faptul că nu aveau o strategie militară unică şi nu exista nici un angajament de a nu se încheia pace separată cu Franţa în funcţie de interesele fiecăruia. Cu toate că forţele austriece şi ruse le izgoniseră pe cele franceze din Italia în vara anului 1799 (această veste a fost una din cele care l-au determinat pe Napoleon să se întoarcă în grabă din Egipt şi au precipitat lovitura de stat din Brumar), o debarcare anglo-rusă în Olanda a fost un eşec şi a dus la acuzaţii între comandanţii englezi şi ruşi despre cui aparţinea vina că fuseseră înfrânţi.

Relaţiile dintre cele două ţări s-au înrăutăţit în privinţa controlului asupra Maltei, care era ocupată de francezi, blocată de navele britanice, dar promisă Rusiei de Anglia, la timpul potrivit. În acelaşi timp a apărut o neînţelegere între Austria şi celelalte două puteri în legătură cu suspiciunile faţă de intenţiile britanice în Belgia şi ambiţiile ruseşti în Italia. Aceste diferenţe reflectau de fapt disensiunile mult mai profunde dintre aliaţi faţă de natura în ansamblu a războiului împotriva Franţei. Rusia nu simpatiza cu punctul de vedere britanic conform căruia lupta urmărea distrugerea completă a Revoluţiei Franceze, în timp ce Austria era favorabilă concepţiei din secolul al XVIII-lea privind un conflict limitat care s-ar fi încheiat printr-un schimb de teritorii - poate Belgia în schimbul Sardiniei. Înfrângerea armatei ruseşti de către francezi lângă Zürich în septembrie 1799 a dus la ruperea coaliţiei, din care ţarul s-a retras în noiembrie.

În cursul iernii 1799-1800, Napoleon, devenit acum Prim Consul, a încercat cu oarecare succes să-l câştige pe ţarul Pavel I de partea sa, căutând în acelaşi timp să încheie pace cu Austria şi Anglia. Cum cei doi aliaţi n-au putut să cadă de acord între ei că ar fi o reglementare echitabilă, s-a dovedit imposibil să se ajungă la o înţelegere. Prin urmare, Napoleon a decis că, dacă Franţa vrea să aibă pace, ea va trebui să o impună, dar pentru asta ar fi trebuit să înfrângă mai întâi pe unul dintre aliaţi. Deci a pornit cea de-a doua

campanie din Italia împotriva Austriei, pe care a forţat-o să accepte pierderea umilitoare a tuturor posesiunilor sale din Italia, cu excepţia Veneţiei, prin pacea de la Lunéville (februarie 1801). Între timp, ţarul Pavel, iritat de refuzul Angliei de a-i ceda Malta şi de comportamentul arbitrar al acesteia în interpretarea unor aspecte ale dreptului mării, a format o Ligă de neutralitate armată (Rusia, Suedia, Danemarca şi Prusia) pentru a ţine Anglia departe de Marea Baltică. Deşi asasinarea ţarului în martie 1801 şi bombardarea de către Nelson a capitalei daneze Copenhaga, în luna următoare, au dus repede la desfiinţarea Ligii, noul ţar, Alexandru I, în ciuda sentimentelor sale antifranceze, nu a dat semne că ar dori să formeze o alianţă anglo-rusă. Izolată şi obosită de război, Anglia nu prea avea de ales şi a acceptat pacea de la Amiens, în martie 1802.

II) A treia coaliţie, 1805

În mai 1803, după şase luni de relaţii internaţionale încordate, Anglia a declarat război Franţei. Totuşi, având o flotă puternică, dar o armată foarte mică, Anglia nu putea face prea multe lucruri singură. În 1804, William Pitt, care devenise prim-ministru de la reluarea ostilităţilor, a început să caute aliaţi pentru a forma a treia coaliţie. El a anunţat asentimentul său de a se plăti subsidii la un nivel nemaiîntâlnit până atunci oricărui aliat care ar fi pus la dispoziţie trupele necesare pentru a lupta cu Napoleon pe continent, dar nici Rusia, nici Austria şi nici Prusia nu au răspuns ofertei. Austria şi Rusia erau amândouă nerăbdătoare să-l vadă pe Napoleon înfrânt, însă nu erau pregătite să coopereze, fiindcă se mai acuzau reciproc pentru părăsirea celei de-a doua coaliţii, în 1799. În plus, Rusia nu era pregătită să coopereze cu Anglia deoarece problema Maltei nu era încă rezolvată.

Pe la mijlocul anului 1805, dovada enormelor ambiţii ale lui Napoleon, faptul că-şi arogase titlul de Împărat şi pe cel de rege al Italiei, a reuşit să convingă Rusia şi Austria să se alăture Angliei în cea de-a treia coaliţie. De la început coaliţia a fost fragilă fiindcă din nou nu exista un tratat general care să unească cele trei puteri şi pentru că fiecare din membri avea din nou dorinţe diferite privind rezultatul războiului. De această dată ţarul visa la o cruciadă pentru pace în Europa şi la o extindere a influenţei ruseşti în sud-estul Europei, Austria urmărea să-şi recâştige poziţiile în Italia şi Germania, în timp ce Anglia dorea încă înfrângerea totală a Franţei. Încercările de a convinge Prusia să se alăture coaliţiei au eşuat - oferta ispititoare a lui Napoleon de a-i ceda Hanovra (ocupată de francezi din 1803) în schimbul neutralităţii fusese prea atrăgătoare. Cedarea Hanovrei a fost o mişcare vicleană a lui Napoleon, căci teritoriul aparţinuse înainte lui George III şi „pasarea" lui urmărea să producă fricţiuni între Anglia şi Prusia.

Austria nu a rămas prea mult timp membră a coaliţiei. În octombrie, armata sa a fost înfrântă la Ulm şi a încheiat pace separată cu Franţa. Prusia,

ofensată de insistenţa lui Napoleon de a-i furniza trupe şi de a se alătura blocadei continentale împotriva Angliei, a declarat în cele din urmă război Franţei, în august 1806. Cu toate acestea, participarea sa la coaliţie a fost la fel de scurtă ca şi cea a Austriei. Armata sa a fost complet zdrobită în octombrie în bătăliile gemene de la Jena-Auerstadt. Cea mai puternică armată a Vechiului Regim a fost distrusă în războiul de stil nou dus de Napoleon.

Celălalt aliat al Angliei, Rusia, se implicase într-un război cu Imperiul Otoman, pe la sfârşitul anului 1806. Profitând de situaţie, Napoleon a lansat un atac prin Polonia şi, în primăvara anului 1807, a câştigat o victorie decisivă asupra ruşilor la Friedland. După aceea el a putut să exploateze nemulţumirea ţarului faţă de inactivitatea Angliei şi Austriei şi faţă de slaba prestaţie militară a Prusiei din cursul anului 1806. La întâlnirea lor bilaterală de la Tilsit, în iunie 1807, Napoleon l-a captivat complet pe ţarul Alexandru, care s-a aliat formal cu Franţa. Prusia şi Austria rămăseseră la bunul plac al lui Napoleon. Ambele au ieşit mult slăbite la încheierea păcii, pierzând influenţă şi teritorii şi fiind împovărate cu plata unor grele despăgubiri de război către Franţa. Cea de-a treia coaliţie era destrămată. Doar Anglia, care până în 1805 nu jucase alt rol în Europa în afara celui de finanţator al campaniilor celorlalţi, mai rămăsese în război cu Franţa. Încă o dată, Napoleon reuşise admirabil să profite de neînţelegerile dintre aliaţi şi să-i zdrobească unul câte unul.

2. Declinul şi prăbuşirea, 1808-1815

Cu toate că frontierele din 1807 nu erau cele ale Imperiului la cea mai mare extindere a sa, acest an marchează un important moment de cotitură în afacerile napoleoniene. Se poate spune că el era în acea vreme la apogeul succesului, cu cei trei inamici de pe continent îngenunchiaţi şi aşteptând ca Anglia să sucombe curând datorită Blocadei Continentale. În noiembrie 1807, Rusia a declarat război fostului său aliat, Anglia. Pentru moment era evident imposibilă constituirea unei noi coaliţii antifranceze. Napoleon nu va mai fi vreodată atât de bine situat pentru a domina Europa. Aveau să mai urmeze victorii şi cuceriri realizate însă cu costuri crescute în oameni şi materiale şi cu mai multă greutate, şi aveau să vină înfrângeri şi dezastre. Începând din 1808, tendinţa generală nu va mai fi ascendentă. Totuşi, declinul nu s-a instalat imediat.

a) Situaţia militară

După 1807 au avut loc schimbări în armate şi în metodele de a duce războiul atât la Napoleon cât şi la inamicii săi. În acel an, Marea Armată era încă destul de puternică pentru a înfrânge orice altă armată i-ar fi stat în cale,

austriacă, prusacă ori rusă. Ea pierduse, totuşi, multe din trupele sale experimentate şi disciplinate şi, cu toate că erau disponibili noi recruţi pentru umplerea golurilor,aceştia intrau în luptă neinstruiţi şi prin urmare nu se putea pune bază pe ei. Ca urmare, tactica anterioară a lui Napoleon, de atac în coloane de infanterie, nu mai era încununată de succes şi el a început să se bazeze mai mult pe barajele de artilerie susţinute. Cum armatele sale deveneau mai mari - peste 60.000 de oameni trecuseră râul Niemen în Rusia, alături de el în 1812 - ele erau mult mai greu de manevrat şi de asigurat cu provizii în timpul marşului. Ultimele sale campanii aveau deci să depindă mult mai puţin de elementele surpriză ale vitezei şi mobilităţii decât până atunci, iar bătăliile sale urmau să se bazeze mai mult pe forţa brută a duelurilor de artilerie sau pe numărul luptătorilor care spulberau liniile inamice în şarje masive de cavalerie sau de infanterie. Ultimele sale victorii au fost realizate cu mai multe pierderi umane decât primele. De exemplu, în 1809, la Wagram au pierit 30.000 de oameni faţă de cei 8.000 pierduţi la Austerlitz în 1805. Pierderile franceze totale în campania din Austria, în 1809, erau aproape egale cu cele ale inamicului.

În timp ce restul Europei continua să folosească vechile metode, armatele de stil nou ale lui Napoleon au fost invincibile. Situaţia nu a durat prea mult. Inamicii săi au învăţat să-l învingă pe Napoleon la propriul său joc. Ei i-au copiat tactica, au devenit mai flexibili şi şi-au dezvoltat artileria pentru a o egala pe a lui. Şi-au mărit dimensiunile armatei pentru a o egala sau a o depăşi pe cea a lui Napoleon. Armata franceză fusese creată ca o armată naţională, însă prin 1807 caracterul ei se schimbase. Devenise din ce în ce mai cosmopolită. Două treimi din efective erau fie trupe străine din teritoriile anexate, fie auxiliari străini din statele satelite ale Marelui Imperiu. Ca o ironie a soartei, chiar în acea vreme, Prusia şi Austria, după dezastruoasele lor înfrângeri, au început să-şi înlocuiască vechile lor armate de mercenari cu armate naţionale, concepute să aibă o „nouă structură, armament şi echipament conform noilor metode de ducere a războiului." Prin adoptarea noilor metode şi învăţând cum să-l oblige pe Napoleon la un stil mai defensiv de război, nedându-i prilejul să angajeze o bătălie în prima fază a războiului care, spera el, trebuia să fie decisivă, şi în cele din urmă cooperând între ei suficient de mult timp pentru a putea concentra pe câmpul de luptă o forţă unită superioară, aliaţii au învăţat în sfârşit cum să-l înfrângă pe Napoleon.

Într-o anumită măsură, Napoleon le-a făcut jocul prin „greşelile" aventurilor sale din Spania şi Rusia, în care s-a angajat datorită dorinţei sale de a le obliga să aplice Blocada Continentală împotriva Angliei (a se vedea pagina 25). În ambele cazuri, el a subestimat în mod clar dimensiunile ţărilor pe care spera să le cucerească şi a fost prost informat atât despre terenul cât şi despre condiţiile de climă pe care trebuia să le înfrunte. Obişnuit să

permită armatelor sale să campeze „sub cerul liber" în ţările prin care desfăşuraseră campanii, el s-a înşelat aşteptând să poată face la fel în Spania şi Rusia. În Spania luptătorii de gherilă, iar în Rusia tactica pământului pârjolit, au produs greutăţi neaşteptate trupelor franceze. „Ulcerul spaniol" l-a costat în final pe Napoleon aproximativ 300.000 de oameni şi 3.000 milioane franci aur şi a însemnat primele înfrângeri serioase pentru armatele sale. În Rusia lucrurile au mers şi mai prost: aproape 500.000 de oameni morţi, dispăruţi sau căzuţi prizonieri şi 200.000 de cai instruiţi şi 1.000 de tunuri pierdute - totul în cursul unei campanii care a durat doar şase luni. Această risipă enormă de ofiţeri şi soldaţi experimentaţi a slăbit armata franceză, mai ales cavaleria, pentru viitoarele campanii, lăsând-o să depindă de înrolările noilor recruţi. Dar şi mai important este faptul că înfrângerile din 1812 şi cele din războiul din Spania au spulberat reputaţia de invincibilitate militară a lui Napoleon.

Întotdeauna a fost o slăbiciune în structura sa de comandă faptul că nu-şi împărtăşea gândurile ofiţerilor săi superiori în timpul campaniilor şi că nu le permitea nici o independenţă de acţiune. El păstra întreaga putere şi capacitate de decizie în propriile mâini. Era o conducere în întregime personală. În primele campanii, când armata sa era încă destul de mică, acest lucru nu conta prea mult, dar pe măsură ce armatele sale deveneau mai mari - deja în 1806 Napoleon era în fruntea unei armate de circa 165.000, la Jena - controlul personal asupra întregului teatru de operaţiuni devenea mult mai greu de realizat. Chiar şi atunci, Napoleon nu a stabilit un stat major permanent pentru a împărţi sarcinile de comandă. El continua să le spună mareşalilor ce aveau de făcut, iar aceştia continuau să execute ordinele. Aşa cum remarca unul dintre ei, „Împăratul nu avea nevoie nici de sfaturi nici de planuri de campanie... singura noastră datorie era să îndeplinim ordinele." Prin urmare, atunci când erau lăsaţi la conducere, în mod inevitabil, în absenţa din ţară a lui Napoleon, cum a fost în Spania, ofiţerii săi superiori s-au dovedit aproape incapabili să se descurce singuri.

Caulincourt, unul dintre generalii de încredere ai lui Napoleon, care călătorea pretutindeni cu el în campanie, călărind alături de trăsura imperială, ca membru privilegiat al anturajului şi care ştia mai mult decât i se permisese vreodată cuiva să ştie despre împărat, descria limpede punctele sale tari şi slabe pe câmpul de luptă:

1 În campanie era înştiinţat de oricine. Chiar Şeful Statului Major, care primea şi transmitea ordinele şi cunoştea planurile Împăratului, nu avea putere de decizie... Împăratul se ocupa însuşi de cele mai mici amănunte. Dorea ca totul să poarte amprenta geniului său. El m-ar fi che-
5 mat să transmit ordinele pentru punctele de comandă, pentru ofiţerii obişnuiţi, pentru ofiţerii statului său major, pentru curieri, serviciul poş-

tal... Ofiţerii care comandau garda, controlorul comisariatului armatei; medicul-general erau toţi convocaţi la el cel puţin o dată pe zi. Nimic nu-i scăpa... nici un detaliu nu părea prea neînsemnat să scape atenţiei sale. Avea o uimitoare memorie a localităţilor şi localizărilor... Numerele distinctive ale regimentelor, ale companiilor de servicii, ale batalioanelor de bagaje erau toate clasificate ca prin minune în creierul său. Ştia unde se află fiecare din noi, când pornea şi când trebuia să ajungă la destinaţie. Niciodată un om nu a combinat o asemenea memorie cu un geniu mai creativ. Însă geniul său creativ nu ştia să-şi conserve forţele. Improvizând mereu, în câteva zile el avea să consume, să epuizeze şi să dezorganizeze, prin marşurile sale, tot ceea ce crease geniul său. Dacă o campanie de treizeci de zile nu producea rezultatele unui an de lupte, cea mai mare parte a calculelor sale era bulversată de pierderile suferite, fiindcă totul era făcut atât de repede şi de neaşteptat, şefii de sub comanda lui aveau atât de puţină experienţă, arătau atât de puţină grijă şi erau, în plus, atât de răsfăţaţi de succesele anterioare, încât totul era dezorganizat, risipit şi expediat... rezultatele imediate ale campaniilor din Italia şi Austria şi resursele pe care aceste ţări le ofereau invadatorului îi corupseseră pe toţi, până la cel mai puţin important comandant, făcându-i inapţi pentru un război mai riguros. Obişnuinţa victoriei ne-a costat mai scump atunci când ne-am dus în Rusia şi chiar mai scump atunci când eram în retragere; obiceiul glorios de a mărşălui mereu înainte ne-a transformat în adevăraţi învăţăcei atunci când am ajuns să ne retragem.

Într-o dispoziţie similară, Metternich, cancelarul Austriei, scria despre ceea ce considera ca fiind motivul principal al succesului iniţial şi al eşecului final al lui Napoleon:

Napoleon a ştiut cu prisosinţă să ia în calcul slăbiciunile şi greşelile adversarilor săi. Trebuie să recunoaştem că doar o îndelungată experienţă îl îndreptăţea să-şi urmeze acest principiu. Este însă, de asemenea, sigur că a abuzat de el şi că obişnuinţa de a desconsidera mijloacele şi capacităţile adversarilor săi a fost una din cauzele principale ale prăbuşirii sale. Alianţa din 1813 l-a zdrobit deoarece nu s-a putut convinge că membrii coaliţiei ar putea rămâne uniţi şi ar putea persevera într-o acţiune consecventă.

Prin 1814, încrederea în sine şi hotărârea de la început a lui Napoleon degeneraseră într-un egoism suprem, încăpăţânare şi îndărătnicie de a înfrunta realitatea - o combinaţie fatală pentru un comandant care se pregătea să înfrunte pentru prima dată un inamic unit, capabil să desfăşoare o forţă întrunită superioară din punct de vedere numeric.

b) Aliaţii uniţi

I) A patra coaliţie, 1813-1815

Înfrângerea din Rusia a încurajat o reluare a jocului politic de ansamblu, care a început în februarie 1813 prin semnarea unei alianţe antifranceze de către Rusia şi Prusia. Ţarul Alexandru se considera acum mântuitorul Europei. El credea că avea misiunea creştinească de a-l înfrânge pe Napoleon şi a elibera Europa de tiranie. Sub conducerea sa a luat fiinţă, în 1813, cea de-a patra coaliţie, formată iniţial din Rusia, Prusia şi Anglia. Nu era încă o alianţă deplină, unită, fiind bazată doar pe tratatele bilaterale separate între Anglia şi Rusia, şi Anglia şi Prusia. La începutul verii anului 1813, o campanie ruso-prusacă în Europa Centrală a avut oarecare succes şi, în iunie, Napoleon - cu o armată slăbită de pierderile din Rusia şi obligat să lupte pe două fronturi, prin conflictul care continua în Spania - a acceptat propunerile pentru un armistiţiu şi o conferinţă de pace. Atitudinea Austriei faţă de a patra coaliţie era deocamdată una de suspiciune şovăitoare. Cancelarul Metternich bănuia ambiţiile ruso-prusace în Germania, iar căsătoria lui Napoleon cu Marie-Louise lăsase Austria într-o jenantă poziţie de aliat nominal al Franţei, însă în august 1813, iritată de îndărătnicia lui Napoleon de a negocia un acord de pace, Austria a declarat război Franţei. Era prima dată când toate celelalte mari puteri, Anglia, Rusia, Prusia şi Austria, erau în acelaşi timp în război cu Napoleon; dar nu era constituită încă o singură alianţă care să le unească.

Încetarea armistiţiului a dus la reluarea luptelor, iar în octombrie superioritatea numerică a armatelor întrunite ale Austriei, Prusiei şi Rusiei le permitea să câştige o victorie decisivă dar costisitoare la Leipzig, în cele trei zile ale „Bătăliei Naţiunilor." O dată cu pierderea bătăliei, Napoleon pierdea şi controlul asupra Germaniei şi era obligat să se retragă la Rin şi să apere „frontierele naturale" ale Franţei. Singura speranţă a lui Napoleon era ca Austria, Prusia şi Rusia să se certe în privinţa viitorului Germaniei şi Poloniei şi, prin urmare, coaliţia să se destrame. Aceasta era teama Angliei, însă ea a fost înlăturată când intensele presiuni diplomatice ale guvernului britanic au dus la impunerea Tratatului de la Chaumont privind coaliţia, în martie 1814. Acest tratat, care transforma coaliţia în Quadrupla Alianţă, angaja fiecare din cele patru puteri să nu încheie o pace separată, ci să lupte până când Napoleon va fi înfrânt. Ele aveau să rămână în alianţă în următorii douăzeci de ani, în timp ce planurile politice şi teritoriale, schiţate în tratat, aveau să fie înfăptuite în Europa post-napoleoniană. În sfîrşit, aliaţii se uniseră într-o alianţă deplină, propriu-zisă, de puteri legate în mod legal între ele, într-un scop comun.

II) Înfrângerea finală şi sfârşitul Europei napoleoniene

Marele Imperiu s-a prăbuşit foarte repede după Bătălia Naţiunilor din 1813. El depinsese întotdeauna de supremaţia militară. O dată pierdută, statele

satelite au început să-l părăsească pe Napoleon. Mai multe state mici au trecut într-adevăr de partea aliaţilor în schimbul promisiunilor că li se va respecta suveranitatea.

La sfârşitul lui martie 1814, înaintarea trupelor aliate a dus la ocuparea Parisului, iar în aprilie, Napoleon a abdicat necondiţionat ca Împărat al Francezilor. Primul Tratat de la Paris (mai 1814) a început îndelungatul proces de a se ajunge la un acord de pace prin reducerea Franţei la graniţele sale din 1792. Aproape imediat după semnarea tratatului, aliaţii au început să se certe între ei. Neînţelegerile au devenit atât de serioase încât Anglia şi Austria, încurajate de guvernul restaurat al dinastiei de Bourbon din Franţa, au încheiat o alianţă secretă împotriva Prusiei şi Rusiei. Coaliţia a fost salvată doar de revenirea bruscă a lui Napoleon din insula Elba, în martie 1815, şi de nevoia restabilirii cooperării din timpul războiului. Acest lucru s-a realizat cu succes, permiţând Angliei şi Prusiei să-şi alăture forţele în bătălia de la Waterloo. După abdicarea şi exilarea lui Napoleon, în iunie, al doilea Tratat de la Paris (noiembrie 1815) a redus frontierele Franţei şi mai mult faţă de cele din 1790.

Mai rămânea problema teritoriilor Imperiului Francez şi ale statelor satelite. Fiecare dintre aliaţi avea concepţii diferite despre ceea ce trebuia făcut şi unitatea marilor puteri era permanent ameninţată de suspiciune şi dezacorduri. Cu toate acestea, a fost acceptat de către toţi aliaţii faptul că Franţa trebuia să fie limitată la frontierele sale revizuite şi că acest lucru putea să fie cel mai bine realizat înconjurând-o cu un şir de state tampon - nu vecinii slabi şi neînsemnaţi care se prăbuşiseră în 1792-1793, ci state puternice, potenţial ostile, care să poată preveni orice agresiune franceză viitoare. În sud, influenţa austriacă a fost restabilită în nordul Italiei, în Lombardia şi Veneţia, iar un nou regat întărit al Sardiniei şi Piemontului (cuprinzând Nisa, Genova şi Savoia) păzea graniţa italiană cu Franţa; în nord, Belgia a fost unită cu Olanda independentă în spatele unei frontiere fortificate cu Franţa; în timp ce în est, independenţa garantată a Elveţiei bara drumul, aşa cum făcea şi Ţinutul Rinului, devenit acum parte componentă a Prusiei. În acest fel, frontierele pe care Franţa le ameninţase cel mai mult în cursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea erau blocate.

În ceea ce priveşte statele satelite, a fost o reglementare în general conservatoare, deşi nu pe de-a-ntregul. În Italia, Neapole a revenit sub dinastia de Bourbon şi celelalte state au revenit la frontierele lor dinainte de 1796, fiind reinstalate în cea mai mare parte vechile familii domnitoare. Statele Papale au fost trecute din nou sub autoritatea Papei. În Germania, desfinţarea de către Napoleon a unui mare număr de state germane mărunte a fost confirmată şi 41 (mai tîrziu reduse la 38) de state suverane au fost cuprinse

într-o nouă Confederaţie Germană, ale cărei graniţe nu erau deosebite de cele ale vechiului Sfânt Imperiu Roman de Naţiune Germanică. Rusia a primit cea mai mare parte din Polonia, iar Spania a revenit sub dinastia de Bourbon.

Harta Europei arăta din nou aproape la fel cu cea din secolul al XVIII-lea. Din punct de vedere geografic, Europa napoleoniană dispăruse. Dacă a mai rămas altceva din ea după 1815, vom discuta în capitolul următor.

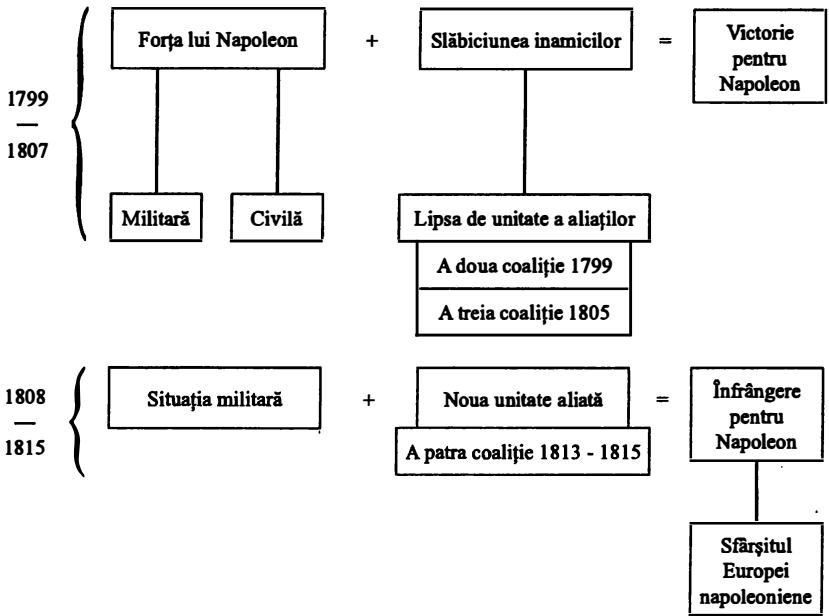

Rezumat - Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: motivele

---

***Să luăm notiţe despre** „Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: motivele"*

Acest capitol analizează punctele tari şi slabe ale lui Napoleon în calitate de comandant militar şi motivele victoriilor sale de la început şi ale înfrângerilor sale de mai târziu. În timp ce se obişnuieşte foarte rar să se pună întrebări de examen despre o anumită campanie, realizările militare ale lui Napoleon trebuie să constituie o parte din orice răspuns referitor la înălţarea şi prăbuşirea Imperiului. În acelaşi fel, deşi nu se cer cunoştinţe detaliate despre coaliţiile aliate succesive, este important să le înţelegem rolul jucat în succesul lui Napoleon şi lipsa de unitate a aliaţilor înainte de cea de-a patra coaliţie - şi de ce situaţia s-a schimbat după formarea ei.

Acest capitol este important, pentru că multe întrebări generale despre cariera lui Napoleon (din care puteți găsi exemple la sfârșitul capitolului 8) au nevoie de informații solide despre succesele sale militare, ca și despre realizările sale în politica internă. Folosirea următorului plan în luarea notițelor s-ar putea dovedi util în clarificarea ideilor dumneavoastră:

1. Victorie, 1800-1807
   I) Forța lui Napoleon
      a) Aspecte militare
         Care erau strategiile sale; A fost el un inovator? De ce a câștigat așa de ușor atât de multe bătălii? Care era caracterul armatei sale? Cât de bun a fost în calitate de lider militar?)
      b) Aspecte civile
         (Ce i-a permis să se remarce față de alți conducători militari?)
   II) Slăbiciunile inamicilor
      (De ce au fost inamicii atât de dezbinați? Ce anume a făcut ca a doua și a treia coaliție să fie atât de slabe?)
2. Înfrângere, 1808-1815
   I) Schimbări în situația militară
      (Care au fost aceste schimbări? S-au datorat lui Napoleon? Sau celorlalți?)
   II) Inamicul unit
      (Cum și de ce s-a întâmplat așa? Ce anume a făcut ca a patra coaliție să fie diferită?)
   III) Înfrângerea finală
      Ce s-a întâmplat cu Imperiul după 1815? Care erau frontierele Franței?)

***Să răspundem la întrebările-eseu despre** „Napoleon și Europa - victorie și înfrângere: motivele"*

Istoricii au reapreciat continuu reputația militară a lui Napoleon. Foarte puțini ar accepta acum din toată inima ideea că „geniul său militar este neegalat" sau că „el a fost probabil cel mai mare conducător militar al tuturor timpurilor". Majoritatea sunt mult mai reținuți. În timp ce admiră primele sale campanii, ei au grijă să atragă atenția asupra greșelilor și eșecurilor sale de mai târziu. Așadar, atunci când aveți de-a face cu întrebări cum ar fi:

1. Merită Napoleon reputația sa tradițională de mare conducător militar? sau
2. Scrieți o apreciere critică despre Napoleon în calitate de conducător militar,

încercați să prezentați o imagine echilibrată în partea principală a eseului. Indicați ce istorici, din trecut și de azi, s-au ocupat de Napoleon în calitate de comandant militar, însă fiți pregătiți să vă expuneți dovezile respective, în cadrul concluziilor.

Majoritatea întrebărilor despre activităţile militare ale lui Napoleon în Europa sunt relativ directe:

3. De ce a fost Napoleon capabil să cucerească atât de mult din Europa aşa de uşor?
4. De ce nu a fost Napoleon înfrânt în Europa până în 1814?
5. Cum şi de ce a slăbit puterea lui Napoleon în Europa?
6. De ce succesele lui Napoleon împotriva celei de-a treia coaliţii au fost urmate de înfrângerea sa de către a patra coaliţie?
7. De ce a avut Napoleon atât de mult succes împotriva inamicilor săi între 1799 şi 1807?
8. De ce a eşuat în cele din urmă Napoleon în cucerirea Europei?
9. De ce bătălia de la Borodino este considerată un moment de cotitură în cariera militară a lui Napoleon?

Pentru a răspunde la unele din aceste întrebări s-ar putea să găsiţi util să vă referiţi la capitolul anterior.

Principala dificultate cu întrebările de acest fel este aceea de a evita capcana povestirii descriptive, fiindcă este foarte uşor să scrii răspunsuri lungi de acest fel, care sunt apreciate cu note relativ mici. Adesea pentru că nu se răspunde direct la întrebarea pusă. La întrebarea 6, de exemplu, există tentaţia de a scrie pe îndelete despre succesele lui Napoleon împotriva celei de-a treia coaliţii şi despre înfrângerea sa de către a patra coaliţie, acordând în acelaşi timp o atenţie scăzută problemei principale - de ce s-au întâmplat acest lucruri. Care sunt „tentaţiile" celorlalte întrebări de la acest capitol?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Napoleon şi Europa - victorie şi înfrângere: motivele"*

1. **Calităţile de conducător militar ale lui Napoleon**

Citiţi cu atenţie seriile de fragmente de la paginile 36-38, 43-44 şi 50-51. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Cărui fapt (paginile 36-38 şi 43-44) îi atribuie Napoleon şi contemporanii săi, succesul său în calitate de conducător militar? (5 puncte).
b) Cărui fapt (paginile 43-44) îi atribuie Napoleon succesul cu această ocazie? În ce măsură istoricii militari sunt de acord cu acest punct de vedere? (5 puncte).
c) În fragmentul de la paginile 50-51 ce identifică generalul Caulincourt ca fiind părţile tari şi slabe ale lui Napoleon? Explicaţi ce înţelege el prin „obiceiul glorios de a mărşălui mereu înainte ne-a transformat în adevăraţi învăţăcei când am ajuns să ne retragem" (5 puncte).
d) Ce consideră Metternich (pagina 51) ca fiind slăbiciunea principală a lui Napoleon? În ce măsură analiza sa concordă cu cea a lui Caulincourt? (5 puncte).

CAPITOLUL 5

Napoleon şi Imperiul

1. Dezvoltarea Imperiului

Imperiul a luat oficial naştere la 18 mai 1804, o dată cu proclamarea lui Napoleon ca împărat ereditar al Franţei, şi a primit binecuvântarea religioasă după şase luni, cu ocazia încoronării lui Napoleon, în catedrala Notre Dame, în prezenţa Papei. Existenţa sa neoficială începuse totuşi cu mult înainte de 1804, prin strădaniile Revoluţiei Franceze (a se vedea pagina 20) şi cele ale Consulatului (pagina 23). Ambele împinseseră frontierele „vechii Franţe" (Franţa din 1790) către „frontierele sale naturale" şi dincolo de ele.

Adesea se vorbeşte despre „Imperiu" ca şi cum ar fi fost o singură entitate care cuprindea toată Europa controlată de francezi. Era ceva mult mai complicat decât atâta. Imperiul Francez propriu-zis era Franţa în graniţele sale naturale (Rin, Alpi, Pirinei) plus teritoriile anexate (*pays réunis*, conduse de la Paris) ale Piemontului, Parmei, Toscanei, Statelor Papale, Provinciilor Ilirice şi, după 1810, al Olandei. Un semicerc de state satelit nominal independente (*pays conquis*), conduse de francezi, de obicei rude din familia Bonaparte, forma o zonă tampon, care proteja graniţele Imperiului Francez de un eventual atac. Aceste state, împreună cu Imperiul propriu-zis formau Marele Imperiu. În Occident, statele satelite cuprindeau în diferite momente Elveţia, regatele Spaniei, Neapolelui şi Italiei, Confederaţia Germanică a Rinului realizată de Napoleon (din care făcea parte regatul Westphaliei) şi, până în 1810, Olanda. În Europa Răsăriteană, era Marele Ducat al Varşoviei, care fusese creat din ţinuturile poloneze cucerite, ca o barieră în calea expansiunii ruseşti în Europa Centrală. (a se vedea paginile 58-59 pentru o listă de referinţă a teritoriilor imperiale, şi harta de la pagina 26). Mai era şi un mic grup de state aliate (*pays alliés*) în cadrul Confederaţiei Rinului, care erau conduse de propriii lor suverani, dar care datorau loialitate lui Napoleon. Între aceste state era Saxonia, al cărui rege primise de la Napoleon dreptul să administreze Marele Ducat al Poloniei. Dintre marile puteri, Austria, Prusia şi Rusia au fost fiecare aduse, din când în când, prin presiuni militare şi diplomatice, în sfera directă de influenţă a lui Napoleon şi fiecare a devenit pe rând aliatul său, deşi nu întotdeauna de bună voie şi doar pentru o scurtă perioadă de timp. Chiar şi îndepărtatele ţări baltice au intrat în orbita lui Napoleon, atunci când au fost implicate în realizarea Blocadei Continentale - Suedia, mult slăbită prin pierderea Finlandei în urma unui atac al Rusiei,

instigat de Napoleon, o ducea destul de rău şi a trebuit să accepte, în 1810, un mareşal napoleonian ca moştenitor al tronului suedez. În Europa, doar Imperiul Otoman şi Anglia au rămas întotdeauna în afara controlului lui Napoleon.

Teritorii ale Imperiului - listă de referinţă

Perioada revoluţionară, 1790-1799.

1790 „Vechea Franţă", 83 de departamente, 28 milioane de locuitori.
1791 Au fost create 23 de districte militare.

Teritorii anexate:

1791 Avignon; 1792 Savoia; 1793 Nisa; 1795 Belgia şi Luxemburg.
1798 Malul stâng al Rinului din Germania.

Crearea „Republicilor Surori"

1795 Republica Batavă (Olanda).
1797 Republica Cisalpină (Nordul Italiei), devenită Republica Italiei în 1801.
1797 Republica Ligurică (Genova).
1798 Republica Helvetică (Elveţia).

Perioada Consulatului, 1799 - 1804

1800 Franţa (inclusiv Belgia) 98 de departamente, 33 milioane locuitori.

Teritorii anexate:

1802 Piemontul (cucerit în 1796-1797), acum anexat formal.
1803 Confederaţia Elveţiană, reorganizată cu Napoleon ca „Mediator".

Perioada Imperiului, 1804-1814

1804 108 departamente.

Teritorii anexate:

1805 Republica Ligurică.
1808 Parma şi Regatul Etruriei (Marele Ducat al Toscanei creat pentru sora lui Napoleon, Eliza, în 1809).
1809 Statele Papale (partea care nu fusese încă inclusă în 1808 în Regatul Italiei). Roma a fost numită al doilea oraş al Imperiului în 1810.
1809 Provinciile Ilirice.
1810 Regatul Olandei a fost anexat (Napoleon considera că Louis era prea îngăduitor cu olandezii pentru a rămâne regele unei Olande satelit).
1811 Oraşele Hanseatice Hamburg, Bremen şi Lübeck, şi Ducatul Oldenburg.

State satelite create:

1805 Regatul Italiei, creat din Republica Italiei, avându-l ca rege pe Napoleon, dar condus de fiul său vitreg, Eugčne de Beauharnais, în calitate de vicerege.

1806 Veneţia fost incorporată în Regatul Italiei.

1806 Regatul Neapolelul a fost creat, avându-l ca rege pe Joseph, fratele lui Napoleon.

1806 Regatul Olandei, creat din Republica Batavă, avându-l ca rege pe fratele lui Napoleon, Louis (până când a fost anexat în 1810).

1806 Confederaţia Rinului, avându-l pe Napoleon ca „Protector". Abolirea (Desfiinţarea) Sfântului Imperiu Germanic. Confederaţia avea iniţial 16 state membre - mai târziu au fost încorporate şi altele, inclusiv regatele Saxoniei şi Westphaliei.

1807 A fost creat Regatul Westphaliei, cu câte o parte din teritoriile Prusiei şi Hanovrei, avându-l pe Jęrome, fratele lui Napoleon, drept rege.

1807 Portugalia a fost subjugată; un general francez a fost numit guvernator în 1808.

1807 Marele Ducat al Varşoviei a fost creat din teritoriile poloneze cucerite şi a fost dat în administrare regelui Saxoniei.

1808 Regatul Spaniei a fost creat şi Joseph, fratele lui Napoleon a venit de la Neapole pentru a fi rege. Joachim Murat, cumnatul, soţul surorii lui Napoleon, Carolina, a devenit regele Neapolelui.

1808 Statele Papale (o parte din ele) au fost încorporate în Regatul Italiei.

1809 Trentino şi Tyrolul de sud au fost incorporate în Regatul Italiei.

1810 Teritoriul rămas din Hanovra (ocupat de Franţa din 1804) a fost cedat Regatului Westphaliei, deşi cele mai bune ţinuturi erau detaşate şi trecute în Domeniul extraordinar al lui Napoleon.

1810 Influenţa franceză s-a extins în Marea Baltică prin numirea mareşalului Bernadotte drept prinţ al coroanei Suediei şi moştenitor al tronului şi prin implicarea ţărilor scandinave în blocada continentală.

1811 Teritoriile europene ale lui Napoleon au atins cea mai mare extindere:
Imperiul Francez (adică Franţa în graniţele sale naturale, plus teritoriile anexate) cuprindeau 130 de departamente, 44 milioane de locuitori, 32 de districte militare.
Marele Imperiu (adică Imperiul Francez plus statele satelite) cuprindea peste 80 de milioane de locuitori.

2. Napoleon şi teritoriile cucerite

Care a fost scopul lui Napoleon prin crearea Imperiului, ce aştepta de la el şi ce asigura popoarelor sale în schimb?

Statele Marelui Imperiu erau de două categorii - ţinuturi anexate direct de Franţa, şi ţinuturi anexate de state satelite, aflate sub control francez, dar bucurându-se, ca să zicem aşa, de oarecare independenţă. Tratamentul era diferit în funcţie de categoria în care intra statul respectiv. Amploarea influenţei napoleoniene era de asemenea diferită, depinzând de timpul cât o anumită ţară rămăsese sub autoritatea sa. Istoricii sunt de acord că cel mai mare impact a fost resimţit, aşa cum era de aşteptat, de acele regiuni anexate care erau cele mai apropiate de Franţa şi care fuseseră cel mai mult timp supuse legislaţiei sale.

a) Teritoriile anexate

Dintre ţinuturile anexate, Nisa, Savoia, Belgia şi teritoriile germane de la vest de Rin au fost cea mai lungă perioadă sub control francez. Ele au fost anexate la început, toate înainte de 1799, şi au fost repede incorporate în sistemul administrativ francez, fiind împărţite în departamente pentru problemele civile şi în districte militare pentru probleme legate de recrutare. Cam în vremea loviturii de stat din Brumar, feudalismul fusese abolit în aceste teritorii, ca şi în Franţa. Obligaţiile feudale fuseseră desfiinţate, iar proprietăţile şi pământurile care aparţineau nobilimii şi bisericii au fost confiscate şi vândute. În 1802, Piemontul, aflat sub ocupaţie franceză încă din 1796, a fost anexat formal, devenind Republica Ligurică în 1805. Fiind conduse de la Paris, toate aceste state au ajuns să fie privite drept extensiuni teritoriale ale „vechii Franţe" şi ca parte integrantă a noii Franţe napoleoniene. Toate instituţiile naţionale s-au dezvoltat în aceste ţinuturi: Concordatul şi Codul Civil, Universitatea Imperială, procedura curţilor (tribunalelor) civile şi penale şi, mai puţin bine primite, sistemul de impozite şi serviciul militar obligatoriu.

Cercetările recente privind situaţia din aceste teritorii anexate s-au concentrat nu atât pe schimbările legislative, economice şi administrative care au avut loc acolo, ci pe căutarea dovedirii unei continuităţi sociale şi economice de profunzime din perioada anterioară către cea post-napoleoniană. În Piemont, de exemplu, unde exista un grad considerabil de defeudalizare înaintea cuceririlor franceze din 1796-1797, şi unde proprietatea liberă era o formă obişnuită de posesie a pământului, se susţine acum că introducerea legislaţiei franceze a adus puţine noutăţi şi a dat pur şi simplu sancţiune legală unei situaţii deja existente. În ţinuturile dezvoltate economic de pe malul de vest al Rinului, se ştie acum că burghezia era atât adaptabilă faţă de nou, cât şi păstrătoare înverşunată a vechiului. La început s-a adaptat dorinţelor conducătorilor francezi şi, după 1815, noilor stăpâni, prusacii, în timp ce căuta să-şi apere şi să-şi păstreze în acelaşi timp statutul social pre-napoleonian, cu vechile privilegii comerciale, cutumele locale tradiţionale şi interesele comerciale.

Acele teritorii germane şi italiene care au fost anexate mai târziu (a se vedea lista de referinţă de la paginile 58-59) au avut, evident, un timp mult mai scurt până în 1814, pentru a-şi adapta legislaţia şi practica franceză şi nu au fost nici atât de profund nici atât de durabil afectate de schimbările introduse de Napoleon. Într-adevăr, cercetările recente sugerează că, în aceste teritorii, structura socială nu s-a schimbat mult faţă de cea din vechile regimuri.

b) Statele satelite

Statele satelite, aşa-zis independente, aveau de fapt puţină libertate de acţiune. De la început, conducătorii lor erau strict supervizaţi şi instruiţi de către Napoleon în legătură cu felul cum trebuiau să procedeze.

Fiului vitreg al lui Napoleon, Eugčne de Beauharnais, i se spusese:

> Încredinţându-ţi conducerea Regatului Nostru al Italiei, noi ţi-am dat dovada respectului pe care purtarea ta ni l-a inspirat. Dar tu eşti încă la o vârstă (23) la care nu-ţi dai seama de perversitatea inimilor omeneşti: nu pot deci să-ţi recomand cu prea multă tărie prudenţă şi circumspecţie... să nu acorzi nimănui încredere deplină şi să nu spui niciodată nimănui ceea ce gândeşti... Trebuie să pui mare accent pe disimulare... Dacă ţi se întâmplă vreodată să vorbeşti... din inimă, spune-ţi „Am făcut o greşeală" şi nu o mai face. Cu cât vorbeşti mai puţin cu atât mai bine... învaţă să asculţi şi aminteşte-ţi că tăcerea este adesea o la fel de eficientă dovadă de cunoaştere: oricât de mult te-ar flata oamenii, ei toţi îţi cunosc limitele... Atâta timp cât un prinţ îşi stăpâneşte limba, puterea lui este incalculabilă.

Atunci când a fost înfiinţat noul Regat al Westphaliei, în 1807, fratele lui Napoleon, Jérôme, a fost tratat în mod similar. Scrisoarea de instruire îi stabilea cu exactitate locul. Ea începea în mod intransigent:

> Îţi trimit alăturat constituţia regatului tău. Constituţia conţine condiţiile în care Eu renunţ la toate drepturile cuceririi şi la toate drepturile pe care le-am dobândit asupra regatului tău. Tu trebuie să o respecţi cu credinţă.

De nenumărate ori, Napoleon scria fraţilor săi exprimându-şi dorinţa fierbinte de a asigura bunăstarea supuşilor săi imperiali. „Scopul administraţiei tale este fericirea popoarelor Mele italiene... consideră că nu ai reuşit dacă italienii nu cred că-i iubeşti"; „Sunt preocupat de fericirea supuşilor mei (din Westphalia)"; dar asta nu era decât praf în ochi. Napoleon nu era preocupat să asigure fericirea oamenilor de rând, nici, în ciuda afir-

maţiilor sale, să încurajeze răspândirea libertăţii şi egalităţii prin lichidarea activă a feudalismului în întreaga Europă. Există acum dovezi că feudalismul a fost abolit mai mult ca principiu legal decât în practică în statele satelite şi că el a supravieţuit în multe zone în vechea formă a privilegiilor nobiliare, a dărilor feudale, a şerbiei şi chiar a prestării de clacă. Ceea ce sugerează că afirmaţiile tradiţionale din manuale, care pretind că Napoleon a desfiinţat feudalismul în teritoriile europene cucerite, trebuie să fie modificate. În cel mai bun caz, realizările sale în acest sens par să fi fost superficiale şi limitate doar la ţările anexate la început. O analiză publicată recent despre cercetările de pe continent privind acest subiect arată că „mai mult s-a vorbit despre o parte din reformele lui Napoleon decât s-a făcut" şi că el, de fapt, stabilise un compromis pragmatic cu structurile feudale tradiţionale ale statelor satelite. Acum pare verosimil că grupurile pre-napoleoniene nobile sau elitist-burgheze au supravieţuit în număr suficient, deoarece structura socială a rămas aproape neschimbată în cea mai mare parte a Italiei şi Germaniei, precum şi în Polonia. Se poate susţine că acest lucru a fost unul din motivele pentru care Imperiul s-a prăbuşit atât de repede în 1814 şi pentru care aliaţii au întâmpinat puţină opoziţie în restaurarea vechilor dinastii şi regimuri la Congresul de la Viena - o infrastructură socială potrivită era deja activă în ţările respective.

3. Aşteptările lui Napoleon faţă de Imperiu

Aşteptările lui Napoleon faţă de teritoriile anexate şi faţă de statele satelite erau, destul de firesc, diferite. Teritoriile anexate erau tratate ca şi restul Franţei. Ele se bucurau de aceleaşi drepturi şi erau supuse aceloraşi obligaţii sociale şi juridice, precum şi celor de a furniza recruţi şi de a plăti impozitele.

Situaţia statelor satelite era foarte diferită. Nu li se permitea niciodată să uite că ele există doar pentru a servi interesele Franţei. Ele nu numai că formau o zonă tampon importantă din punct de vedere strategic (a se vedea pagina 57) pentru protejarea graniţelor Franţei, dar îndeplineau şi un număr de alte funcţii importante în întreprinderea imperială napoleoniană. Ele erau în primul rând state militare vasale şi relaţia lui Napoleon cu ele era asemănătoare cu poziţia unui „suzeran războinic" medieval, care obţinea maximum de avantaje pentru o recompensă minimă. Aceste state asigurau aproape o treime din efectivele totale ale Marii Armate, sub forma trupelor auxiliare şi erau folosite pentru sprijinirea şi aprovizionarea armatei regulate, care continua, după tradiţia revoluţionară, să „doarmă sub cerul liber", oriunde se aflau în afara Franţei. În plus, ca preţ al înfrângerii, ele trebuiau să plătească drept tribut sume substanţiale, care erau folosite pentru finanţarea viitoarelor campanii ale lui Napoleon.

Un bun exemplu de felul cum trata Napoleon un stat satelit este Regatul Italiei. Solicitările militare şi financiare onorate în interesul Franţei i-au ruinat economia. Începând din 1806, cei şase milioane de locuitori ai săi trebuiau să plătească un tribut anual de un milion şi jumătate de lire trezoreriei franceze, precum şi să achite substanţiale contribuţii în numerar pentru întreprinderi cum ar fi cele din construcţia de nave. Atunci când rezerva de fonduri s-a epuizat şi viceregele a protestat că era imposibil pentru regat, înglodat în datorii, să continue întreţinerea celor 100.000 de soldaţi francezi pe teritoriul său ori să mai găsească alţi bani disponibili, Napoleon a răspuns nu cu ajutor, ci prin adăugarea datoriilor restante ale Statelor Papale şi prin solicitarea unui milion şi jumătate de lire în plus, pentru finanţarea campaniei din Rusia, din anul următor. Regatul a fost, de asemenea, obligat să recruteze şi să întreţină o armată de 55.000 de oameni în serviciul Franţei, în afara Italiei. Peste toate acestea, respectarea Blocadei Continentale a avut efecte extrem de negative asupra vieţii comerciale a ţării (a se vedea mai jos, la pagina 64) şi a ruinat industria mătăsii. Situaţia din alte state satelit nu era deosebită.

În plus faţă de obligaţiile militare şi financiare, statele satelit împlineau nevoile dinastice şi sociale ale lui Napoleon. Prin distribuirea coroanelor printre rudele din familia Bonaparte, Napoleon urmărea două scopuri. Îi permitea să-şi satisfacă loialităţile de clan (a se vedea pagina 5) faţă de fraţii şi surorile sale, aşteptând în schimb ca ei să-i rămână loiali şi să-i asigure dominaţia asupra Imperiului. De asemenea, cu un mare număr de suverani din familia Bonaparte disponibili, el se putea aştepta pe bună dreptate să aranjeze alianţe matrimoniale utile cu vechile case regale, dând astfel urmaşilor săi respectabilitatea dinastică de care familia ducea lipsă.

Atunci când a fost creată nobilimea imperială, era necesară înzestrarea noilor nobili cu pământuri şi venituri. Încheierea reglementării de către Revoluţia Franceză a situaţiei pământurilor l-a lăsat pe Napoleon fără suprafeţe potrivite disponibile în Franţa pentru aceste înzestrări şi nici pentru recompensarea personalului militar sau civil mai mărunt. Statele satelit trebuiau să asigure pământul necesar. Polonia mai ales a fost jefuită în acest fel, în detrimentul economiei sale. Chiar înainte de crearea formală a Marelui Ducat al Varşoviei, au fost înzestraţi cu mari suprafeţe de pământ 27 de mareşali şi generali. Numai aceste daruri erau atât de însemnate încât privau tezaurul Ducatului de o cincime din veniturile potenţiale ale fostelor pământuri regale. Pierderea veniturilor de pe următoarele înzestrări cu enorme suprafeţe de pământ, alături de alte solicitări financiare, au dus în cele din urmă la falimentul Ducatului.

Într-o izbucnire tipică, Napoleon îl dojenea pe fratele său Louis, regele Olandei, că nu a pus de fiecare dată Franţa mai presus de orice:

Eu însumi am redactat constituţia care trebuia să asigure baza tronului Majestăţii tale, pe care eu te-am aşezat. Speram că evoluând în strânsă apropiere cu Franţa, Olanda ar avea pentru Franţa afecţiunea pe care o naţiune franceză are dreptul să o aştepte de la copiii săi, şi cu atât mai mult de la prinţii săi. Am sperat că, fiind educat conform principiilor mele politice, vei simţi că Olanda, care fusese cucerită de supuşii mei, îşi datorează independenţa doar generozităţii lor; că Olanda, neavând aliaţi şi armată, ar putea fi, şi ar merita să fie cucerită în ziua în care s-ar opune Franţei..... Am suficiente nemulţumiri împotriva Olandei ca să-i declar război.

În 1806, el îi preciza la fel de clar lui Joseph, regele Neapolelui, necesitatea de a acorda prioritate intereselor franceze:

Văd că promiţi într-una din proclamaţiile tale să nu impui nici o taxă pentru război şi că interzici soldaţilor noştri să ceară pensiune completă de la gazdele lor... aceste măsuri sunt concepute prea îngust. Nu câştigi oamenii de partea ta ducându-i cu vorba..... ar fi ridicol ca prin cucerirea Neapolelui să nu aduc confort şi bunăstare armatei Mele.

Departe de a lua în seamă fericirea napolitanilor, Napoleon continua aceeaşi scrisoare cu un sfat despre nevoia de a inspira teamă pentru a guverna în mod efectiv şi a menţine stabilitatea Imperiului:

Dacă nu te faci temut încă de la început vei ajunge să ai necazuri... proclamaţia ta nu clarifică cine este stăpânul. Nu vei câştiga nimic prin prea multă blândeţe... dacă oamenii îşi vor da seama că nu au un stăpân, vor ajunge la rebeliune şi la răzvrătire.

Poziţia de subordonare funcţională a statelor satelit nu a devenit mai evidentă în nici un alt context decât în aplicarea Blocadei Continentale ca o „piaţă comună cu un singur sens."

4. Efectele Blocadei Continentale asupra Imperiului

Nu toţi istoricii sunt de aceeaşi părere în legătură cu faptul dacă ţinuturile anexate au beneficiat sau nu de controlul lui Napoleon asupra afacerilor lor. Unii consideră că el a adus importante avantaje materiale şi, cel puţin pentru un timp, unul din aceste avantaje pare să fi fost funcţionarea Blocadei Continentale (a se vedea pagina 113), deoarece o parte din scopul său era protejarea pieţelor interne împotriva concurenţei străine. Din punct de vedere teoretic, pieţele interne le cuprindeau şi pe cele ale teritoriilor anexate. Totuşi nu era chiar aşa. Piemontul, de exemplu, era foarte defavorizat, ca şi Regatul Italiei în problema exportului de mătase. Pentru a mări producţia manufac-

turilor de mătase din Lyon, Piemontului i s-a interzis să furnizeze mătase manufacturilor din oricare altă parte. Cel puţin în ceea ce priveşte statele satelite, blocada a funcţionat în întregime în dezavantajul lor. Împotriva lor erau impuse tarife preferenţiale unilaterale şi, de asemenea, restricţii comerciale unilaterale.

Decretele imperiale din 1806 şi 1810, de exemplu, anulau legăturile comerciale tradiţionale dintre Regatul Italiei şi vecinii săi. Întregul comerţ exterior trebuia să se desfăşoare doar cu Franţa; în acelaşi timp Italia era „rezervată" ca piaţă, sau mai degrabă „groapă de gunoi" pentru bunurile franceze de orice fel, la preţuri ridicate. Eugčne de Beauharnais, viceregele Regatului Italiei a fost ameninţat cu anexarea dacă ţara sa ar fi exportat mătase oriunde în afară de Franţa.

1 Este inutil pentru Italia să-şi facă planuri de a nu ţine seama de prosperitatea Franţei. Mai presus de orice, ea trebuie să aibă grijă să nu dea Franţei nici un motiv să o anexeze; căci dacă ar fi în interesul Franţei să o facă, cine ar putea să o oprească? Aşadar însuşeşte-ţi acest motto:
5 Franţa înainte de orice (*la France avant tout*).

Louis, regele Olandei, a primit un avertisment privind lipsa de energie în întărirea blocadei:

> ... independenţa Olandei poate continua doar atâta timp cât nu este incompatibilă cu interesele Franţei... dacă nu se va manifesta grijă de a se evita împiedicarea sistemului comercial (Blocada Continentală) stabilit de Franţa, Olanda s-ar putea să-şi piardă independenţa.

În afara industriilor manufacturiere, politica economică a lui Napoleon a avut, de asemenea, un efect ruinător asupra comunităţilor agrare din statele satelite, mai ales în anii buni, când Franţa producea destulă hrană pentru nevoile proprii şi lor nu li se permitea să exporte surplusul de produse alimentare nicăieri în altă parte. Ceea ce a dus la o scădere drastică a preţurilor agricole în cea mai mare parte a Imperiului, fapt care a dus la rândul său la o scădere a nivelului de trai pentru cei care nu-şi mai puteau permite să plătească preţurile crescute artificial pentru bunurile importate din Franţa, singurele disponibile la cumpărare.

5. Motivele lui Napoleon pentru crearea Imperiului

Motivaţia oficială pentru expansiunea napoleoniană era nevoia continuă de a proteja integritatea teritorială a Franţei Revoluţionare faţă de atacurile „vechilor monarhii" şi noua nevoie de a exporta Codul Civil, Concordatul şi alte binefaceri ale dominaţiei napoleoniene către popoarele oprimate din statele vecine. Această ultimă misiune filantropică ar fi produs un „grad de libertate, egalitate şi prosperitate necunoscut până atunci" în afara Franţei. Ar fi asigurat

sfârşitul vechilor regimuri şi „ar fi asigurat reale garanţii cetăţenilor din întregul Imperiu împotriva acţiunii guvernamentale arbitrare", deoarece ar trebui să se bazeze pe „principii nobile, adaptate ideilor fiecărei ţări şi adecvate nevoilor reale ale oamenilor." Aceste scopuri lăudabile erau imaginea publică a expansiunii imperiale - sentimentele mai puţin nobile erau exprimate cu mai multă exactitate de către Napoleon în particular. Regilor statelor satelite, el le scria că trebuie să introducă Codul Civil fiindcă „vă va întări puterea, din moment ce toate succesiunile sunt anulate şi nu vor fi mari proprietăţi agrare în afara celor pe care le veţi crea voi înşivă. Acesta este motivul care m-a făcut să recomand un cod civil şi introducerea lui peste tot."

Istoricii au avut dispute interminabile în legătură cu motivele reale care l-au determinat pe Napoleon să creeze Imperiul. Aşa cum se întâmplă adesea, când e vorba de Napoleon, situaţia este confuză. Este greu de precizat din dovezile de care dispunem, multe dintre ele contradictorii, care din vorbele şi faptele sale erau premeditate şi care spontane; care din ele reflectau politica sa reală şi care erau compromisuri pragmatice. Aşa cum spunea el însuşi: „Adeseori m-am străduit să pot aprecia cu un anumit grad de adevăr care era intenţia mea întreagă şi reală." Majoritatea istoricilor va fi acum de acord că o singură interpretare nu poate da un răspuns complet la problema motivelor lui Napoleon. În trecut, „ambiţia nemăsurată", gloria personală şi urmărirea puterii de dragul ei erau considerate în mod obişnuit ca fiind luminile sale călăuzitoare, însă aceste explicaţii par în prezent prea simpliste pentru o personalitate atât de complexă. Se pare că au fost şi alte motive, formând un model mult mai complex decât s-a crezut până acum, şi în care diferite elemente au predominat în anumite perioade. Unul din aceste elemente a fost fără îndoială preocuparea sa faţă de ideea unui imperiu universal. Altul, mai puţin credibil, a fost pretinsa lui dorinţă de încurajare a naţionalismului în ţările Imperiului.

a) Imperiul universal

În 1812, unul din sfetnicii săi a îndrăznit să-i spună lui Napoleon că „Marilor Puteri a început să le fie teamă de o monarhie universală. Dinastia voastră este deja răspândită peste tot şi alte dinastii se tem să nu o vadă instaurându-se în propriile lor ţări." Cu toate acestea, Napoleon nu a fost deranjat, ci încântat de această informaţie. O monarhie universală era primul pas către realizarea visului îndelung nutrit al unui imperiu universal constituit din state vasale aflate sub control francez.

Metternich, cancelarul Austriei, considera fireşte acest vis ca fiind la baza ambiţiei lui Napoleon. „Sistemul de cuceriri al lui Napoleon era unic", scria el. „Obiectivul dominaţiei universale la care aspira el nu era concentrarea unei regiuni vaste în subordinea directă a guvernului său, ci stabilirea unei supremaţii centrale asupra statelor Europei, după idealul ... din Imperiul lui

Carol cel Mare." Dovezi în sprijinul credinţei lui Metternich pot fi găsite în extraordinara corespondenţă a lui Napoleon cu Papa, între 1806 şi 1808, ce dezvăluie obsesia acestuia faţă de personalitatea lui Carol cel Mare. Sfântul Imperiu Roman, considerat încă de mulţi drept moştenitorul titlului purtat de Carol cel Mare, fusese deposedat de Napoleon, care, cel puţin în gândul său, îi luase locul atunci când se încoronase ca Rege al Italiei, la Milano, în mai 1805.

1 În privinţa Papei, eu sunt Carol cel Mare. Asemenea lui Carol cel Mare, eu unesc coroana Franţei de coroana de oţel a Lombardiei; Imperiul meu, ca şi al lui Carol cel Mare, avansează către est. Aştept deci ca Papa să se comporte aşa cum îi cer eu. Dacă se va comporta bine (adică
5 va aplica Blocada Continentală) nu voi face schimbări vizibile - dacă nu, îl voi reduce la statutul de Episcop al Romei.

În 1808, nereuşind să ajungă la o înţelegere cu Papa, şi-a arogat dreptul, fiind el noul Carol cel Mare, de a anula Donaţia predecesorului său, l-a închis pe Papă şi a anexat Statele Papale la regatul Italiei (această Donaţie era dăruirea Romei şi a celei mai mari părţi a Italiei către Papă şi se spune că a fost făcută de către Carol cel Mare pentru a asigura puterea temporală şi spirituală pentru Biserică).

La apogeul puterii sale (1811), Imperiul lui Napoleon, cu statele satelite, conduse de familia sa, depăşea limitele Imperiului lui Carol cel Mare; titlul de Rege al Romei acordat fiului său, purtat înainte de moştenitorii habsburgici ai tronului Sfântului Imperiu Roman, sublinia puterea sa imperială şi legitimitatea sa dinastică. Un mare număr de istorici cred că în acel moment Napoleon a început să considere Imperiul lui Carol cel Mare ca fiind doar prima etapă a ambiţiilor sale şi să urmărească fondarea unui nou Imperiu Roman drept obiectivul său viitor. Aceasta, fiind cunoscută admiraţia lui Napoleon pentru Caesar (şi Alexandru) ca şi pentru Carol cel Mare, interesul său faţă de ţinuturile din răsărit şi decizia sa de a transforma Roma în al doilea oraş al Imperiului, este o ipoteză, dar nu mai mult, căci nu există dovezi pentru susţinerea teoriei.

b) Naţionalismul

În memoriile pe care le-a dictat pe insula Sf. Elena, Napoleon vorbea despre speranţele pe care le-a nutrit de a împlini aspiraţiile naţionale ale popoarelor supuse lui şi despre mâhnirea că maşinaţiunile „vechilor monarhii" l-au împiedicat să o facă. Dacă ar fi avut timp şi pace, i-a spus el lui Las Cases (a se vedea pagina 129), el ar fi reuşit să realizeze un program de unificare naţională:

Una din cele mai importante idei ale mele a fost aglomerarea, concentrarea popoarelor unite din punct de vedere geografic, dar separate prin revoluţii şi acţiune politică. Sunt împrăştiaţi prin toată Europa mai mult de 30 de milioane de francezi, 15 milioane de spanioli, 15 milioane de italieni şi 30 de milioane de germani. Intenţia mea era să creez din fiecare din aceste popoare un stat naţional separat.

În ceea ce îi priveşte pe cei 15 milioane de italieni, aglomerarea ajunsese deja departe; avea nevoie doar de timp să se maturizeze; în fiecare zi se desăvârşea această unitate de principii şi legi, de gânduri şi de sentimente, care constituie cimentul sigur şi infailibil al societăţilor umane. Anexarea Piemontului şi a Parmei au fost doar soluţii practice temporare; scopul unic a fost călăuzirea, garantarea şi grăbirea educaţiei naţionale a poporului italian.

O preocupare similară pentru unitatea Italiei este atribuită lui Napoleon de un alt însoţitor al său din Insula Sf. Elena:

Napoleon dorea să recreeze Italia ca o patrie: să-i reunească pe veneţieni, milanezi, piemontezi, genovezi, toscani, locuitorii din Parma şi Modena, romani, napolitani, sicilieni şi sarzi într-o singură naţiune independentă mărginită de Alpi, şi de mările Adriatică, Ionică şi Mediterană... Roma, Cetatea Eternă trebuia să fie capitala acestui stat.

Aceste declaraţii au fost de obicei luate de bune şi repetate în mod necritic în numeroase lucrări. Acum ele sunt mult mai des puse pe seama dorinţei lui Napoleon de a-şi liberaliza imaginea (a se vedea paginile 129-130) în lumina circumstanţelor politice în schimbare de după 1815. Indiferent de ce putea el să spună după 1815, niciodată în timp ce a deţinut puterea, nu a tolerat ambiţiile naţionaliste la popoarele supuse ori la conducătorii lor. Devenise megaloman în comportarea faţă de ele, apărând în ultimii ani ca un dictator care ştia numai el ceea ce era mai bine pentru Imperiu:

... supuşii mei italieni mă cunosc prea bine ca să uite că este mai mult în degetul meu mic decât în toate capetele lor împreună. La Paris, unde oamenii sunt mai luminaţi decât în Italia, ei îşi ţin gura şi se închină în faţa judecăţii unui om care a dovedit că vede mai departe şi mai clar decât ei. Sunt surprins că în Italia oamenii sunt mai puţin recunoscători (1806).

Eu înţeleg problemele italiene mai bine decât oricine altineva (1810).

În 1810, atunci când Olanda a fost anexată Franţei, Napoleon scria:

Voi face ceea ce corespunde intereselor Imperiului meu. Nu am preluat conducerea Olandei pentru a-i consulta pe oamenii de rând din Amster-

dam ori pentru a face ce vor ei. Națiunea franceză este destul de înțeleaptă să se bazeze pe judecata mea. Speranța mea este că olandezii vor ajunge să aibă aceeași părere cu mine.

În Spania, el a judecat atât de greșit situația încât se aștepta să impună dominația franceză cu puține dificultăți sau fără:

> Ar putea să aibă loc unele agitații, însă lecția bună care a fost deja dată orașului Madrid (masacrul condus de Murat în mai 1808) în mod firesc va calma în curând situația... Spaniolii sunt la fel ca ceilalți oameni și nu o categorie aparte; ei vor fi fericiți să accepte instituțiile imperiale.

Vechile convingeri că Napoleon a fost un reformator care a raționalizat și sistematizat în mod conștiincios teritoriile cucerite, din punct de vedere social, juridic și economic, și a început astfel procesul de „modernizare" în Germania și Italia, sunt acum considerabil compromise (a se vedea pagina 60). Este adevărat totuși că, prin 1811, geografic vorbind, el simplificase mult harta Europei prin unificarea și rearanjarea statelor mici în blocuri mai ample; dar aceasta s-a făcut fără a se ține seama de considerente naționale. Noile blocuri erau construite pur și simplu ca unități administrative convenabile pentru Marele Imperiu. Ele nu urmăreau să pună bazele noilor „state-națiuni."

Imperiul său universal, prin însăși natura lui, era „negarea naționalității." Cum s-a ajuns atunci ca Napoleon să fie atât de ferm asociat în vechile lucrări cu pavarea drumului către unitatea națională, printre celelalte popoare ale Imperiului? Această credință s-a bazat pe propriile cuvinte ale lui Napoleon despre dorința „de a unifica fiecare din aceste popoare", cuvinte pe care în general nu se mai pune preț decât ca fiind gândire influențată de dorință - adică o parte din legendă. În timp ce nu întreprindea pași pozitivi pentru a încuraja naționalismul, prin inducție negativă, efectul acțiunilor sale a fost să stârnească ambiții naționaliste în Germania și, într-o mai mică măsură, în Italia, Polonia, Spania și Rusia.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, chiar înaintea Revoluției Franceze, filosofii s-au depărtat de ideile cosmopolite ale Iluminismului și au început să se gândească serios la naționalism ca la o nouă forță importantă în politica contemporană: „Un regat constând dintr-o singură națiune este o familie, o casă bine pusă la punct; ea ... este fondată prin natură și rezistă și se prăbușește doar în timp. Un imperiu, format prin unirea cu sila a o sută de națiuni și a o sută cincizeci de provincii, nu este un corp politic, ci un monstru", cel puțin după opinia unui scriitor german din secolul al XVIII-lea. Succesul Revoluției Franceze în stabilirea, în cursul anilor 1790, a unui spirit de unitate și solidaritate națională a încurajat vagi manifestări naționaliste peste tot în Europa, unde se acorda o nouă importanță cutumelor locale și culturii tradiționale, limbii și credințelor împărtășite la nivel național. Imperialismul

napoleonian a dat un nou impuls acestor evoluţii naţionaliste prin provocarea unui spirit de rezistenţă faţă de dominaţia străină, care era franceză şi faţă de împovărătoarele sarcini militare şi financiare care o însoţeau. Nicăieri procesul nu a fost mai evident decât în Germania şi în mod special în Prusia.

S-a întâmplat ca la sfârşitul secolului al XVIII-lea Germania să se bucure de o importantă renaştere culturală în care muzica, filosofia şi literatura au jucat toate un rol. Dramaturgul Schiller definea starea de spirit curentă, atunci când scria în 1802: „Măreţia Germaniei constă în cultura sa şi în caracterul naţiunii care sunt independente de destinul ei politic." Înfrângerea catastrofală a Prusiei în 1806 a schimbat întreaga situaţie în Germania. Procesul de refacere a Prusiei a transformat autosatisfacţia culturală în naţionalism politic, care a început printr-un amestec straniu de adoptare a ideilor franceze şi de reacţie împotriva dominaţiei franceze. Dezvoltarea acestui naţionalism german a fost sprijinită fără intenţie de Napoleon, atunci când a înfrânt Austria şi a desfiinţat Sfântul Imperiu Roman, slăbind influenţa politică a Habsburgilor, care fusese totdeauna dezbinatoare şi încurajând ideile prusiene privind conducerea unui viitor stat unificat al tuturor germanilor. Cu dublul scop al reformei militare şi al reorganizării interne, Prusia a creat o armată naţională şi un guvern central puternic, precum şi un nou sistem de educaţie. Toate fiind concepute conform principiilor franceze, ele intenţionau să inspire poporului un sentiment comun de dăruire patriotică faţă de cauza naţionalismului german. „Cunosc doar o Patrie şi aceea este Germania" zicea unul dintre principalii reformatori prusieni; iar în 1813, bătălia de la Leipzig, în urma căreia francezii au fost alungaţi şi Confederaţia Rinului a fost desfiinţată, a devenit o legendă patriotică germană.

În Italia, situaţia a fost diferită. Nu exista nici o idee despre Volk, un popor legat de o moştenire şi de o limbă comună, aşa cum era în Germania. Sentimentele italienilor, de asemenea, erau în general mai puţin antifranceze decât oriunde în altă parte. Într-adevăr clasele mijlocii din oraşe aprobau în mod activ reducerea puterii Bisericii Catolice, provocată de confruntările lui Napoleon cu Papa. A existat o foarte slabă reacţie publică sau chiar nulă în timpul celor O Sută de Zile la proclamaţia lansată de înflăcăratul Murat, cumnatul lui Napoleon şi regele Neapolelui, prin care declara război Austriei şi-i chema pe toţi italienii să lupte pentru unitate şi independenţă naţională. Campania sa a avut iniţial succes, atunci când a pornit în marş spre nord şi a capturat Roma şi Bologna, dar curând după aceea el a fost înfrânt de către o armată austriacă, şi mai târziu a fost împuşcat. Ideea că Napoleon a pavat drumul pentru unificarea Italiei şi că dominaţia sa „a fost o piatră de hotar în istoria Risorgimento-ului (mişcarea naţionalistă italiană din secolul al XIX-lea) este doar în mod indirect adevărată. Aspiraţiile naţionale italiene nu au câştigat teren decât după 1815, ca o reacţie politică la nedorita restaurare a majorităţii familiilor domnitoare şi a vechilor regimuri.

Rolul lui Napoleon în dezvoltarea unui naționalism polonez este unul ciudat. Polonia, ștearsă de pe harta Europei de către vecinii ei, Rusia, Austria și Prusia, între 1772 și 1795, a primit un nou, chiar dacă parțial, rost existențial, atunci când Napoleon a creat, în 1807, Marele Ducat al Varșoviei, ca stat satelit și i-a dat o nouă constituție. Acest lucru a fost primit de polonezi cu un entuziasm enorm, ca un pas către reînființarea deplină a țării lor. Cu toate acestea, Napoleon a ignorat ambițiile naționaliste poloneze și a folosit Ducatul ca pe un vasal militar și ca pe un pion în confruntarea cu Rusia. În 1812, când avea nevoie de trupe pentru campania din Rusia, el a făcut promisiuni efective, chiar dacă vagi, privind viitoarea independență a polonezilor în schimbul unor forțe armate de 98.000 de oameni. Trupele au fost recrutate, însă promisiunile nu au fost onorate vreodată. Totuși, polonezii au continuat să-l susțină pe Napoleon până la capăt și au pierdut totul. Polonia a fost din nou împărțită între vecinii ei, la Viena; dar naționalismul polonez nu a murit. El a supraviețuit, bazat pe tradiția romantică a gloriei militare câștigate de soldații ei din Marea Armată a lui Napoleon pe câmpurile de luptă din întreaga Europă. Aceste fapte eroice au continuat să-i susțină moral pe polonezi până în secolul al XX-lea, timp în care Napoleon, care i-a tratat cu atâta cinism, a continuat să apară, în artă și în literatură, ca un simbol ce focaliza visele lor de independență națională.

Rusia și Spania sunt de obicei trecute pe lista țărilor în care activitățile lui Napoleon se pretinde că au avut o anumită influență asupra dezvoltării naționalismului. Cu toate acestea, deși în ambele țări poporul a fost unit temporar de ura față de invadatorii francezi și de sălbăticia luptelor, orice efect de durată a fost de fapt minim.

Întreaga problemă a relațiilor lui Napoleon cu naționalismul este destul de complicată. Ca tânăr, el a văzut și a simpatizat cu sentimentele naționale stimulate în Franța de Revoluție. Mai târziu el a vorbit de „marele popor" și de dreptul său la naționalitate, dar ceea ce era potrivit pentru propriul popor nu era, după opinia sa, în mod automat și dreptul celorlalte popoare. Era „Franța în primul rând și întotdeauna", iar Imperiul trebuia să servească interesele Franței. Nu și-a dat el oare seama că măturând vechile dinastii domnitoare din Europa și înlocuindu-le cu un guvern străin, neagreat, va crea, în special în Germania, chiar ceea ce încerca să evite, dezvoltarea aspirațiilor naționaliste? În cadrul Imperiului, naționalismul era totuși, în mare, prerogativa claselor mijlocii intelectuale și de-abia atingea masa poporului, care lupta din greu pentru asigurarea condițiilor de viață necesare supraviețuirii, fără să mai fie preocupată de idealurile politice. Ar fi greșit, deci, să considerăm armatele, în esență formate din țărani, ale aliaților, ca ducând un război de eliberare „națională", în 1813, așa cum au susținut unii istorici. În așa-numita „Bătălie a Națiunilor" (Leipzig) ei au luptat din loialitate tradițională față de vechiul Regim și pentru a-i alunga pe francezi, nu din motive de mândrie națională.

6. Rezumat

Politica imperială a lui Napoleon nu a fost altruistă. El nu avea intenţia de a exporta beneficiile Revoluţiei în restul Europei, nici să asigure fericirea printre popoarele sale, nici să încurajeze unitatea naţională în Germania, Italia ori în altă parte. Aceste lucruri puteau să aibă loc ca urmare a expansiunii imperiale, însă dacă au avut loc, au fost pur şi simplu incidentale şi nu au constituit mobilul principal al acesteia.

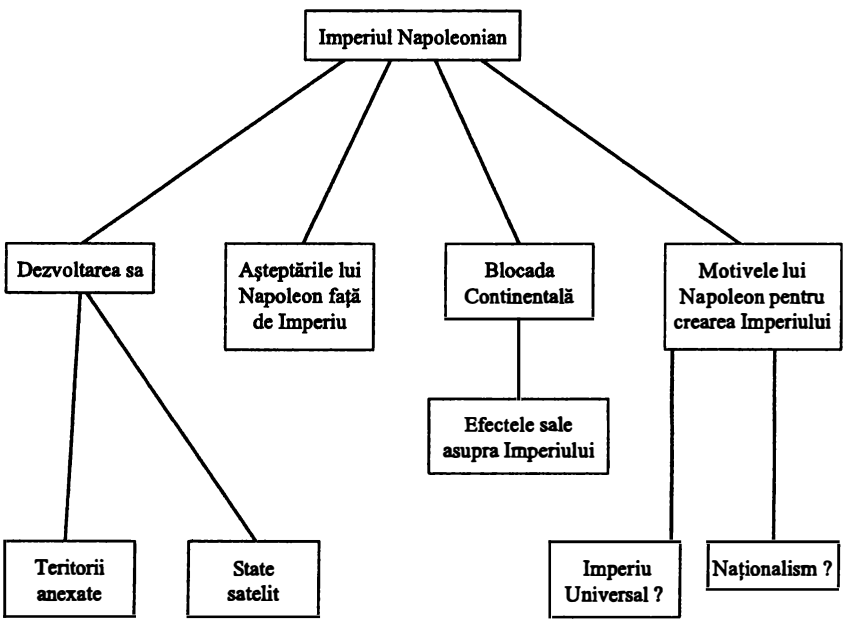

Rezumat - Napoleon şi Imperiul

S-a bazat Imperiul lui Napoleon pe nemărginita ambiţie personală, pe dorinţa de glorie militară, pe dorinţa de putere a unui dictator, ori pe ambiţia patriotului de a vedea Franţa în siguranţă, pe primul loc în Europa, şi idealurile Revoluţiei Franceze salvgardate - sau pe o combinaţie a acestora? A fost Napoleon motivat de visul unui imperiu universal ori condus de nevoia de a-şi împlini destinul în care credea? Întrebările sunt deschise - răspunsurile trebuie să depindă, ca întotdeauna când este vorba de Napoleon, de interpretarea individuală a faptelor în măsura în care pot fi cunoscute, cântărind probabilităţile şi analizând dovezile. Multe pot fi înţelese în funcţie de complexitatea caracterului lui Napoleon şi ar putea fi util să citiţi toată

cartea înainte de a încerca să decideți care au fost motivele ce au stat la baza fondării Imperiului Napoleonian.

Să luăm notițe despre „Napoleon și Imperiu"

Acest capitol se ocupă în detaliu cu următoarele aspecte ale Imperiului Napoleonian: relațiile lui Napoleon cu teritoriile cucerite (teritoriile anexate și statele satelite); Blocada Continentală și efectele sale asupra Imperiului; motivele lui Napoleon pentru crearea Imperiului și atitudinea sa față de naționalism în cadrul lui.

S-ar putea să considerați că titlurile date mai jos sunt utile în luarea notițelor. După aceea s-ar putea să doriți să scrieți scurte răspunsuri la întrebările însoțitoare:

1. Dezvoltarea Imperiului
   (Faceți trimiteri la harta de la pagina 26 și la lista de referință cu „Teritoriile Imperiului" - paginile 58-59). Asigurați-vă că apreciați exact extinderea Imperiului).
2. Teritoriile cucerite
   (Care erau diferențele dintre teritoriile anexate și statele satelite? Asigurați-vă că știți care erau unele și care altele.)
3. Așteptările lui Napoleon față de Imperiu
   (Care erau?)
4. Blocada Continentală
   (Care au fost efectele ei asupra Imperiului? A fost introducerea ei o greșeală făcută de Napoleon?)
5. Motivele profunde ale lui Napoleon pentru crearea unui imperiu
   (Pare verosimil că el a fost motivat de idealul unui imperiu universal? Care a fost atitudinea sa față de naționalism în interiorul Imperiului? În ce măsură a fost el responsabil pentru evoluțiile naționaliste ulterioare din Italia și Germania?)

Să răspundem la întrebările eseu despre „Napoleon și Imperiul său."

Întrebările de examen despre ***Napoleon și Imperiul*** tind să se concentreze pe unul din aceste două subiecte: efectele Blocadei Continentale și dezvoltarea naționalismului. Întrebările iau o mare varietate de forme și diferă considerabil în dificultate și amploare, de la cerințe narative la solicitări predominant analitice. Priviți următoarele exemple. Care întrebare este cea mai grea? Care este cea mai ușoară? De ce?

1. Este adevărat că Ordonanțele emise la Berlin în 1806 au marcat un moment de cotitură în destinul Imperiului Napoleonian?

2. „Efectele Blocadei Continentale a lui Napoleon asupra teritoriilor Imperiului au fost în întregime catastrofale." Sunteţi de acord?

Întrebările ar putea, totuşi, să se refere la Franţa ca şi la Imperiu. Efectele Blocadei asupra Franţei sunt tratate în capitolul 7, la paginile 113-116 şi s-ar putea să doriţi să aşteptaţi până atunci, înainte de a răspunde la următoarele trei întrebări:

3. De ce şi cu ce rezultate a instituit Napoleon Blocada Continentală?
4. A fost introducerea Blocadei Continentale o greşeală gravă a lui Napoleon?
5. „Blocada Continentală a lui Napoleon a fost sortită eşecului de la început." Este acest punct de vedere justificat?

„Napoleon şi naţionalismul" este de obicei tratat de examinatori în legătură cu sfârşitul Imperiului. De exemplu:

6. În ce măsură înfrângerea finală a lui Napoleon s-a datorat creşterii naţionalismului în interiorul Imperiului?
8. Cât este de adevărată afirmaţia potrivit căreia Napoleon a fost în cele din urmă răsturnat de revoltele naţionaliste împotriva sa?

Aceste ultime întrebări de tipul „În ce măsură?" sau „Cât de mult?" cer fiecare răspunsuri compuse din două părţi. Prima parte prezintă motivele pentru a spune „Atât de mult sau în această măsură, nu." Eseul ar trebui să se încheie cu un paragraf în care trageţi concluziile (punctele relativ tari şi slăbiciunile argumentelor cu „da" şi „nu") din informaţiile pe care le-aţi prezentat. Nu ezitaţi să răspundeţi la întrebările de acest fel. Ele sunt utile pentru că sugerează o parte din răspuns. De exemplu, întrebarea numărul 6 dă un motiv pentru înfrângerea finală a lui Napoleon. Care sunt celelalte motive?

Întrebări bazate pe izvoare despre „Napoleon şi Imperiul."

1. Statele satelite

Citiţi cu atenţie seria de fragmente de la paginile 61,64,65,67 şi 68-69. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Parafrazaţi în nu mai mult de trei propoziţii sfatul lui Napoleon despre guvernare cuprins în scrisoarea către Eugčne (pagina 61). Cum aţi descrie acest sfat? (5 puncte).
b) În scrisorile către fraţii săi (paginile 61-64 şi 65), ce atitudine manifestă el faţă de ei şi faţă de statele satelite? Ilustraţi răspunsul dumneavoastră cu exemple specifice. Care este tonul general al tuturor scrisorilor? Este el surprinzător? Explicaţi-vă răspunsul (6 puncte).
c) În fragmentele de la paginile 64, 65 şi 67, care este mesajul lui Napoleon către statele satelite? Care era pedeapsa pentru ignorarea lui? (4 puncte).

CAPITOLUL 6

Napoleon şi Franţa: politică şi putere

1. Consolidarea puterii

Încheierea cu succes a loviturii de stat a fost doar începutul pentru Napoleon. Câştigase puterea politică, dar avea nevoie să o consolideze pentru a deveni conducătorul necontestat al Franţei. El a început elaborarea şi promulgarea constituţiei.

a) Constituţia

Târziu, în seara de 19 Brumar a anului VIII (10 noiembrie 1799), cei trei consuli provizorii nou-aleşi (Napoleon, Sieyčs şi Ducos) au depus jurământul de loialitate faţă de Republică. În acelaşi timp, Napoleon a emis prima sa proclamaţie:

1 La întoarcerea mea în Franţa, am găsit Constituţia pe jumătate anulată şi am constatat că nu mai este capabilă să ne păstreze libertatea... Consiliul Bătrânilor m-a chemat - eu am răspuns apelului... M-am oferit celor Cinci Sute, cu capul descoperit, singur, neînarmat... douăzeci de
5 asasini s-au repezit să-mi străpungă pieptul...

În ziua următoare, o altă proclamaţie, de această dată în numele celor trei consuli, explica necesitatea loviturii de stat:

1 Constituţia anului III (1795) era pe moarte. Era incapabilă să ne apere drepturile, ba chiar să se apere pe sine. Prin asalturi repetate, ea îşi pierdea ireparabil respectul naţiunilor. Fracţiuni egoiste jefuiau republica. Franţa intrase în ultimul stadiu al dezorganizării generale. Dar patrioţii
5 s-au făcut auziţi. Toţi cei care vă puteau face rău au fost înlăturaţi. Toţi cei care vă pot servi, toţi acei reprezentanţi care au rămas curaţi s-au adunat sub steagul libertăţii... Francezi, republica întărită şi restaurată la locul său în Europa, pe care nu îl va mai pierde vreodată, va realiza toate speranţele cetăţenilor şi îşi va împlini destinul glorios. Repetaţi
10 împreună cu noi jurământul pe care noi l-am depus, de a fi credincioşi republicii, una şi indivizibilă, bazată pe egalitate, libertate şi sistem reprezentativ.

În primele ore ale loviturii de stat, au existat manifestări de nelinişte printre filosofi (intelectuali liberali interesaţi de filosofia generală privind

guvernarea şi societatea), mai ales atunci când s-a aflat că prin Legea din Brumar cele două consilii legislative fuseseră suspendate. Pe 20 Brumar, Benjamin Constant îl avertiza pe Sieyčs că:

> Acest pas mi se pare dezastruos prin faptul că distruge singura barieră împotriva celui cu care v-aţi asociat ieri, dar care ameninţă republica. Proclamaţiile sale, în care vorbeşte numai de el însuşi şi spune că întoarcerea sa a născut speranţa că el va pune capăt necazurilor Franţei, m-au convins mai mult decât orice altceva că, în tot ce face, el vede doar propria avansare.

În Palatul Luxembourg din Paris, consulii au început elaborarea noii constituţii, fără a ţine seama de cele două Comitete Permanente, care ar fi trebuit să redacteze proiectele. Într-o serie de discuţii îndelungate şi adesea aprinse, propunerile lui Sieyčs au fost treptat erodate de argumentele puternice pe care Napoleon le făcea în numele său, şi au fost abandonate în cele din urmă.

Sieyčs dorise două consilii legislative, în afara unui corp superior al senatorilor, un executiv format din doi consuli (unul pentru afacerile externe şi celălalt pentru afacerile interne) şi un „Mare Elector". În privinţa corpurilor legislative şi a senatului nu prea erau dispute, dar situaţia era cu totul alta când era vorba de executiv. Curând a devenit clar că Sieyčs, într-o ultimă încercare de a-şi salva planul original pentru lovitura de stat, sugera că Napoleon ar trebui să se retragă în mod elegant, devenind pur şi simplu şeful nominal al statului, Marele Elector. Cu un salariu mare şi cu puţină autoritate, el ar fi trăit liniştit la Versailles - „lăfăindu-se ca un porc îngrăşat", cum spunea Napoleon furios. El a refuzat să susţină ideea. Trebuia să fie, argumenta el, un Prim Consul ca şef al statului, care ar fi trebuit să deţină controlul deplin, în timp de pace şi de război, în afacerile interne şi externe; şi el trebuia să fie acel consul. Rolurile celui de-al doilea şi al treilea consul au produs, de asemenea, dispute. Sieyčs dorea ca fiecare să aibă vot deliberativ (dreptul la unul din cele trei voturi egale). Napoleon insista ca ei să aibă doar vot consultativ (dreptul de a-şi exprima numai părerea). În toate problemele decizia finală ar fi trebuit să-i aparţină lui Napoleon. Sieyčs s-a dovedit incapabil să reziste personalităţii dominatoare a lui Napoleon şi a fost obligat până la urmă să accepte poziţia umilitoare de a-l numi oficial pe Napoleon ca Prim Consul. Toţi cei trei consuli ar fi trebuit să rămână în funcţie iniţial timp de zece ani.

Negocierile au durat cam şase săptămâni. În acest timp, guvernul Franţei se transformase dintr-unul în care responsabilitatea politică era împărţită cât mai larg posibil, într-unul în care era centralizată în mâinile unui singur om - un dictator.

Sieyčs a fost recompensat pentru neacceptarea planurilor sale şi pentru pierderea speranţei de a mai fi consul, acordându-i-se preşedinţia Senatului şi o

întinsă proprietate la țară. „Domnilor, v-ați ales cu un stăpân", se spune că ar fi zis el despre Napoleon la sfârșitul negocierilor, „un om care știe totul, vrea totul și poate face totul".

Într-o proclamație, Napoleon a explicat poporului francez motivele pentru care preluase puterea:

> Să fac republica iubită de proprii săi cetățeni, respectată în străinătate și temută de dușmanii săi - acestea sunt datoriile pe care mi le-am asumat prin acceptarea poziției de Prim Consul.

și adăuga, într-un mod de natură să liniștească, faptul că noua constituție:

> se baza pe adevăratele principii ale guvernării reprezentative și drepturile sacre ale proprietății, egalității și libertății. Puterile pe care le instituie vor fi ferme și durabile.

Dar oare așa era de fapt? Era constituția bazată pe guvernarea reprezentativă? Sistemul electoral adoptat la începutul consulatului era invenția lui Sieyčs și prevedea desigur „sufragiul universal", spre deosebire de votul bazat pe proprietate stipulat de constituția din 1795. Dar acest sufragiu era atât de indirect încât avea o semnificație minoră în raport cu ideea suveranității poporului (adică ideea că poporul își poate exercita controlul asupra guvernului, de obicei prin alegerea directă a unei adunări reprezentative). S-a estimat că erau cam șase milioane de francezi în vârstă de peste 21 de ani și cu domiciliul stabil de cel puțin un an, trecuți cu drept de vot în registrele comunale din 1799. Aceștia șase milioane alegeau 10 la sută din numărul lor pentru a forma o listă comunală (din care se alegeau oficialitățile locale) și aici se încheia votul direct. La rândul lor, aceștia 600.000 alegeau 10 la sută din numărul lor pentru a forma o listă departamentală, iar în final aceștia alegeau 6.000 dintre ei să facă parte dintr-o listă națională de „persoane potrivite pentru serviciul public". Din această listă națională de „notabili", Senatul alegea membri de peste 25 de ani, care puteau discuta legislația dar nu puteau vota, și Legislatura, compusă din 300 de membri de peste 30 de ani, care puteau vota asupra legislației prin vot secret, dar nu o puteau discuta. Senatul (compus din 60 de bărbați distinși, în vârstă de peste 40 de ani, numiți pe viață) era și el numit de Primul Consul, care prezida și Consiliul de Stat, format din 30-40 de oameni, aleși tot de el. Consiliul numea toate oficialitățile importante, centrale și locale și avea dreptul inițiativei legislative.

Referirile la o constituție bazată pe guvern reprezentativ erau vorbe goale. Implicarea democratică în alegeri era minimă. În timp ce exista aparența dreptului de vot al bărbaților adulți, nu erau alegeri ci doar propuneri de candidați pentru a fi numiți ca reprezentanți și alegerea candidaților era limitată la notabilități - oameni înstăriți, de obicei proprietari de pământuri sau oficiali guvernamentali deja în funcție.

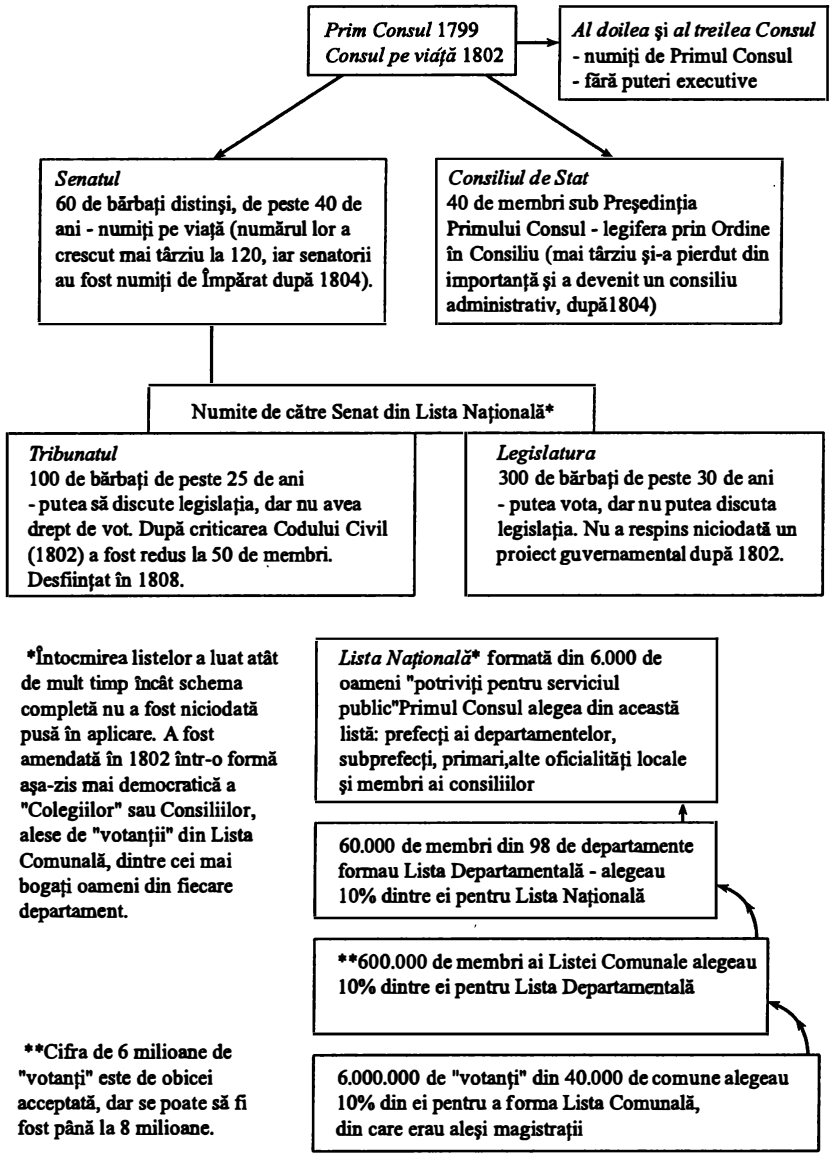

*Întocmirea listelor a luat atât de mult timp încât schema completă nu a fost niciodată pusă în aplicare. A fost amendată în 1802 într-o formă aşa-zis mai democratică a "Colegiilor" sau Consiliilor, alese de "votanţii" din Lista Comunală, dintre cei mai bogaţi oameni din fiecare departament.

**Cifra de 6 milioane de "votanţi" este de obicei acceptată, dar se poate să fi fost până la 8 milioane.

Guvernul sub Consulat, 1799 - 1804

Puterea era în mâinile unui singur om (Primul Consul), aflat în vârful piramidei politice. El controla numirile în guvern, făcea şi desfăcea cabinete ministeriale, pe care le supraveghea îndeaproape şi cărora nu le acorda nici o libertate de acţiune, iniţia legile prin Consiliul de Stat sau prin Senat, declara război şi încheia pace. Senatul, conceput de Sieyčs să acţioneze ca o frână a executivului, a devenit sub conducerea lui Napoleon un instrument al puterii sale personale. Se considera că Senatul era garantul constituţiei existente, dar putea, de asemenea, să o amendeze printr-o procedură legală cunoscută sub numele de *senatus-consultum*. Această procedură a fost folosită în mod extensiv de Napoleon începând din ianuarie 1801 pentru a contracara dorinţele Tribunatului şi ale Legislaturii. Numiţi pe viaţă, cu un salariu substanţial şi recompensaţi pe măsură cu terenuri şi bani, senatorii se bucurau de un prestigiu considerabil. Numărul membrilor a crescut de la 60 la circa 140 în 1814, cea mai mare parte dintre membrii noi fiind numiţi direct de Napoleon sau ex officio dintre „marii demnitari" ai Imperiului, folosiţi pentru a obţine din partea Senatului deciziile dorite. Ca urmare, a devenit un corp legislativ în mare dornic să placă binefăcătorului şi preşedintelui său, Napoleon.

Sub Legea din Brumar, noua constituţie, pentru a deveni legală, trebuia să fie „supusă acceptării poporului francez". În februarie 1800 s-a ţinut un plebiscit şi electorilor li s-a acordat un termen de o lună pentru a vota în comunele lor pentru sau împotriva constituţiei. Rezultatele oficiale au fost de 3.011.007 voturi pentru şi 1.562 împotrivă. Nu era chiar o dovadă copleşitoare a aprobării publice, aşa cum sugerează cifrele. Votul se desfăşura în zile şi locuri diferite şi nu era secret. Alegătorii scriau pur şi simplu „da" sau „nu" în dreptul numelor lor pe o listă publică. Nu este surprinzător că ilegalităţile şi intimidările au afectat rezultatele în unele zone. Guvernul, conştientizat de posibila victimizare ulterioară a celor care votaseră împotrivă, a promis că va arde toate listele după numărarea voturilor. Totuşi, promisiunea nu a fost respectată şi în multe părţi ale Franţei listele sunt încă disponibile pentru studiu, oferind informaţii utile celor care studiază istoria socială.

Cum constituţia fusese deja pusă în aplicare (ilegal), nu prea avea rost să votezi „nu", mai ales că mulţi oameni se temeau că procedând aşa ar putea să aibă mai târziu necazuri. Cu toate că un vot favorabil ar fi ratificat doar un fapt împlinit, era important pentru credibilitatea guvernului ca acceptarea constituţiei să pară cât mai largă posibil. Există puţine dubii că înainte de publicarea rezultatelor, cifrele au fost ajustate de Lucien, în calitate de Ministru de Interne pentru a se asigura o largă majoritate pentru guvern. El aproape a dublat numărul total de voturi „pentru", rotunjind cifrele cu circa 900.000 şi adăugând apoi 500.000 pentru a reprezenta voturile unanim favorabile pe care se presupunea că armata le-ar fi exprimat dacă ar fi fost inclusă în plebiscit. Numărul real de voturi „pentru" a fost, deci, probabil de numai 1.500.000. În plus, cercetările recente sugerează că numărul celor cu drept de vot în comune era probabil mult mai aproape de 8.000.000, faţă de

cifra de 6.000.000 acceptată anterior de istorici. Aşadar voturile „pentru" nu reprezentau ceva mai mult de 50% din alegători, cum părea cândva, ci doar sub 20%. Chiar dacă s-a argumentat că numărul mare al celor care nu s-au prezentat la vot ar trebui considerat ca „neopunându-se" şi, prin urmare, cel puţin în mod pasiv favorabil noului regim, este greu să acceptăm punctul de vedere al multor istorici că opinia publică era suficient de favorabilă lui Napoleon şi noii constituţii, la începutul anului 1800, pentru a justifica aprecierea de către acesta a rezultatului drept un vot de încredere. Rezultatele plebiscitului par să indice mai degrabă apatia publicului decât orice altceva.

Întocmirea amplelor liste comunale, departamentale şi naţionale a luat foarte mult timp şi întregul sistem „electoral" s-a dovedit extrem de incomod atunci când a fost în cele din urmă aplicat, în 1801. În aşa măsură încât Napoleon a abolit sistemul în anul următor, chiar înainte ca listele să se fi completat. El a introdus un nou aranjament care a durat până la căderea Imperiului şi care a redus şi mai mult elementul opţiunii populare. Noul sistem era conceput să creeze grupuri de oameni care să acţioneze ca intermediari între guvern şi popor (nu între popor şi guvern, aşa cum încercaseră să facă, deşi insuficient, aranjamentele anterioare). Toţi bărbaţii adulţi se întruneau să aleagă membrii pe viaţă ai „colegiilor" sau comitetelor departamentale. Totuşi, alegătorii aveau doar o posibilitate limitată de alegere a candidaţilor deoarece aceşti membri pe viaţă trebuiau să fie selectaţi dintr-o listă cu 600 de oameni care plăteau cele mai mari taxe şi erau deci cei mai bogaţi din departament. La fiecare cinci ani, colegiile întocmeau liste de candidaţi pentru alegeri în locurile vacante ale corpurilor legislative, dar funcţia lor principală era să asigure grupuri oricând disponibile de proprietari înstăriţi (notabili) cărora Napoleon să le ofere posturi guvernamentale centrale sau locale ori alte avantaje. În schimbul acestor favoruri, el se aştepta ca ei să-şi folosească averea şi influenţa pentru a acţiona în numele regimului. Era un aranjament prin care Napoleon nu recompensa clasele înstărite doar pentru sprijinul primit în trecut, ci se asigura de loialitatea lor în viitor. Până la înfrângerea sa finală, aceasta a rămas o manevră politică favorită.

b) Principiul ereditar

Napoleon a scăpat neatins din tentativa de asasinat din decembrie 1800, iar Senatul şi-a dat seama cu nelinişte de natura fragilă a unui regim a cărui existenţă depindea de un singur om. În parte datorită acestui fapt şi ca o dovadă de gratitudine faţă de Primul Consul pentru realizările sale din ţară şi străinătate, s-a decis să fie numit consul pe viaţă, cu dreptul de a-şi numi succesorul. Era primul pas către reintroducerea principiului ereditar. Napoleon a acceptat „dacă voinţa poporului i-o cerea" şi astfel s-a ţinut un alt plebiscit. Rezultatul a fost similar celui din 1799 (3.600.000 în favoarea numirii lui Napoleon drept consul pe viaţă şi 8.374 împotrivă). Este interesant de

observat că 40% din voturile „împotrivă" proveneau din armată, căreia i s-a permis să participe la plebiscit de această dată. Deşi nu există dovezi despre faptul că guvernul central ar fi falsificat direct cifrele, se ştie că oficialităţile locale trimiteau adesea rezultatele pe care le considerau plăcute superiorilor, uneori raportând chiar un vot unanim „pentru" când, de fapt, nu se ţinuseră de loc alegeri.

În cuvântarea sa de mulţumire către Senat pentru numirea drept consul pe viaţă, Napoleon remarca faptul că mai erau multe de făcut pentru întărirea constituţiei. Un lucru ce a fost făcut aproape imediat a fost creşterea puterii personale a lui Napoleon prin controlul unui Senat lărgit, care a devenit responsabil pentru „orice nu era prevăzut de constituţie şi necesar pentru funcţionarea sa". Acest aranjament a fost în mare parte în detrimentul corpurilor reprezentative, Tribunatul şi Legislatura. Ele şi-au pierdut mult din importanţă şi s-au întrunit din ce în ce mai rar. Tribunatul a fost sever purificat în 1802 pentru îndrăzneala de a critica Codul Civil (a se vedea pagina 85) şi, cu un număr redus de membri, a devenit doar ceva cu puţin mai mult decât o ştampilă de cauciuc pentru restul existenţei sale (a se vedea pagina 82), în timp ce credibilitatea Legislaturii a fost redusă prin „introducerea" de către Napoleon a oamenilor „siguri" care nu s-ar fi opus dorinţelor sale.

Prin 1803, Napoleon călărea cu mare fast în jurul Parisului şi avea curte în stil regal. Ceremoniile de stat s-au înmulţit, eticheta s-a formalizat, ţinuta oficială a devenit mai elaborată. Cu un an în urmă fusese introdusă Legiunea de Onoare (a se vedea pagina 84) şi erau semne de restabilire a gradelor de noblețe. S-au răspândit zvonuri privind permisiunea acordată de Napoleon unui mare număr de emigranţi să revină în Franţa. În 1804 o serie de nenorociri, comploturi şi contra-comploturi regaliste au culminat în afacerea ducelui d'Enghien, un membru al familiei regale de Bourbon, care se pretindea că ar fi implicat într-un complot pentru înlăturarea lui Napoleon, prin uciderea lui şi preluarea puterii. Ducele a fost răpit din ordinul lui Napoleon în timp ce se afla într-un teritoriu neutru, judecat şi, pe baza unor dovezi extrem de inconsistente, găsit vinovat de conspiraţie. El a fost executat în grabă într-un fel de crimă judiciară, justificată de Napoleon prin faptul că, în conformitate cu legile corsicane ale vendetei, el avea dreptul să-l ucidă pe un duşman care îi ameninţase siguranţa personală. În urma acestor evenimente, Napoleon a început să pregătească poporul pentru următorul pas:

> Marele număr de comploturi care se urzesc împotriva vieţii mele nu-mi inspiră teamă. Însă nu pot să neg un profund sentiment de tristeţe când mă gândesc la situaţia în care s-ar fi găsit marele popor astăzi dacă recenta tentativă (de asasinat) ar fi reuşit.

Şi alţii în afară de Napoleon se gândeau la ceea ce s-ar fi întâmplat cu Franţa dacă el ar fi fost ucis. Deţinătorii de proprietăţi luau în serios recenta

ameninţare a pretendentului la tronul Bourbonilor de a înapoia toate „proprietăţile furate" către „proprietarii lor de drept" imediat ce va câştiga tronul, şi cei mai mulţi erau convinşi că doar Napoleon constituia garanţia că nu vor pierde ceea ce câştigaseră în urma Revoluţiei Franceze. Se vorbea pe larg despre instituirea funcţiei de consul pe viaţă în familia Bonaparte, în speranţa asigurării unei succesiuni fără tensiuni şi a supravieţuirii constituţiei în cazul în care Napoleon ar fi murit prematur. Apoi, în mai 1804, Senatul a aprobat o moţiune formală prin care „Napoleon Bonaparte, în prezent Prim Consul, să fie declarat Împărat al Francezilor, iar demnitatea imperială să fie declarată ereditară în familia sa".

S-a ţinut un al treilea plebiscit, în noiembrie 1804, prin care se cerea poporului să fie de acord ca „demnitatea ereditară şi imperială să revină direct şi natural moştenitorilor legitimi şi adoptivi ai lui Napoleon Bonaparte şi moştenitorilor direcţi, naturali şi legitimi, ai lui Joseph Bonaparte şi Louis Bonaparte". (Lucien şi Jerome fuseseră în mod intenţionat excluşi de către Napoleon de la succesiune, fiindcă el considera că soţiile lor nu sunt potrivite.) Textul plebiscitului fusese ales în aşa fel încât să fie depăşită dificultatea că Napoleon şi soţia sa Josephine nu aveau copii, dar să permită alegerea unui succesor din familia Bonaparte - un lucru important pentru un corsican (a se vedea pagina 5). Plebiscitul a obţinut rezultatul dorit (3.572.329 voturi „pentru" şi 2.769 voturi „împotrivă"). Amintindu-şi votul negativ al armatei cu doi ani în urmă, guvernul nu a riscat de astă dată şi nu a mai organizat alegeri în rândul soldaţilor. Pur şi simplu a fost adăugat un număr de o jumătate de milion de voturi în contul lor.

În cadrul unei ceremonii somptuoase în catedrala Notre Dame din Paris, ţinută în prezenţa Papei, Napoleon, aşa cum se stabilise înainte, a luat coroana imperială şi şi-a pus-o pe cap, înainte de a o încorona el însuşi pe Josephine ca împărăteasă. În jurământul său de încoronare, Napoleon a jurat:

1 să păstrez integritatea teritoriului Republicii, să respect şi să impun legile Concordatului (a se vedea paginile 90-91) şi legile egalităţii în drepturi, ale libertăţilor politice şi civice, irevocabilitatea vânzării proprietăţii naţionale, să nu introduc obligaţii şi să nu stabilesc taxe altfel decât prin lege,
5 să sprijin instituţia Legiunii de Onoare, şi să conduc doar în interesul fericirii şi gloriei poporului francez.

În cursul următorilor doi sau trei ani, Tribunatul şi Legislatura de-abia au fost consultate. Tribunatul a fost dizolvat în cele din urmă în 1808, şi, cu toate că Legislatura a supravieţuit, acest lucru s-a datorat doar atitudinii servile faţă de cererile lui Napoleon. Guvernul era din ce în ce mai mult condus prin intermediul Senatului şi al Consiliului de Stat, ambele fiind sub controlul personal ferm al lui Napoleon. În teorie, Senatul a obţinut puteri noi şi importante în 1804, o dată cu formarea a două comitete permanente,

unul privind apărarea libertăţii individuale şi celălalt privind salvgardarea libertăţii presei. În fapt, încă de la început, aceste comitete nu aveau nici o putere. Nici unuia nu i se permtea în mod real să primească şi să analizeze plângeri, iar în vreo zece ani de-abia s-au ocupat de câteva cazuri. Comitetul pentru libertatea presei a fost handicapat şi mai mult prin interzicerea luării în discuţie a oricărei probleme privind publicarea ziarelor şi periodicelor!

Doar un singur lucru mai era necesar pentru ca dinastia napoleoniană să fie în afara oricărei discuţii - un fiu şi un moştenitor legitim. Napoleon a procedat în felul său ferm, obişnuit. În ciuda afecţiunii sale faţă de Josephine, aflată acum la vârsta când nu mai putea să aibă copii, trebuia să divorţeze de ea şi să-şi aleagă o nouă soţie; dar mai întâi trebuia convinsă biserica de faptul că Josephine trebuia înlăturată. Nu era uşor, pentru că, deşi căsătoria lor a fost civilă, biserica a insistat pentru o ceremonie catolică, drept condiţie preliminară încoronării din 1804. În cele din urmă, pe baza unor aşa-zise iregularităţi în desfăşurarea căsătoriei religioase, biserica a fost de acord, mai fără voie, cu o anulare, lăsându-l pe Napoleon liber să se recăsătorească. A fost alcătuită pentru el o listă cu 18 prinţese din care putea alege. În 1810, la vârsta de 40 de ani, el s-a căsătorit cu tânăra Marie-Louise de Austria, o nepoată a „austriecei" Marie-Antoinette (soţia lui Louis XVI, care fusese executată în timpul Revoluţiei Franceze). În anul următor s-a născut Napoleon, rege al Romei. Succesiunea părea asigurată şi prin ea dinastia. „Sunt în culmea fericirii", se zice că ar fi spus Napoleon.

2. Menţinerea puterii

Una din primele nevoi ale noului guvern erau banii - în noiembrie 1799 se aflau în tezaur doar vreo câteva mii de franci. În ianuarie 1800 a fost fondată Banca Franţei. La început a fost o afacere particulară, dar a intrat sub controlul statului în 1806 şi a contribuit mult la stabilirea reputaţiei de credibilitate a statului. Tezaurul a fost şi el reorganizat pentru a controla încasările, transferul şi plăţile din fondurile statului şi pentru revizia finanţelor statului. A fost introdus un registru al impozitelor, nou şi mult mai complet, pentru cea mai mare parte a ţării iar strângerea taxelor directe asupra proprietăţilor funciare, veniturilor personale şi profiturilor industriale a fost mult îmbunătăţită prin dezvoltarea unei ierarhii centralizate a perceptorilor, care lucrau sub controlul Ministerului de Finanţe din Paris. Cu veniturile suplimentare din taxele indirecte asupra bunurilor de consum (*droits réunis*) şi din taxele vamale şi alte sarcini, prin 1802 statul îşi putea onora salariile şi pensiile, iar obligaţiunile guvernamentale au crescut în valoare. Napoleon nu putea să sufere banii de hârtie - *assignat*-ele emise la începutul anilor 1790 fuseseră un dezastru - şi, în 1803, a introdus un nou sistem monetar bazat la început pe francul de argint pentru a înlocui emisiunile anterioare devalo-

rizate şi pentru a da Franţei o monedă puternică şi stabilă. Ca rezultat al acestor măsuri financiare, ţara a devenit solvabilă. Până când cheltuielile militare nu au început să depăşească veniturile disponibile, în anii de după 1806, situaţia financiară nu s-a deteriorat în aşa măsură încât să existe deficit anual. Cu toate acestea, înainte ca acest lucru să se întâmple, Napoleon îşi consolidase puterea printr-o politică de uniformizare şi centralizare care a adus toate aspectele vieţii franceze sub controlul său personal.

a) Prin cumpărarea sprijinului

Napoleon a continuat să-i răsfeţe pe proprietari şi pe pretinşii proprietari în întreaga perioadă cât a fost la putere. A folosit daruri în bani, terenuri, onoruri şi funcţii guvernamentale pentru a-şi edifica un corp puternic de sprijin personal, pentru a-i lega pe oameni prin servicii faţă de el şi pentru a asigura loialitatea faţă de regimul său, în special în rândurile armatei.

În primii 12 ani de la înfiinţarea Legiunii de Onoare, în 1802, au fost acordate 38.000 de distincţii (din care doar 4.000 pentru civili). Totuşi, deşi decoraţia era prestigioasă, ea nu aducea avantaje financiare, spre deosebire de titlurile accesibile pentru oficialii noii curţi imperiale. Aceste noi titluri, create între 1804 şi 1808, mergeau de la „marii demnitari", cum era arhicancelarul, prin „marii ofiţeri", până la demnitarii mai mici cum erau prefecţii palatului. Unele din aceste titluri aduceau deţinătorilor domenii întinse şi, cu toate că la început au fost acordate doar membrilor familiei Bonaparte, curând au ajuns să fie conferite oficialităţilor de la curte şi oamenilor politici, ca şi celor 18 generali eminenţi care au fost făcuţi mareşali ai Franţei. Domeniile acordate acestor generali erau în cea mai mare parte în Polonia, Germania şi Italia. Se pare că intenţia lui Napoleon era să facă apel la interesele acestor oameni în propriul său avantaj. Ei ştiau că singura cale de a-şi păstra proprietatea era să rămână loiali faţă de Napoleon în speranţa păstrării frontierelor Imperiului.

În 1808, Napoleon a mers mai departe şi a început crearea unei nobilimi imperiale complet noi. Toţi „marii demnitari" au devenit prinţi, arhiepiscopii au devenit conţi, primarii unor mari oraşe au devenit baroni, iar membrilor Legiunii de Onoare li s-a permis să se intituleze cavaleri. Aceste titluri erau acordate direct de către împărat pentru serviciu faţă de stat, de obicei pentru merite militare. Dacă cel care primea titlul avea un venit anual suficient de mare - 200.000 de franci în cazul ducelui, de exemplu - titlurile puteau deveni ereditare. Atunci când candidaţii la înnobilare aveau averi personale insuficiente pentru a susţine un titlu ei erau înzestraţi, ca şi generalii, cu proprietăţi în zone depărtate ale Imperiului, de unde îşi puteau obţine venitul necesar. În total, între 1808 şi 1814, au fost conferite 3.500 de titluri. Un domeniu de care au beneficiat civilii a fost acordarea de *senatorerii*. Acestea

constau din mari proprietăţi rurale, împreună cu o locuinţă ca un palat şi un venit anual de 25.000 de franci. De asemenea, beneficiarul era numit prefect (a se vedea pagina 87) nu doar al unui departament obişnuit, ci al unei întregi regiuni. Mai puţine persoane au primit daruri personale din partea lui Napoleon. De exemplu, peste 5.000 de cadouri în bani, suficiente pentru cumpărarea unei case în Paris şi pentru a trăi confortabil în ea, au fost făcute ofiţerilor din armată, oficialilor guvernamentali şi unor membri ai noii nobilimi.

Totuşi, Napoleon pare să-şi fi dat seama de la început că mituirea ca mijloc de asigurare a controlului nu prezenta garanţii şi nu era suficientă pentru păstrarea sprijinului popular nici măcar printre beneficiari. Aşadar, constrângerea, intimidarea şi îndoctrinarea au devenit elemente ale sistemului napoleonian de guvernare.

b) Prin restrângerea libertăţii

Restrângerea libertăţii individuale de gândire, de exprimare şi de acţiune a fost un element important în guvernarea autocratică a lui Napoleon. Prin numeroase măsuri, unele mai subtile decât altele, el a edificat de-a lungul anilor un sistem de supraveghere şi control demn de un dictator modern.

I*) Poliţia*

În uz european, cuvântul „poliţie" acoperă întregul sistem de legi şi reglementări pentru menţinerea ordinei publice şi a securităţii statului, precum şi oamenii cărora li se încredinţează administrarea şi aplicarea acestuia. Sistemul poliţienesc al lui Napoleon a fost o parte importantă a administraţiei sale centralizate.

Sistemul judiciar a suferit şi el un număr de schimbări. Judecătorii, în afara judecătorilor de pace locali, în loc să fie aleşi, cum se proceda sub Directorat, erau numiţi de către guvern pe viaţă şi păstraţi servili şi loiali printr-o combinaţie de supraveghere strictă şi un sistem de „epurări". A fost stabilită o ierarhie complet nouă a tribunalelor judiciare.

Baza sistemului legal, Codul Civil din 1804, cunoscut mai târziu drept Codul Napoleon, s-a întemeiat pe activitatea guvernelor revoluţionare succesive, care au încercat să organizeze un fel de sistem legal acceptabil la scară naţională, care să împace legile cutumiere din nord cu dreptul roman din sud. La începutul anilor 1790 se manifestase o predilecţie pentru un sistem legal cutumier liberal, cu acceptarea egalităţii persoanelor, a căsătoriei civile, a divorţului şi împărţirii egale a proprietăţii între moştenitori; dar începând din 1795, fusese o reacţie în favoarea dreptului roman mai autoritar (o moştenire din vremea Imperiului Roman), care punea accentul pe autoritatea bărbatului şi pe drepturile tatălui. Codul civil a fost puternic influenţat de preceptele dreptului roman - ele corespundeau concepţiilor lui Napoleon despre societate şi despre statutul inferior al femeilor - şi, cu toate că a fost

opera unor jurişti de profesie, Napoleon însuşi a manifestat un interes foarte activ în elaborarea sa, prezidând personal cam peste jumătate din sesiunile Senatului dedicate discutării acestuia. A fost lăudat de numeroşi istorici ca o reformă importantă, pentru expunerea clară şi inteligibilă a legii, dar Codul însuşi era în mult privinţe non-liberal şi restrictiv în concepţie, chiar după standardele din acea vreme. Erau menţinute drepturile individuale ale bărbaţilor de a deţine proprietăţi şi erau asigurate drepturile civile ale francezilor, însă femeile căsătorite se încadrau prost sub aceste standarde duble. Un bărbat avea autoritate totală asupra soţiei şi familiei sale - el putea să trimită la închisoare o soţie adulteră sau un copil neascultător - şi divorţul, deşi permis în teorie, era foarte scump şi foarte greu de obţinut. Era, de asemenea, o lipsă de libertate în tratamentul negrilor şi al muncitorilor. Sclavia fusese reintrodusă în coloniile franceze „în conformitate cu legile aflate în vigoare în 1789", iar muncitorii erau supuşi unei supravegheri poliţieneşti stricte prin folosirea unui *livret*, o combinaţie între un permis de muncă şi o carte de muncă, fără de care era imposibil de obţinut o slujbă în mod legal. Codul Civil dădea totuşi o sancţiune legală unora din realizările importante ale anilor 1790 - confirmarea abolirii feudalismului şi acordarea titlului legal definitiv de proprietate celor care cumpăraseră anterior proprietăţi confiscate ale bisericii, ale coroanei şi ale emigranţilor (*biens nationaux*). Urma, de asemenea, principiul revoluţionar al partajului, adică împărţirea egală a averii între moştenitorii în linie bărbătească, în loc de dreptul primului născut.

Codul Civil a fost doar începutul, iar Codul Criminal, Comercial şi Penal, care au urmat, erau o încercare de codificare a restului legislaţiei franceze în acelaşi fel. Codul Criminal şi cel Penal se ocupau în esenţă cu pedepsele - munca silnică pe viaţă, pierderea mâinii drepte şi stigmatizarea făceau parte din pedepsele prevăzute. S-au înmulţit noile curţi speciale - erau tribunale militare şi tribunale pentru delicte politice, prezidate de „magistraţi pentru securitatea publică". În 1810 a fost reintrodus un sistem arbitrar de încarcerare fără judecată (similar cunoscutelor „lettres de cachet" folosite în Franţa înainte de revoluţie), deşi nu a fost niciodată folosit extensiv, fiind mai uzuală o formă de arest la domiciliu (a se vedea pagina 87). S-au construit noi închisori şi se apreciază că în 1814 ele cuprindeau cam 16.000 de deţinuţi de drept comun (de peste trei ori câţi erau în 1800).

Poliţia generală, care funcţiona sub conducerea Ministrului Poliţiei (Fouché, pentru cea mai mare parte a epocii napoleoniene), avea o gamă extinsă de puteri. În Paris, poliţiştii erau folosiţi pentru supravegherea stării opiniei publice şi pentru a raporta zilnic modificările la preţurile alimentelor.

> Astăzi toată lumea este foarte preocupată de situaţia din Spania. Ca de obicei, totul este exagerat. Ministerul Poliţiei a luat măsuri de infirmare a zvonurilor false. Oamenii nu se mai plâng de preţurile mari la cafea şi zahăr; mulţi oameni au renunţat la ele.

În calitatea lor de spioni antrenaţi, poliţiştii acţionau în legătură cu impunerea cenzurii, supravegherea acţiunilor subversive posibile, căutarea dezertorilor din armată şi organizarea unor razii în zonele în care se credea că se adăpostesc agenţii inamici sau cei care nu se prezentau la serviciul militar obligatoriu. Ei erau asistaţi în îndeplinirea obligaţiilor curente de poliţie, cum ar fi respectarea legii şi ordinii, de corpuri de jandarmi, bine organizate, din care în 1810 erau răspândiţi în întreaga Franţă cam 18.000. Fouché îi prezenta zilnic lui Napoleon rapoarte despre activitatea departamentului său, dar Napoleon mai deţinea şi alte surse de informaţii. El avea o reţea proprie de spioni, care acţiona independent de Fouché, o poliţie secretă ale cărei activităţi produceau o considerabilă neliniştе publică. Scrisorile erau deschise, se întocmeau rapoarte, erau distruse reputaţii şi cariere în urma informaţiilor culese pentru Napoleon de aceşti oameni - dar nu numai de către ei. O mare diversitate de funcţionari provinciali trebuiau să acţioneze ca spioni în cursul activităţii lor şi să transmită informaţiile lor la Paris.

Prefecţii departamentelor sau subprefecţii arondismentelor care compuneau fiecare departament acţionau ca agenţi ai guvernului central şi erau numiţi direct de Napoleon. Acelaşi lucru se întâmpla cu membrii consiliilor şi cu primarii comunelor mai mari. Ceilalţi primari şi toţi membrii consiliilor municipale erau numiţi de către prefect. Rezultatul era o birocraţie puternic centralizată pentru strângerea impozitelor, executarea serviciului militar obligatoriu, desfăşurarea acţiunilor de propagandă şi obţinerea de informaţii, totul funcţionând printr-un corp de administratori bine instruiţi şi loiali. Prefecţii, în special, urmăreau opinia publică în departamente şi raportau în legătură cu orice bănuială privind activitatea politică. Prefecţii aveau la dispoziţie un sistem de arest la domiciliu pentru oricine nu justifica încarcerarea, însă era considerat un pericol pentru securitatea statului.

Nu foarte diferite de cele ale prefecţilor erau obligaţiile senatorilor atunci când se deplasau la senatorerii. Napoleon le-a scris pe larg:

> ... Cea mai importantă datorie a dumneavoastră va fi să Ne furnizaţi informaţii de încredere şi pozitive despre orice problemă care ar putea interesa guvernul, şi în acest sens, Ne veţi trimite un raport direct, o dată pe săptămână... Veţi înţelege că trebuie păstrat un secret total, fiind o misiune confidenţială... Veţi face reveniri detaliate cu toate informaţiile despre aceste persoane (funcţionari publici, cler, profesori, oameni importanţi, fermieri, industriaşi, criminali) bazându-vă informaţiile pe fapte şi veţi trimite rapoartele la Noi. Veţi observa situaţia drumurilor... şi veţi investiga starea opiniei publice privind (I) guvernul, (II) religia, (III) serviciul militar obligatoriu, (IV) taxele directe şi indirecte...

Cu o astfel de supraveghere bine organizată nu este surprinzător că regimul s-a confruntat cu o slabă opoziţie politică, mai ales că liderii săi potenţiali,

notabilii, intelectualii şi membrii burgheziei erau din ce în ce mai ispitiţi să se alăture guvernului în speranţa unor recompense. Singurul mijloc de opoziţie al oamenilor simpli era să se opună serviciului militar obligatoriu, să dezerteze odată incorporaţi (în ciuda pedepselor cumplite la care se expuneau) ori să intre într-una din bandele de tâlhari care acţionau pe scară largă într-o mare parte a ţinuturilor rurale ale Franţei. Serviciul militar obligatoriu a fost întotdeauna nepopular, încă de la introducerea sa în 1793, dar cercetările recente arată că, până la recrutările masive din 1813, rezistenţa faţă de el a fost mult mai mică sub Napoleon decât fusese sub Directorat. Peste 90 la sută din recruţii înscrişi erau incorporaţi fără dificultate în anii dinainte de 1808. S-ar putea ca acest lucru să se datoreze în parte mai bunei administraţii, dar atâta timp cât Napoleon câştiga victorii şi pierderile erau mici, rezistenţa la incorporare nu a fost o problemă serioasă. A devenit într-adevăr o problemă doar atunci când mareea militară s-a întors împotriva lui şi pierderile au crescut.

II) Cenzura şi propaganda

Presa se aştepta să acţioneze ca un purtător de cuvânt incontestabil al guvernului şi să fie difuzorul propagandei oficiale. Napoleon scria:

> 1 Ziarele sunt întotdeauna gata să preia orice ar putea să submineze liniştea publică... Ziarele anunţă şi pregătesc revoluţii şi în cele din urmă le fac indispensabile. Cu un mic număr de ziare este mai uşor să supraveghem şi să direcţionăm aceste forţe mai ferm către întărirea regi-
> 5 mului constituţional... Nu voi permite niciodată ziarelor să scrie ori să facă ceva împotriva intereselor mele.

În ianuarie 1800, el a redus în mod arbitrar numărul revistelor politice publicate la Paris de la 73 la 13 şi a interzis realizarea altora noi. Pe la sfârşitul anului rămăseseră doar nouă. Aceşti supravieţuitori duceau lipsă de informaţii de încredere şi li se interzicea să discute subiecte controversate. Editorii erau obligaţi să îşi bazeze informaţiile pe buletinele militare sau pe lungile articole politice publicate în *Le Moniteur*, revista oficială a guvernului. Acestea erau scrise de Napoleon însuşi sau de miniştrii săi şi „a minţi ca un buletin" a devenit curând o zicală obişnuită (a se vedea paginille 125 şi 128). În 1809, au fost numiţi cenzori la fiecare ziar şi peste un an publicaţiile provinciale au fost reduse la una pe departament. În 1811, au fost suprimate toate publicaţiile pariziene, în afară de patru, care erau supuse supravegherii poliţiei.

Nu doar ziarele erau cenzurate. Până în 1810 erau trimise, adesea zilnic, lui Napoleon rapoarte despre toate cărţile, piesele de teatru, conferinţele şi afişele care apăreau în Paris şi editorilor li se cerea să trimită două exemplare din fiecare carte, înainte de publicare, la sediul central al poliţiei. În 1810 a fost instituit un sistem regulat de cenzură, mai mult de jumătate din tipografiile din Paris au fost închise, iar editorii au fost obligaţi să obţină o licenţă de funcţionare şi să depună un jurământ de loialitate faţă de guvern.

Librarii erau strict controlaţi şi sever pedepsiţi, chiar şi cu moartea, dacă se descoperea că vând materiale considerate subversive. Autorii erau tracasaţi şi uneori siliţi să plece în exil, dacă îndrăzneau să critice oricât de puţin regimul, în timp ce dramaturgilor li se interzicea să menţioneze orice eveniment istoric care ar fi putut, chiar şi indirect, să arunce o lumină proastă asupra regimului. Multe teatre au fost închise. Altele funcţionau doar cu licenţă şi aveau dreptul să pună în scenă doar un mic repertoriu cu piese selecţionate oficial. Un poet a fost trimis în detenţie într-un azil de boli mintale pentru compunerea cupletului: „Marele Napoleon Este un mare cameleon", nu pentru că ar fi fost într-adevăr bolnav, ci datorită sentimentelor sale! Aceeaşi soartă îl aştepta pe orice preot care vorbea defăimător despre Napoleon din amvon. Pictorii, sculptorii şi arhitecţii au scăpat mai uşor - dictatorii au avut întotdeauna nevoie de publicitatea oferită de clădiri, statui şi picturi, cu cât mai mari, cu atât mai apreciate. Napoleon a cheltuit sume considerabile pentru arcuri de triumf, coloane şi monumente la scară mare, dar a fost şi, este cinstit să o spunem, un patron judicios al artelor decorative într-un stil care poartă încă numele „Empire". Pictori la modă, cum ar fi David (a se vedea ilustraţia de la pagina 126) şi Ingres (a se vedea portretul de pe copertă) au fost folosiţi de Napoleon drept propagandişti de stat, care-l pictau ca pe o figură de erou romantic sau ca întruchiparea autorităţii imperiale supreme, în manieră clasică, adesea cu togă şi cunună de lauri. David, în calitate de „pictor la guvern", primise dreptul să supervizeze toate picturile realizate în Franţa, mai ales în privinţa faptului dacă tema era sau nu corespunzătoare.

III) Educaţia

Interesul lui Napoleon în domeniul educaţiei era legat de asigurarea pentru serviciul statului nu doar a ofiţerilor loiali şi disciplinaţi din armată, ci şi a unor funcţionari civili şi administratori bine instruiţi, toţi recrutaţi dintre tinerii proveniţi din clasele înstărite. Educaţia pentru oamenii de rând era neglijată de Napoleon, aşa cum fusese şi de către guvernele Vechiului Regim şi ale Revoluţiei Franceze. O simplă „educaţie morală", de natură elementară, era considerată suficientă pentru ei şi era asigurată de şcolile primare organizate de biserici, de comunităţile locale sau de către persoane particulare. Napoleon îşi exprima adesea credinţa în şansele egale pentru toţi în funcţie de capacitatea intelectuală şi fără a se ţine seama de naştere sau de avere, ceea ce el numea „cariere deschise talentelor", însă, în general, nu a reuşit să asigure ca acest lucru să fie pus în practică. Învăţământul secundar era restrâns aproape complet la fiii notabililor, care erau educaţi, adesea gratuit, dacă părinţii lor erau ofiţeri din armată, în 39 de licee militarizate, cu un nivel înalt de selecţie, introduse prima dată în 1802 şi într-o măsură mai mică la băieţii care urmau mai puţin exigentele şcoli secundare înfiinţate peste trei ani. Nu existau prevederi similare pentru educaţia fetelor. Napoleon avea o părere proastă despre femei, care „n-ar trebui considerate ca

egale bărbaţilor; ele sunt, de fapt, doar maşini de făcut copii. Nu cred că trebuie să ne batem capul cu educaţia fetelor... Căsătoria este soarta lor". Ele nu aveau deci nevoie să gândească şi nu trebuia să fie învăţate să o facă. Studiile şi cercetările ştiinţifice au fost, de asemenea neglijate, după ce Politehnica, fondată în timpul Revoluţiei Franceze, a fost transformată în academie militară în 1805.

Pentru împlinirea dorinţelor sale privind educaţia, Napoleon a fondat Universitatea Imperială în 1808. Aceasta nu era o universitate în sens obişnuit, ci un fel de Minister al Educaţiei, dezvoltat din „Ordinul Profesorilor", înfiinţat anterior de Napoleon, şi investit „cu responsabilitatea unică de predare şi educaţie în tot Imperiul". Aşa cum spunea Napoleon în faţa Consiliului de Stat:

1 Dintre toate instituţiile noastre, învăţământul este cea mai importantă. Este esenţial că morala şi ideile politice ale generaţiei care se formează acum să nu mai depindă de ştirile zilei şi de circumstanţele momentului. Noi trebuie să asigurăm unitatea; noi trebuie să fim capabili să turnăm o
5 întreagă generaţie în aceeaşi formă. Nu va fi stabilitate în stat până când nu va exista un corp de profesori cu principii fixe. Să avem o doctrină care să nu se schimbe şi un corp de profesori care să nu dispară.

Universitatea controla programele de învăţământ şi numea profesorii şcolilor secundare de stat, care funcţionau doar cu aprobarea şi sub autoritatea sa. Universitatea cerea o supunere oarbă din partea profesorilor, care trebuiau să depună un jurământ de loialitate faţă de superiorii lor şi erau chinuiţi cu restricţii meschine - o vizită la Paris fără aprobare specială, de exemplu, putea să însemne câtva timp petrecut la închisoare. Lecţiile erau standardizate, iar ceea ce se preda era dictat în conformitate cu necesităţile şi cerinţele guvernului.

Nu era loc pentru libertatea de opţiune în învăţământul de stat, nici pentru libertatea de gândire sau de exprimare pentru elevi sau profesori. Din acest motiv, mulţi părinţi preferau să-şi trimită copiii, dacă puteau, la şcolile particulare, mult mai scumpe, organizate de biserică, mai ales când acestea au devenit mai uşor accesibile, după Concordatul cu Papa din 1801.

IV) Religia

La începutul verii lui 1800, Napoleon făcea propuneri pentru ceea ce istoricii obişnuiau să considere drept „restaurarea" Bisericii Catolice în Franţa. Totuşi, semnificaţia acestui fapt a fost redusă de cercetările recente care au arătat că, în urma eforturilor bărbaţilor şi femeilor de rând în timpul Directoratului, multe biserici de parohii fuseseră redeschise, iar preoţii convinşi să oficieze slujbe. S-a susţinut în mod convingător că „Biserica fusese reînfiinţată de jos cu mult înaintea Concordatului" care „a reprezentat recunoaşterea unui fapt împlinit". Se pare că lucrurile merseseră destul de departe în revi-

gorarea serviciilor religioase catolice încât nici un guvern n-ar fi putut să le ignore sau să li se opună, iar motivele lui Napoleon pentru căutarea unei apropieri faţă de Papă ţineau de oportunitate.

Napoleon se născuse şi fusese crescut ca un bun catolic, însă ca bun iacobin, el devenise dacă nu chiar un ateu, cel puţin un agnostic. Cu toate că Legenda Napoleoniană susţine că el a murit în credinţa catolică, în timpul vieţii sale de adult el a recunoscut-o doar de formă şi numai pentru ca încoronarea sa să poată urma tradiţia imperială a lui Carol cel Mare. Totuşi, el aprecia puterea religiei de a acţiona ca un „liant social" care unifica un popor divizat şi importanţa reînfiinţării sale oficiale pentru a pune capăt schismei dintre clerul care jurase credinţă Revoluţiei Franceze şi cel care nu jurase. Pacea religioasă a contribuit la stabilirea păcii politice şi sociale în Franţa. Părerea sa era că:

1 Nici o societate nu poate exista fără inegalitatea şanselor; şi inegalitatea şanselor nu poate exista fără religie. Atunci când un om moare de foame alături de altul care se îmbuibă cu mâncare, el nu poate accepta această diferenţă dacă nu există o autoritate care să-i spună „Dumnezeu doreşte
5 să fie aşa"... Religia singură dă statului un sprijin ferm şi durabil.

Catolicismul se identificase cu cauza regalistă. În schimb ea avea nevoie să fie identificată cu poporul ca întreg. Dacă ar fi putut fi atunci reunit cu statul, loial în sprijinul său faţă de şeful statului şi sub controlul său, ar fi putut deveni o forţă pentru pace şi stabilitate în ţară şi i-ar fi îndepărtat pe catolici de loialitatea faţă de Bourboni.

Decizând că „poporul are nevoie de o religie", Napoleon a pornit să „reconstruiască altarele", însă cu condiţia ca „această religie să fie în mâinile guvernului." Concordatul dintre Napoleon şi Papa Pius VII din 1801 a fost încheiat în cele din urmă pe această bază. Biserica recunoştea Revoluţia Franceză şi era de acord să nu se mai facă nici o încercare de recuperare a terenurilor care aparţinuseră bisericii. A fost stabilită o biserică controlată de stat şi slujitorii săi deveneau funcţionari civili plătiţi, numiţi de guvern şi legaţi de acesta prin jurământ. În timp ce s-a convenit ca serviciul religios catolic, „religia marii majorităţi a cetăţenilor", se va „exercita liber în Franţa", s-a convenit de asemenea ca serviciul religios public să fie „în conformitate cu reglementările poliţieneşti pe care guvernul le va considera necesare pentru pacea publică". Concordatul a fost publicat de Napoleon în aprilie 1802, ca parte a unei legislaţii ecleziastice mai ample, la care el a adăugat aşa-numitele „Articole Organice." Acestea erau o serie de articole care limitau pe orice cale posibilă controlul Papei asupra episcopilor francezi şi măreau cu aceeaşi perfecţiune controlul statului asupra activităţilor clerului în ansamblu. „Capul Bisericii", anunţa Napoleon, „în înţelepciunea sa şi în interesul Bisericii a luat în consideraţie propunerile dictate de interesele

statului... Ceea ce el a aprobat, guvernul a ascultat, iar corpul legislativ a făcut o lege a Republicii". El recomanda clerului:

1 Vedeţi că această religie vă leagă de interesele ţării. Vedeţi că învăţătura voastră şi exemplul vostru modelează tinerii cetăţeni în respect şi afecţiune faţă de autorităţi, care au fost create pentru a-i proteja şi a-i călăuzi. Vedeţi că ei învaţă de la voi că Dumnezeul Păcii este şi Dum-
5 nezeul Războiului şi că El luptă de partea celor care apără independenţa şi libertatea Franţei.

În 1806, Napoleon a mai făcut un pas. Prin standardizarea numeroaselor catehisme bisericeşti existente, a putut să realizeze o reformă ecleziastică necesară în scopuri politice. Întrebările şi răspunsurile noului catehism oficial, aşa cum fuseseră amendate de către Napoleon personal, erau predate în toate şcolile şi purtau un mesaj foarte clar, ce nu-i făcea prea mare plăcere Papei:

1 Întrebare. Care sunt datoriile creştinilor faţă de principii care îi conduc? În particular, care sunt datoriile noastre faţă de Napoleon, Împăratul nostru?

Răspuns. Creştinii datorează principilor care îi guvernează, iar noi, în
5 particular, datorăm lui Napoleon, Împăratul nostru, dragostea şi respectul nostru, supunere, loialitate şi serviciu militar, şi taxele orânduite pentru apărarea imperiului şi a tronului său...

Întrebare. De ce suntem legaţi prin aceste datorii faţă de Împăratul nostru?

10 Răspuns. Fiindcă Dumnezeu a creat imperiile şi le-a împărţit după voinţa sa, şi l-a pus pe el suveranul nostru şi l-a făcut pe el purtătorul puterii sale şi chipul său pe pământ. Aşadar onorându-l şi servindu-l pe Împărat îl onorăm şi servim pe însuşi Dumnezeu...

Napoleon l-a înfuriat, de asemenea, pe Pius VII, ordonând, fără să ţină seama de el, ca Biserica să celebreze în tot Imperiul ziua de 16 august (ziua următoare zilei sale de naştere) drept ziua Sfântului Napoleon, scoţându-l fără jenă din calendarul sfinţilor pe ocupantul deja existent al acelei date. Cultul Împăratului ajunsese la apogeu.

Acest amestec strigător la cer în problemele bisericii pentru un avantaj politic şi personal a demonstrat că activităţile religioase ale lui Napoleon intenţionau doar să producă soldaţi loiali şi funcţionari civili. Papa s-a convins că Împăratului nu-i păsa dacă cetăţenii erau sau nu buni catolici datorită atitudinii din ce în ce mai liberale a lui Napoleon faţă de acei protestanţi şi evrei dispuşi să fie cetăţeni francezi buni şi loiali. De exemplu, pastorii protestanţi au ajuns să fie trataţi în acelaşi fel ca şi preoţii catolici, ca funcţionari plătiţi ai statului. Cu toate acestea, lucruri mult mai rele îl aşteptau pe Papa Pius VII (a se vedea pagina 67) în viitor.

3. Cele o sută de zile - o schimbare în bine?

Atunci când Napoleon a revenit în Franța în 1815, după evadarea sa din insula Elba, unde fusese exilat, multora li s-a părut că şi-a schimbat credinţele politice. Acestea reprezentau o întoarcere completă - un şoc neaşteptat pentru mulţi din vechii săi susţinători, o surpriză plăcută pentru majoritatea vechilor săi duşmani. Chiar înainte de a ajunge la Paris, el anunţase că îşi propunea să guverneze Franţa constituţional „conform intereselor şi voinţei naţiunii". Era el sincer în propunerile sale pentru o monarhie constituţională, bazată pe libertatea deplină de exprimare, având un parlament bicameral, cu o cameră inferioară aleasă şi o cameră superioară ereditară (a pairilor)?

Oponentul său liberal de demult, Benjamin Constant, cel care îl avertizase pe Sieyčs asupra intenţiilor lui Napoleon în 1799, a fost în mod surprinzător invitat să redacteze Actul Adiţional (sau *Benjamina*, cum a fost poreclită noua constituţie). După o conversaţie îndelungată în care Napoleon pare să-l fi convins pe Constant că era sincer în dorinţa de a „da poporului libertate" prin introducerea de alegeri libere, libertate ministerială de acţiune, libertatea de a discuta şi o presă liberă, invitaţia a fost acceptată. Constant şi-a justificat acţiunea printr-o explicaţie mai degrabă încălcită, potrivit căreia Împăratul aplica aceste „măsuri democratice" în timp ce menţinea încă dictatura şi într-o perioadă în care, dacă ar fi dorit despotism, el ar fi putut încerca să-l păstreze. Se poate spune, continua Constant, că o astfel de încercare nu ar fi fost în interesul său - fără îndoială că este adevărat; dar nu înseamnă oare că interesul său concordă cu libertatea publică? şi nu e acesta un motiv de încredere în sinceritatea sa?

Erau şi alte păreri. Un bonapartist fidel scria:

Oricât de mare era prestigiul personal al Împăratului atunci când a fost înfrânt şi detronat, el nu mai era acelaşi om când a revenit la putere. Poza ca liberal, silit, împotriva voinţei sale, automutilat.. Atunci când chiar şi bonapartiştii sinceri strigau „Suntem oamenii tăi, dar condiţionat: nu trebuie să mai fie despotism, ci libertate, o constituţie, garanţii"... el a fost prins între două focuri - cel al propriei sale firi şi al obiceiurilor sale şi cel al necesităţilor situaţiei - era descurajat. Nu mai era el însuşi. Fouché, fostul Ministru al Poliţiei, care îl părăsise pe Napoleon în 1814, era şi mai acuzator: Acest om nu s-a lecuit de nimic şi revine tot ca despot, la fel de avid de cuceriri, de fapt la fel de nebun ca întotdeauna... Întreaga Europă va cădea asupra lui...

Actul Adiţional a fost supus unui plebiscit remarcabil doar prin procentul masiv de absenteism în rândul alegătorilor care erau prea puţin entuziasmaţi de „noul" Napoleon. Deşi în mod public el vorbea despre constituţia din 1815 ca fiind „punctul nostru de regrupare, steaua noastră polară în vreme de furtună", în particular pare să fi considerat Actul ca o simplă concesie

temporară faţă de opinia publică, un bacşiş dat liberalilor, fără sprijinul cărora nu putea spera să poată mobiliza ţara pentru a întâmpina viitorul atac aliat. Napoleon pare să fi intenţionat ca Actul Adiţional să fie considerat nu ca o nouă constituţie, ci, aşa cum arată numele, ca o adăugire la cea deja existentă. Astfel el putea spune şi chiar a susţinut că parlamentul bicameral propus în 1815 nu a fost rezultatul unui Act de sine stătător, ci dezvoltarea directă şi logică a corpurilor legislative napoleoniene şi a Senatului. Ceea ce a permis susţinătorilor săi, la rândul lor, să afirme că un imperiu liberal rezultă în mod natural dintr-un stat autoritar atunci când a sosit timpul. Totuşi, sunt puţine îndoieli că, în realitate, Napoleon, aşa cum a admis mai târziu, ar fi profitat de ocazia primei sale victorii militare pentru a dizolva parlamentul şi a readuce dictatura în Franţa.

4. Natura regimului napoleonian

Ce fel de regim a fost cel pe care Napoleon îl dăduse Franţei? Imensa majoritate a istoricilor ar conveni că Napoleon a fost un dictator - dar a fost el un dictator militar?

Napoleon a venit la putere în virtutea reputaţiei sale de general victorios şi, cel puţin până în 1812, şi-a păstrat devotamentul soldatului de rând datorită calităţilor sale personale de conducător şi abilităţii de a câştiga victorii. Începând din 1800 a avut loc ceea ce s-ar putea numi o „militarizare" a societăţii. Cu un general în fruntea statului şi cu serviciul militar obligatoriu, nu surprinde pe nimeni că personalul militar era preferat la acordarea Legiunii de Onoare, a titlurilor şi proprietăţilor şi că liceele erau organizate după reguli militare. Cum ţara a fost în război în cea mai mare parte a timpului în care Napoleon a fost la putere, era inevitabil ca armata să fie în atenţia publică, fie că se afla în garnizoanele din oraşe, fie în deplasare de-a lungul drumurilor - dar niciodată după încheierea loviturii de stat armata nu a fost folosită de guvern pentru a se amesteca direct în politică, aşa cum se întâmplase sub Directorat. Rolul armatei pe plan intern era pur social. Ea nu a luat parte la aplicarea politicilor guvernamentale şi nu a fost folosită de autorităţi pentru a controla sau a intimida populaţia civilă (cu excepţia înăbuşirii revoltei din vestul regalist).

De asemenea, nu a existat nici un amplu transfer de personal militar în administraţie. Napoleon însuşi spunea:

1 Franţa nu va fi niciodată supusă unui guvern militar... Orice încercare de acest fel este sortită eşecului şi îl va ruina pe omul care ar face-o. Nu în calitate de general guvernez eu Franţa ci fiindcă naţiunea crede că eu am calităţi civile (prevedere, putere de judecată, abilitate administrativă,
5 inteligenţă, elocvenţă... şi mai presus de toate cunoaşterea oamenilor) care alcătuiesc un conducător.

Franța lui Napoleon nu a fost nici un stat polițienesc, cu toate că uneori este descrisă ca atare. Este adevărat că, în afară de Imperiul Habsburgic, în nici un alt stat din acea vreme poliția nu a jucat un rol atât de proeminent în societate și nu a avut atâtea puteri; însă poliția lui Napoleon semăna foarte puțin cu brutele înarmate ale unui stat polițienesc modern. Poliția generală putea să fie uneori arbitrară, uneori brutală, dar, cu rare excepții, nu acționa în afara legii. Numai criminalii trebuiau să se teamă că vor fi arestați - doar infractorii erau tratați astfel. Mult mai periculos, pentru că era mai înșelător, era controlul guvernamental asupra comportamentului și opiniei particulare, printr-o rețea de informatori de toate felurile. Erau spioni peste tot, unii erau ai lui Fouché, alții ai lui Napoleon. Prezența lor era cea care făcea viața nesigură pentru mulți și care a provocat descrierea regimului ca stat polițienesc.

A fost Napoleon un „despot luminat"? Majoritatea istoricilor ar spune că nu, deoarece cu toate că fusese influențat în tinerețe de Iluminism, prin raționalismul său, prin societatea secularizată și principiile quasi-științifice, ulterior nu a arătat simpatie pentru ideile politice și morale ale filosofilor sau ideologilor. Mulți dintre ei susținuseră lovitura de stat din 1799, crezând că Napoleon va fi de acord cu ideile lor liberale despre libertate și justiție. Și-au descoperit repede greșeala atunci când au fost scoși cu abilitate din viața politică, iar cea mai inteligentă și mai influentă dintre ei, Madame de Staël, a fost silită să plece în exil. Sunt totuși istorici britanici care consideră, așa cum face Makham, că Napoleon „în mentalitatea și în politica sa are mult în comun cu despoții luminați din secolul al XVIII-lea" și că, de fapt, el este „îndreptățit să pretindă că este ultimul și cel mai important" dintre ei. Care sunt bazele acestei argumentări?

Concentrarea asupra reformelor interne și a politicilor pașnice mai degrabă decât asupra afacerilor externe și a războiului era unul din semnele distinctive ale guvernării unui despot luminat și, în primii ani ai Consulatului, acest lucru era adevărat în cazul lui Napoleon. Conform filozofilor, un despot luminat ar fi trebuit să favorizeze o guvernare moderată și ar fi trebuit să acționeze în mod rațional pentru reformarea statului. El trebuia să conducă prin legi bune, care să aducă poporului libertate și fericire. Acest lucru putea totuși să fie realizat doar prin exercitarea unei puteri absolute, deoarece nu era altă cale de a se ajunge la rezultate practice, însă conducătorul trebuia să aibă întotdeauna în gând bunăstarea poporului său.

În perioada de pace relativă de la 1800 până la 1803, Napoleon a introdus majoritatea schimbărilor sale administrative, financiare, legislative, religioase și sociale, precum și măsurile constituționale care l-au transformat din nou pe șeful statului francez într-un conducător absolut. În acești ani de început, Napoleon a făcut multe lucruri care aminteau de numeroși despoți luminați din secolul trecut. El vorbea în mod public despre necesitatea unei guvernări moderate. A reorganizat finanțele țării, a centralizat administrația, a

redus puterea bisericii (deşi a ajuns la o înţelegere cu Papa pentru asta), a recodificat legile, a reformat sistemul judecătoresc şi s-a ocupat în pripă şi de învăţământ. De asemenea, el a edificat armata - aproape oriunde în ultima jumătate a secolului al XVIII-lea, motivul esenţial pentru care un despot luminat iniţia reformele era transformarea ţării sale într-o putere militară. În anul 1803, războiul a fost reluat şi îl va preocupa pe Napoleon mai presus de orice pentru restul carierei sale; şi despotismul luminat s-a transformat în dictatură.

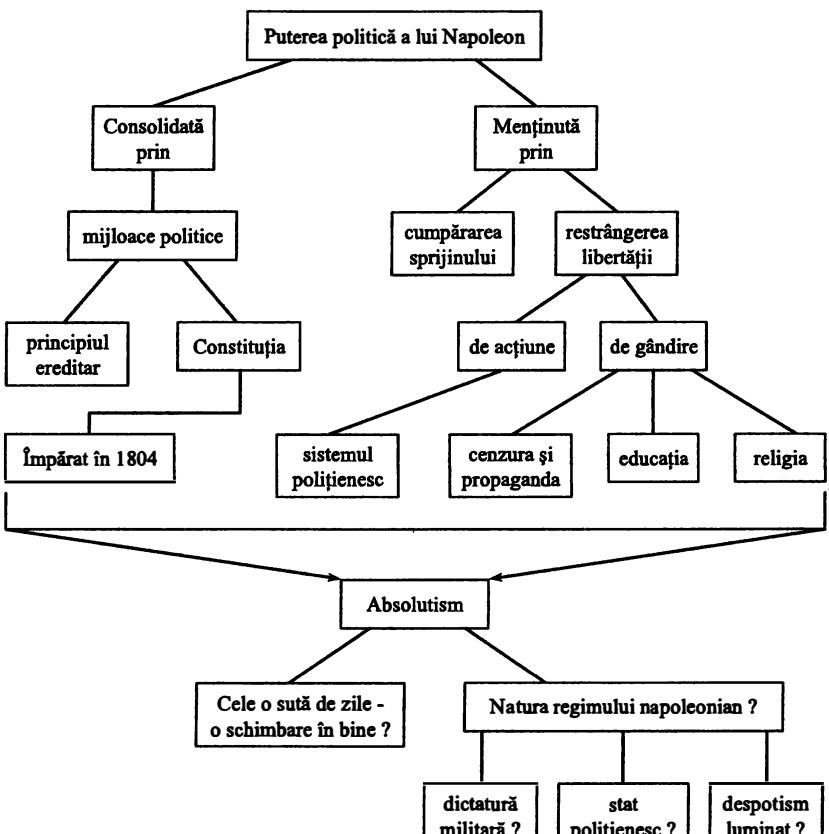

Rezumat - Napoleon şi Franţa: politică şi putere

Unii istorici cred că Napoleon încă de la început se gândea la dictatură, poate chiar la tron. Alţii ar susţine că este îndoielnic, fiindcă el era doar un oportunist nedeprins să-şi planifice acţiunile cu mult timp înainte, fiind călăuzit doar de circumstanţe schimbătoare.

În primele luni după lovitura de stat, circumstanţele nu-i erau favorabile. El ştia că puterea sa nu era consolidată. Nu avea experienţă de guvernare. Trebuia să se mişte cu prudenţă, să nu favorizeze nici o parte împotriva celeilalte, deoarece putea fi uşor înlăturat printr-o altă lovitură de stat, dacă lucrurile mergeau prost. El trebuia să câştige o victorie militară convingătoare după Brumar, pentru a da stabilitate noului guvern şi pentru a rămâne el însuşi în fruntea lui. „Cucerirea m-a făcut ceea ce sunt şi doar cucerirea mă poate menţine". Victoria asupra austriecilor la Marengo, în iunie 1800 (a se vedea pagina 128) şi tratatele de pace care au urmat, au dat prestigiului său personal sprijinul de care avea nevoie şi i-au asigurat lui şi guvernului său menţinerea puterii pentru următorii 14 ani.

***Să luăm notiţe despre** „Napoleon şi Franţa: politică şi putere"*

Acesta este un capitol la care trebuie să luaţi notiţe amănunţite. El cuprinde o mare cantitate de informaţii despre un subiect de examen important - cum şi-a păstrat şi şi-a extins Napoleon puterea dobândită în Brumar - şi se încheie cu discutarea naturii regimului său politic.

Folosirea subtitlurilor acestui capitol v-ar putea ajuta să luaţi notiţe şi apoi s-ar putea să consideraţi că scrierea unui scurt răspuns la fiecare din întrebările însoţitoare este o cale bună de rezumare a informaţiilor:

1. Consolidarea puterii
   a) Constituţia (Cum a manipulat Napoleon situaţia în avantajul său? sistemul electoral; plebiscitele; dictatura)
   b) Principiul ereditar (Cum şi de ce l-a stabilit Napoleon? - Consul pe viaţă; Împărat; dinastia).
2. Menţinerea puterii
   a) Prin cumpărarea sprijinului (Pe cine a mituit Napoleon şi cu ce?)
   b) Prin restrângerea libertăţii (Ce mijloace a folosit Napoleon? - poliţie; cenzură; propagandă; educaţie; religie).
3. Cele o sută de zile (S-a schimbat Napoleon în bine?)
4. Natura regimului (Cum apreciaţi că este cel mai bine descris regimului lui Napoleon? De ce?)

***Să răspundem la întrebările-eseu despre** „Napoleon şi Franţa: politică şi putere"*

Multe întrebări de examen despre puterea lui Napoleon în Franţa sunt de tipul „Cum, de ce, ce". De exemplu:

1. Cum şi-a consolidat Napoleon puterea în Franţa?
2. De ce a fost o opoziţie atât de slabă faţă de regimul lui Napoleon în Franţa?

3. Ce mijloace a folosit Napoleon pentru a deveni conducător absolut al Franţei între 1800 şi 1804?
4. Care au fost cele mai mari realizări interne ale lui Napoleon în timpul Consulatului?
5. Cum şi-a asigurat Napoleon sprijin pentru politica sa internă?

Toate aceste întrebări sunt întrebări directe pentru informaţii faptice. Ele se tratează cel mai bine prin întocmirea mai întâi a unei liste de puncte pe care doriţi să le introduceţi în răspuns şi apoi hotărând ordinea în care ar fi cel mai eficient să le prezentaţi. De exemplu, o să începeţi cu ceea ce este cel mai important sau cel mai puţin important? Ce criterii veţi alege în stabilirea ordinii? Atunci când e vorba de date (ca în întrebarea 3) fiţi atenţi atât să nu depăşiţi limitele intervalului respectiv cât şi să acoperiţi întreaga perioadă.

Întrebarea 2 este o întrebare tipică „de ce" şi cel mai uşor se răspunde prin întocmirea unui plan bazat pe o listă de puncte care încep toate cu „deoarece, datorită, fiindcă, pentru că". În acest caz puteţi include:

a) datorită sistemului său eficient de spionaj
b) datorită cenzurării ştirilor
c) datorită maşinii sale de propagandă

Aveţi nevoie de o listă de cinci sau şase puncte, fiecare putând fi dezvoltat într-un paragraf cu informaţii detaliate în susţinerea „punctului de paragraf." Nu uitaţi că aveţi nevoie de o introducere şi o concluzie. Care este scopul lor şi cum speraţi să-l realizaţi?

Capitolul următor tratează tot despre „Napoleon şi Franţa" şi poate preferaţi să aşteptaţi până îl veţi studia înainte de a răspunde la întrebările-eseu de mai sus.

Întrebări pe bază de izvoare despre „Napoleon şi Franţa: politică şi putere"

1. Constituţia

Citiţi cu atenţie fragmentele de la paginile 75, 76 şi 77, apoi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Care este tonul primului fragment (pagina 75)? Cum diferă de cel de la pagina 77? Ilustraţi răspunsul cu exemple specifice (7 puncte).
b) Care sunt, din al doilea fragment, motivele loviturii de stat? Sunt acestea justificate? Explicaţi-vă răspunsul (5 puncte).
c) Comentaţi ultima propoziţie a fragmentului (pagina 75 rândurile 9-12). Cum se deosebeşte exprimarea de cea din rândurile 4-6 ale extrasului de la pagina 77? (4 puncte).
d) La pagina 76, care sunt motivele de nelinişte ale lui Constant? Avea el dreptate în ceea ce-l privea? (4 puncte).

2. Încoronarea

Citiți cu atenție fragmentele de la paginile 81 și 82. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) În fragmentul de la pagina 81 explicați sintagma „marele popor" (rândul 3). Ce motiv susține Napoleon pentru revenirea la o monarhie ereditară? În ce măsură motivul rezistă? (4 puncte).

b) În extrasul de la pagina 82 explicați termenul „Concordat" (rândul 2). Ce însemna „irevocabilitatea vânzării proprietății naționale" (rândurile 3-4) și ce este important în legătură cu aceasta? (5 puncte).

c) În ce aspecte se deosebește jurământul de încoronare de jurământul depus de Napoleon după lovitura de stat din Brumar? (pagina 75, rândurile 9-12). Este diferența semnificativă? Explicați-vă răspunsul (6 puncte).

3. Rețeaua de spionaj

Citiți cu atenție fragmentele de la paginile 87 și 88, apoi răspundeți la următoarele întrebări:

a) Care este diferența dintre spionii din primul fragment și cei din al doilea? Cine erau cei doi care îi angajaseră? (4 puncte).

b) Ce sugerează aceste două fragmente despre eficiența sistemului de spionaj și despre relația dintre Napoleon și popor? Argumentați-vă răspunsul cu citate din fragmente (6 puncte).

4. Educația și religia

Citiți cu atenție fragmentele de la paginile 90-92, apoi răspundeți la următoarele întrebări:

a) Comentați concepțiile lui Napoleon despre rolul educației, date la paginile 90-91. Cum ar putea ele să fie cel mai bine descrise în ansamblul lor? (3 puncte).

b) Care este sofismul (eroarea logică) în afirmația lui Napoleon de la pagina 92 în favoarea unei nevoi sociale pentru religie? (2 puncte).

c) În fragmentul de la pagina 92, ce relații între biserică și stat sunt prevăzute de Napoleon? Ilustrați-vă răspunsul cu exemple specifice (5 puncte).

CAPITOLUL 7

Napoleon şi Franţa: „Fiul Revoluţiei"?

1. Napoleon şi Revoluţia Franceză

Cum am putea să descriem cel mai bine relaţiile dintre Napoleon şi Revoluţie? A fost el oare moştenitorul ei, continuându-i politicile şi păstrându-i idealurile, ori a trădat-o şi a încheiat-o prin revenirea la politicile Vechiului Regim? Sau a fost, aşa cum declara adesea, o punte între vechi şi nou, combinând ce era mai bun din cele două lumi?

Relaţiile lui Napoleon cu Revoluţia au fost schimbătoare. S-au modificat o dată cu trecerea timpului şi în funcţie de circumstanţe. În mai multe ocazii, în prima parte a carierei sale, el a pretins că este un „fiu al Revoluţiei", susţinătorul credincios al principiilor sale şi moştenitorul învăţăturilor sale despre libertate şi egalitate. Proclamaţia din 15 decembrie 1799, care trasa direcţiile noii constituţii, anunţa cu fermitate că „Revoluţia a fost stabilizată pe baza principiilor care au declanşat-o". După doi ani, cu şi mai puţin zel revoluţionar, el spunea în faţa Consiliului de Stat: „Noi am terminat romanul Revoluţiei, trebuie acum să-i începem istoria, doar căutând ceea ce este real şi practicabil în aplicarea principiilor sale." După ce a devenit împărat, a promis adeseori că „Revoluţia Franceză nu trebuie să se teamă de nimic, fiindcă tronul Bourbonilor este ocupat de un soldat, iar la sfârşitul anului 1812 încă vorbea de „hotărârea sa fermă de a folosi cât mai bine ceea ce Revoluţia a produs mai important şi mai bun." Totuşi, sprijinul său pentru revoluţii în general apusese: „De când port coroană, am arătat clar că înţeleg să închid uşile revoluţiei. Suveranii Europei îmi sunt datori pentru că am stăvilit torentul revoluţionar care le ameninţa tronurile." El a început să se considere un pacificator între revoluţionari şi regalişti: „Marii seniori ai Vechiului Regim cinează acum cu foştii revoluţionari. Guvernul meu a realizat această fuziune." În acelaşi an, 1812, el se adresa Consiliului de Stat în legătură cu anumite „erori" făcute de ideologii Revoluţiei, „cărora trebuie să le atribuim fiecare experienţă nefericită suferită de frumoasa noastră Franţă." El întreba Consiliul:

1 Cine a proclamat principiul că rebeliunea este o datorie? Cine a linguşit poporul proclamându-i suveranitatea, pe care este incapabil să o exercite? Cine a distrus respectul şi sanctitatea legilor, făcându-le să depindă nu de principiile sacre ale justiţiei, nu de ordinea naturală, nu de dreptul
5 civil ci pur şi simplu de voinţa unei adunări ai cărei membri nu cunosc

legile civile, penale, administrative, politice şi militare?
Cel care a fost chemat să regenereze un stat trebuie să urmeze principii absolut opuse.

Odată ajuns pe insula Sf. Elena, legenda a prins aripi (a se vedea pagina 131) şi din 1816 până la moartea sa, despre Napoleon s-a vorbit ca despre marele protagonist al Revoluţiei şi protectorul realizărilor sale, „prinţul opiniilor liberale":

Permite-mi să te însărcinez cu respectarea libertăţii; şi mai presus de toate a egalităţii. În privinţa libertăţii, ea ar fi posibil să fie restrânsă în cazuri extreme... dar să ne ferească Dumnezeu să ne atingem vreodată de egalitate! Este pasiunea epocii iar eu doresc să continui a fi omul epocii!
Cea mai mare bătălie a secolului a fost câştigată şi Revoluţia împlinită; acum tot ce rămâne de făcut este să o împăcăm cu tot ce ea nu a distrus. Această misiune mi-a aparţinut. Eu am devenit arcul alianţei între vechi şi nou, mediatorul natural între ordinea veche şi cea nouă. Am menţinut principiile şi am avut încrederea uneia: m-am identificat cu cealaltă. Aparţin amândorura.

Într-o dispoziţie bombastică, el continua:

Am închis abisul monarhiei şi am curăţat haosul. Am purificat Revoluţia, am dat demnitate naţiunilor şi am numit regi. Am stimulat orice fel de întrecere, am răsplătit orice fel de talent şi am extins limitele gloriei.

Atunci când a început Revoluţia, în 1789, Napoleon era deja ofiţer al armatei, în vârstă de 20 de ani. A fost imediat prins în vâltoare şi a devenit un patriot ardent, cu toate că entuziasmul său fusese domolit temporar, în septembrie 1792, după ce a fost martorul asaltului de la palatul Tuilleries şi al masacrului care a urmat (teama lui de o viaţă de a fi în mijlocul mulţimii se crede că datează, în general, de atunci). Mult mai târziu, el şi-a exprimat părerea că o revoluţie, oricât de justificată ar fi „este unul dintre cele mai mari rele care pot lovi omenirea", datorită violenţei şi suferinţelor pe care le aduce cu sine, dar se poate consola reafirmând credinţa sa că „Împăratul (prin politica sa) a vindecat rănile pe care Revoluţie le-a provocat."

Importanţa pe care Napoleon o acorda claselor deţinătoare de proprietăţi, atât latifundiarilor deja existenţi cât şi celor care beneficiaseră de cumpărarea bunurilor naţionale în timpul Revoluţiei, a fost discutată în capitolul anterior (pagina 80). Nu este surprinzător faptul că proprietatea figurează la loc de frunte între principiile revoluţionare pe care se spune că se baza Constituţia din 1799. Acestea erau trecute nu ca în 1789, sub forma „libertate, egalitate, fraternitate", ci sub forma „guvern reprezentativ, drepturile sacre ale proprietăţii, egalităţii şi libertăţii". Merită să observăm că textul Constituţiei din 1799 evită

orice referinţă explicită la Drepturile Omului şi Cetăţeanului (1789) şi că fraternitatea a dispărut complet, în timp ce egalitatea şi libertatea (în această ordine) sunt precedate de proprietate. Napoleon a declarat de mai multe ori că prezervarea libertăţii şi egalităţii a fost întotdeauna preocuparea sa principală, însă acţiunile îi contrazic prea adeseori vorbele, pentru ca scuzele sale privind presiunea extremă a circumstanţelor să mai poată avea vreo influenţă asupra criticilor săi. El a insistat, de asemenea, că a păstrat principiile şi realizările pozitive ale Revoluţiei; dar în ce măsură politica sa internă era, de fapt, în acord cu idealurile sale revoluţionare declarate? Nu amintesc oare, cel puţin unele din ele, de Vechiul Regim?

2. Idealuri revoluţionare în practică?

Napoleon putea să aşeze „guvernul reprezentativ" drept primul principiu revoluţionar al Constituţiei din 1799, dar s-a străduit prin noul său „sistem electoral" (a se vedea pagina 77 şi diagrama de la pagina 78) ca acest principiu să nu fie în mod efectiv aplicat, şi nici puterea executivă să nu fie împărţită.

a) Guvern şi administraţie

Cercetările moderne au arătat că, într-un fel, lovitura de stat din Brumar nu a fost o cumpănă a apelor care să separe Consulatul de Directorat atât de deplin cât s-a crezut cândva. S-au făcut multe studii amănunţite privind compoziţia corpurilor legislative, a birocraţiei centrale şi a administraţiei provinciale din timpul Consulatului. În toate cazurile este o continuitate clară a personalului din vremea dinainte de Brumar - din primii 300 de membri ai Legislaturii, de exemplu, 240 fuseseră membri ai consiliilor Directoratului, situaţia fiind similară cu 69 din primii 100 de membri ai Tribunatului. Cea mai mare parte dintre deţinătorii posturilor administrative importante fusese în funcţie în timpul loviturii de stat. Ei au fost doar preluaţi de noul regim şi această legătură cu trecutul a ajutat la stabilizarea regimului lui Napoleon la începuturile sale. În administraţia provincială, 76 dintre primii prefecţi numiţi fuseseră membri ai diferitelor adunări revoluţionare. Cea mai mare parte dintre ei aveau vârsta în jur de patruzeci şi cinci de ani şi mulţi dobândiseră o experienţă considerabilă ca miniştri sau ca înalţi funcţionari ai executivului în deceniul precedent.

Consiliul de Stat ales, numit şi prezidat de Napoleon, avea la sfârşitul anului 1799 un număr de 29 de membri, toţi oameni cu înalte calităţi de conducere şi jumătate din ei cu o bună experienţă în serviciul guvernului sub Directorat. Consiliul, care era un corp consultativ, nu executiv, a fost folosit

de Napoleon, în special în timpul Consulatului, pentru a ocoli Legislatura,prin emiterea de Ordine ale Consiliului.

Diferiți miniștri erau subordonați Consiliului, deci lui Napoleon însuși, iar activitățile lor erau coordonate prin intermediul Secretariatului (mai târziu Ministerului) de Stat, o instituție preluată și ea de la Directorat.

Pe de altă parte, dacă a fost o continuitate de personal față de Directorat, în structura guvernamentală a lui Napoleon au existat similarități organizatorice cu Vechiul Regim.

Consiliul de Stat însuși a fost o reluare sub un nume mai acceptabil a vechiului Consiliu Regal, prin intermediul căruia guvernau regii Franței. Administrația provincială impusă de Napoleon avea, de asemenea, o mare asemănare cu cea din vremea Bourbonilor. Era din nou, ca în perioada prerevoluționară, o organizație centralizată. Oficialii numiți de guvern (prefecți, subprefecți și primari) înlocuiau sistemul ineficient de guvernare locală favorizat de Directorat, degradat și scăpat de sub control, format din aleși pe plan local. Cu toate că Napoleon a păstrat departamentele din vremea Revoluției, el a reintrodus cele 40.000 de comune existente înainte de 1789, ca unități teritoriale și „electorale" de bază. Comunele avuseseră o soartă schimbătoare în timpul Revoluției, fiind suspendate în 1791, apoi revigorate de către iacobini și, în cele din urmă, limitate de autoritatea parlamentelor și a stărilor provinciale. Pentru prefect nu existau asemenea limitări, fiindcă, de obicei, consiliile locale, numite de guvern, nu aveau o independență reală. Puterea judecătorească provincială a ajuns la fel de centralizată, atunci când judecătorii numiți i-au înlocuit pe cei aleși din vremea Revoluției și au fost înființate noile Curți de Apel. Sistemul de strângere a impozitelor a fost, de asemenea, reorganizat la nivel central și perceptorii locali au fost numiți special pentru acest scop.

Odată ce Consulatul a devenit ereditar, el era, practic vorbind, o monarhie. Napoleon, în ciuda trecutului său revoluționar, admira pe față anumite aspecte ale regimului Bourbonilor și descria „vechea administrație... (ca pe) cea mai perfectă care a existat vreodată". El considera că Revoluția era pe deplin compatibilă cu monarhia și credea că Louis XVI, dacă ar fi fost mai adaptabil, ar fi putut rămâne rege. Așa că moartea lui a lăsat lui Napoleon cale liberă să „ridice o coroană din șanț" și să stabilească „a patra dinastie a Franței." În 1804, Napoleon a devenit „prin grația lui Dumnezeu și prin Constituție Împărat al Francezilor" - el pare să fi decis să nu adopte titlul de „Rege al Franței" din respect față de sensibilitățile revoluționare și pentru a evita o comparație directă cu trecutul monarhic. În orice caz, ambițiile sale depășiseră ideea unui simplu regat; el se vedea deja în fruntea „unui imperiu universal." (a se vedea pagina 66).

Toate acestea par să fie foarte departe de doctrinele din 1789, însă unii istorici susțin contrariul. Ei cred că, păstrând cuvintele Republica Franceză pe documentele oficiale până în 1804 și pe reversul monezilor sale până în

1809, Napoleon demonstra poporului că guvernul său, atât Consulatul cât şi Imperiul, era o continuare a Revoluţiei. Pe de altă parte, sunt istorici care consideră că atunci când, după consacrarea sa de către Papă, Napoleon a luat coroana din altar, a ridicat-o deasupra adunării şi a aşezat-o pe capul său, el a arătat că suveranitatea nu mai aparţinea poporului, ca în perioada republicană, ci a fost transferată în mod absolut lui şi urmaşilor săi pentru totdeauna. Mai sunt alţi istorici care văd altfel ceremonia de încoronare, ca fiind făcută la insistenţa familiei asupra lui Napoleon de a fonda o dinastie ereditară, cu toate avantajele care decurgeau de aici pentru fraţii şi surorile sale în privinţa titlurilor şi terenurilor primite, sau, mai puţin convingător, ca un gest de conciliere faţă de regalişti şi ca un mijloc de a încuraja acceptarea de către ei a noului împărat în locul vechiului rege; sau, şi mai puţin probabil, ca o invitaţie pentru egalitate şi respectabilitate în rândul capetelor încoronate ale Europei. Prezenţa Papei în catedrala Notre Dame i-a dat desigur lui Napoleon un prestigiu pe care nu l-ar fi putut obţine altfel, demonstrând în acelaşi timp, pentru restul lumii, că biserica îşi dăduse binecuvântarea unui Imperiu ieşit dintr-o Revoluţie pe care anterior o denunţase. Într-adevăr, în ajunul căsătoriei cu prinţesa austriacă Marie-Louise, în 1810 (căsătorie considerată de mulţi francezi ca o trădare a Revoluţiei), Napoleon, ca amfitrion al unei recepţii pe care o numea „o grădină a regilor", s-a prezentat acestora drept un monarh egal care le ura bun venit vecinilor săi de rang regal.

Lipsa oricărei reprezentări populare în cele două regimuri conduse de el nu l-a neliniştit pe Napoleon, deoarece concepţia sa despre suveranitatea poporului se schimbase simţitor faţă de cea a lui Rousseau din *Contractul Social*, unde se găsea afirmarea clasică a principiilor guvernării republicane, ce influenţaseră mult ideile politice ale tânărului Napoleon. Prin 1804, Napoleon considera că suveranitatea poporului nu implica în nici un fel dreptul poporului de a avea un cuvânt de spus în guvernare, ci doar dreptul de a avea un conducător care să-l guverneze aşa cum voia majoritatea - şi că el şi-a îndeplinit obligaţiile dându-le un guvern puternic, autocratic, cum credea că voiau cei mai mulţi.

Sunt istorici care apreciază că Imperiul a fost de fapt o „dictatură a siguranţei publice", după modelul revoluţionar, introducerea sa fiind determinată de „speranţe ilogice" că prin impunerea principiului ereditar vor fi înlăturate pericolele unor viitoare intrigi, comploturi şi tentative de asasinat, care ar fi subminat stabilitatea guvernului. S-a susţinut de către un istoric marxist că Napoleon, prin impunerea unui jurământ de loialitate tuturor funcţionarilor guvernamentali, de la Împărat în jos, a întărit aspectul de „siguranţă publică" al regimului şi a stabilit o diferenţă clară între regimul său şi cel al vechilor monarhii despotice. Cu toate acestea, o astfel de diferenţă nu mai apare în decretul din 1808, care stabileşte nobilimea imperială, şi în care Napoleon se referă la popor nu ca cetăţeni, ci ca „supuşii" săi.

b) Egalitate?

Abolirea de către Revoluție a obligațiilor feudale și a altor obligații și servicii a fost confirmată de Napoleon și egalitatea în fața legii era mai mult sau mai puțin prezervată în Codul său Civil. Drepturile de proprietate, în general, și drepturile asupra bunurilor naționale dobândite în timpul Revoluției, în special, au fost salvargate, de asemenea. În ochii multora dintre contemporanii săi, acordarea de onoruri și de titluri a marcat o ruptură față de Revoluție. Ce putea să aducă un prejudiciu mai mare ideii de egalitate? Ce pas putea fi mai retrograd decât crearea unei elite? Napoleon a încercat, mai degrabă neconvingător, să-și justifice acțiunile. El a arătat că titlurile nu aduceau privilegii în fața legii sau scutire de impozite, și că prin stabilirea unei nobilimi bazate pe serviciile aduse statului și nu pe naștere, el distrusese vechea aristocrație. Totuși, argumentul său era subminat de faptul că noii înnobilați puteau să-și cumpere dreptul de succesiune și să îl transforme în titlu ereditar. Ca răspuns la criticile față de Legiunea de Onoare, el vorbea, la fel de neconvingător, despre ea ca „o unică decorație" și despre universalitatea acordării sale ca „simbol al egalității" explicând că „Am instituit noua nobilime... pentru satisfacerea poporului, fiindcă cea mai mare parte a celor pe care i-am înnobilat provin din rândurile sale - orice soldat are dreptul să aspire la titlul de duce."

Este oare corect vechiul clișeu din manuale care susține că Napoleon a reconciliat aristocrația Vechiului Regim cu burghezia Revoluției Franceze pentru a forma o nouă elită de guvernare, în care puteau aspira să ajungă chiar și oamenii de origine umilă - așa-numita „politică de amalgamare"? Istoricii francezi au studiat compoziția socială a nobilimii imperiale și au constatat că, din aproape 3.500 de oameni înnobilați în deceniul început la 1804, puțin peste 20 la sută proveneau din nobilime, aproape 60 la sută din burghezie și aproape 20 la sută din popor, aceștia din urmă primind mai toți titluri pentru merite legate de serviciul militar (a se vedea pagina 84).

Studiile privind compoziția listelor cu membrii Tribunatului și Legislaturii au dat rezultate mai degrabă similare și par să confirme afirmațiile din manuale. Totuși, istoricii care au studiat compoziția colegiilor electorale ale arondismentelor și departamentelor au prezentat o imagine diferită, cu un procent mult mai mic din vechea nobilime și cu o mult mai mare proporție de oameni de afaceri în rândul lor. Alte cercetări privind listele de notabili (oameni înstăriți) întocmite de prefecți în fiecare departament au arătat că, în această situație, sunt comparativ mai puțin oameni de origine săracă, marea majoritate fiind membri ai burgheziei sau ai ceea ce mai rămăsese din fosta nobilime, deși puțini dintre aceștia din urmă au acceptat de fapt funcții sub Napoleon. În ciuda tuturor acestor cercetări, compoziția precisă a elitei conducătoare a lui Napoleon este încă nesigură, dar ceea ce e sigur este că burghezia era elementul dominant.

Una dintre remarcile favorite ale lui Napoleon era că el urma cu credinţă preceptul revoluţionar că talentul şi curajul cuiva trebuiau recompensate fără deosebire de naştere, „doar cu condiţia să aibă cunoaşterea, abilitatea şi calităţile" necesare. Era o mare exagerare. Aşa cum noua nobilime putea să-şi cumpere privilegii şi funcţii, fără bani, sau cel puţin fără influenţă şi relaţii adecvate, erau puţine şanse de avansare în orice domeniu. Un număr de istorici francezi a examinat informaţiile statistice privind şansele profesionale. Şansele de îmbunătăţire a statutului social şi economic par să fi fost extrem de limitate pentru muncitorii agricoli. Puţini reuşeau să obţină o bucată de pământ, rareori suficientă pentru întreţinerea unei familii, mai ales că terenurile disponibile după 1800 erau de obicei de foartă proastă calitate. Pentru meşteşugari era aparent puţin mai uşor să avanseze în clasa mijlocie mică din mediul urban şi să iniţieze o mică afacere, deşi era puţin probabil să poată merge prea departe, fiindcă lumea afacerilor se găsea în mare parte în mâna câtorva familii bine înstărite, dintre care multe se ridicaseră prin activităţi bancare.

În cadrul profesiilor, de asemenea, drumul către vârf era barat. Exista o mulţime de posturi prost plătite în birocraţie, de exemplu, însă fără rezultate bune la învăţătură nu era nici o speranţă de avansare şi obţinerea unor astfel de rezultate nu putea fi uşoară pentru cei de origine săracă. Fiii de ofiţeri erau educaţi gratuit în licee, dar ceilalţi trebuiau să plătească atât la licee cât şi la şcolile secundare. Şcolile particulare organizate de biserică erau scumpe, şcolile primare erau aproape inexistente şi poporul în mare era analfabet. Erau în mod clar limite educaţionale stricte către „carierele deschise talentelor." Funcţionarii din cadrul birocraţiei nu deveneau şefi de departamente şi nici şefii de departamente nu deveneau miniştri. Chiar în cazurile în care un tânăr de familie bună absolvise un curs într-un liceu, el putea să aprecieze că acest lucru nu era suficient. Oficiul de Revizie, înfiinţat în 1803, ca bază de instruire pentru tinerii recruţi ce aspirau la cele mai înalte funcţii guvernamentale, cerea candidaţilor să facă dovada unui venit de 6.000 de franci pe an. Ceea ce l-ar fi „scos oficial din rândul revizorilor, toţi tineri de origine mai modestă, oricât de bine educaţi, înzestraţi, silitori şi bine crescuţi ar fi fost" aşa cum se plângea un aspirant. Cineva care reuşise să devină revizor comenta că principalul obstacol fusese găsirea banilor necesari. Guvernul lui Napoleon era din ce în ce mai mult format dintr-o birocraţie bazată pe bani. În birocraţie, dacă nu şi în alte domenii, mai existau şi alte obstacole în calea avansării, oricât de capabil era candidatul. Foarte des, în practică, avansarea se făcea după vechimea în muncă şi nu după merit şi, dată fiind preferinţa lui Napoleon pentru servitori credincioşi mai degrabă decât pentru gânditori independenţi, cei mai buni nu ajungeau niciodată în cele mai înalte funcţii.

În armată, avansarea din rândul recruților, pentru un fiu de țăran, era dificilă, iar șansele de a ajunge la un grad mai înalt decât cel de locotenent erau extrem de mici. Excepțiile, oameni ca Ney și Murat, care au ajuns să fie avansați până la gradul de mareșal, pot fi numărate pe degetele unei singure mâini. Mulți dintre generalii lui Napoleon erau din familii de militari și de origine nobilă, dar majoritatea proveneau din burghezie. În ciuda zicalei atribuite lui Napoleon că orice soldat poartă în raniță bastonul de mareșal, nici un soldat nu l-a găsit vreodată.

Chiar și în privința serviciului militar obligatoriu era o inegalitate de șanse în evitarea înrolării. Proporția tinerilor ce puteau fi încorporați era diferită de la o regiune la alta, un aranjament în mod evident incorect. Motivele acestor diferențe erau de obicei politice sau militare - de exemplu, Vendée, cu puternicele sale tradiții regaliste, era tratată mai favorabil în speranța de a-i domoli pe locuitori, în timp ce departamentele de la granița de est, mai expuse atacurilor străine, erau înscrise cu până la de cinci ori mai mulți recruți. În plus, conform unei legi promulgate în 1800, un om bogat putea să evite înrolarea plătind un înlocuitor să facă serviciul militar în locul său și uneori procedau așa între 5 și 10 la sută din cei înscriși în liste. Pe măsura trecerii timpului și creșterii pierderilor în bătălii, a crescut și prețul înlocuitorilor. Prin 1811, chiar și cel mai sărac țăran avea nevoie de o sumă ispititoare pentru a intra în armată și prețul atinsese o cifră de vreo nouă ori mai mare decât venitul anual al unui muncitor necalificat.

Impozitele erau un alt domeniu al inegalității. Directoratul reluase practica prerevoluționară de percepere a taxelor indirecte, dar Imperiul le-a extins pentru a-și asigura cea mai mare parte din venitul necesar cheltuielilor de război. Motivându-se prin practica financiară bună, povara impozitelor a fost treptat mutată de la impunerea directă la cea indirectă - adică de la proprietarii înstăriți, la consumatori, din care majoritatea erau săraci. Taxele asupra pământului au crescut foarte lent, în timp ce totalul sumelor încasate ca taxe indirecte a crescut cu 50 la sută până în 1814. În anul 1802, taxele pe tutun, cărți de joc, alcool și alte bunuri au fost regrupate în nepopularele drepturi reunite (*droits réunis*). În 1806, a fost introdusă o taxă pe sare, amintind în mod neplăcut de „gabelle" a Vechiului Regim, iar după patru ani a fost restabilit vechiul monopol de stat asupra tutunului.

c) Libertate?

În timpul celor O sută de zile, Napoleon, într-o lungă conversație cu Benjamin Constant (a se vedea pagina 93), își justifica măsurile neliberale din trecut prin necesitatea politică. „Eu nu sunt un dușman al libertății", spunea el, „(dar) am suspendat-o atunci când mi-a blocat drumul." Și a suspendat-o restrângând libertatea de acțiune și de exprimare, modelând gândirea și credința și

impunând autoritatea politică absolută. Codurile sale de legi, în special Codul Criminal şi Codul Penal, erau mult mai aproape de practicile Vechiului Regim decât de cele ale Revoluţiei Franceze. Utilizarea cenzurii şi propagandei, practica îndoctrinării prin liceele militarizate şi prin intermediul Catehismului Imperial, activităţile reţelelor de spionaj şi ale poliţiei, toate au jucat un rol în stabilirea şi menţinerea statului napoleonian - pe seama libertăţii.

În 1814, atunci când Napoleon înfrunta invazia aliată în Franţa - pentru prima dată când trupe străine ajungeau pe teritoriul Franţei din 1793 - consilierii săi îl implorau să-şi amintească de vremea Revoluţiei şi să cheme poporul în apărarea ţării. „Cum aş putea", a spus Napoleon, „când eu însumi am distrus Revoluţia?".

3. Apreciere

Napoleon a preferat întotdeauna conducerea autoritară - „Eu nu cred că francezii iubesc libertatea şi egalitatea", a spus el în faţa Consiliului de Stat în 1802. „Zece ani de revoluţie nu i-a schimbat." El însuşi avea puţin timp pentru corpurile reprezentative, dar se pare că simţea un fel de vinovăţie că nu reuşise să guverneze cu ajutorul unui parlament de felul celui pe care îl admira în Anglia. Îşi scuza eşecul blamându-i pe politicieni, pe care îi considera hrăpăreţi iresponsabili, în stare să submineze stabilitatea statului, dacă li s-ar fi dat ocazia să-şi expună în public opiniile politice. Guvernele revoluţionare succesive făcuseră ca toate funcţiile publice să fie ocupate prin alegeri directe. Participarea populară fusese totuşi dezamăgitoare, cu prezenţa la vot scăzută, şi atunci când Napoleon a anulat alegerile pentru toate posturile administrative şi juridice, protestul public a fost slab. Funcţionarii oficiali (chiar şi judecătorii de pace din 1806) de toate felurile erau numiţi, de acum încolo, cei mai mulţi aleşi de Napoleon însuşi din numele aflate pe listele colegiilor electorale. Franţa lui Napoleon era o autocraţie care funcţiona prin intermediul unei birocraţii centralizate şi eficiente.

Politica internă a lui Napoleon în multe domenii a fost nu numai o îndepărtare de la idealurile Revoluţiei şi o revenire la cel puţin unele din practicile Vechiului Regim, ci şi o anticipare a dictaturilor din secolul XX. Franţa napoleoniană poate nu a fost o dictatură militară, dar a fost în mod sigur un stat militarist, angrenat în războaie şi cuceriri. Pentru Napoleon *La Glorie* era la fel de importantă cum fusese pentru Louis XIV cu un secol în urmă şi cuceririle teritoriale la fel de importante cum aveau să fie pentru Hitler peste un secol. Pentru toţi aceşti trei conducători, realizarea acestor ambiţii depindea de autoritatea lor absolută în propria ţară. Napoleon a exprimat acest lucru deschis atunci când a vorbit despre dorinţa de a se realiza „imperiul lumii" şi cum, pentru asta, „îmi sunt necesare puteri nelimitate" (a se vedea capitolele 3 şi 4).

„Napoleon: reformator, revoluționar sau reacționar?" este o întrebare veche, căreia nu i s-a dat încă un răspuns clar. Centralizarea puterii, de exemplu, poate fi văzută fie ca o reformă față de controlul slab exercitat de către Directorat, fie ca primii pași către absolutism și către revenirea la vremurile prerevoluționare, în timp ce Codul Civil poate fi judecat ori ca o desăvârșire a muncii de unificare începute în timpul Revoluției, ori ca o suită reacționară de articole prin care se stabilea autoritatea paternă din dreptul roman. Poate că este mai realist să spunem că Napoleon, ca orice oportunist, a fost pe rând reformator, revoluționar sau reacționar după cum îi convenea. Nu este surprinzător deci că multe din instituțiile sale reprezintă un compromis pragmatic între Revoluție și Vechiul Regim - Concordatul, de exemplu, abandona în mod oficial linia anticlericală revoluționară, obținând în același timp recunoașterea oficială de către Papă a irevocabilității vânzării pământurilor bisericii.

4. Efectele regimului napoleonian asupra Franței

Cât de mult s-a schimbat Franța în anii de la 1799 până la 1815, sub conducerea lui Napoleon, ce efecte a avut regimul asupra țării și cât de mult au durat? În general se acceptă că Napoleon a făcut în Franța schimbări remarcabile și vaste. Acum istoricii sunt mai puțin siguri de acest lucru și sunt mulți care susțin că a fost o mult mai mare continuitate cu Revoluția și/ sau cu Vechiul Regim (a se vedea pagina 102) decât se credea anterior, că Franța s-a schimbat mai puțin în perioada napoleoniană decât în mai scurta perioadă revoluționară și că din opera lui Napoleon comparativ puține lucruri au supraviețuit regimului său. Care sunt dovezile?

Fireşte că au fost schimbări - politice, constituționale, legislative și religioase - sub Napoleon, care au afectat în mod direct felul în care oamenii gândeau și trăiau; și au fost altele din activitățile sale, obsesia lui pentru război, de exemplu, care au afectat societatea în chip indirect. Unele efecte au durat mai mult decât epoca napoleoniană, și unele nu.

În prima categorie a acțiunii directe sunt reformele sale guvernamentale și administrative, care au înlocuit suveranitatea populară din vremea revoluției (guvernare în declin, scăpată de sub control, bazată pe un sistem de alegeri) cu un regim autocratic centralizat, care nu se deosebea de Vechiul Regim, în special după înființarea Imperiului din 1804. La fel, reformele sale legislative și judiciare, bazate pe autoritarismul dreptului roman, suprimarea libertății de exprimare și extinderea puterilor poliției se apropie mai degrabă de dinastia de Bourbon decât de Revoluția Franceză (a se vedea paginile 85-89). În terminologia zilelor noastre, situația drepturilor omului în timpul lui Napoleon nu era bună. Comportamentul era înregimentat și credințele erau

modelate prin educaţie, propagandă şi cenzură, peste tot erau spioni, iar opoziţia era dezrădăcinată cu vigoare. Toată viaţa era angrenată în serviciul statului şi al conducătorului ei într-un mod nemaivăzut vreodată în Franţa, nici măcar în vremea lui Louis XIV.

Ar fi uşor totuşi, să exagerăm natura represivă a guvernării lui Napoleon şi să uităm că (admiţând chiar că i-ar fi fost imposibil să procedeze invers) el a menţinut marile realizări ale Revoluţiei prin confirmarea în Constituţie şi în Codul Civil a abolirii feudalismului în Franţa şi a egalităţii francezilor în faţa legii, iar în Concordat irevocabilitatea vânzării bunurilor naţionale.

Care au fost cele mai generale efecte ale regimului napoleonian asupra Franţei?

a) Asupra societăţii

Cunoştinţele noastre despre condiţiile sociale, mai ales în rândul săracilor, din Franţa napoleoniană sunt superficiale şi neconcludente. S-au făcut comparativ puţine cercetări asupra elementelor mai puţin înstărite ale societăţii atât de la oraş cât şi de la ţară.

Din aceste studii locale, se pare că salariile agricole au crescut foarte lent în anii 1800-1815 şi au ţinut cu greu pasul cu preţurile şi cu rentele. Acestea din urmă au crescut mai rapid datorită cererii crescute pentru pământ. Motivele acestei cereri crescute sunt nesigure. Unii istorici o atribuie creşterii rapide a populaţiei, dar această idee este combătută de alţii (a se vedea pagina 111). Acolo unde pământul devenise disponibil la vânzare, doar loturile de proastă calitate şi în suprafaţă de sub cinci hectare intrau în posibilităţile financiare ale ţăranilor. Tot pământul mai bun fusese cumpărat de membrii burgheziei, însă cumpărându-l, aceştia îl utilizau destul de puţin, considerându-l pur şi simplu drept un simbol al statutului social şi ca o investiţie sigură. Nu a fost o revoluţie agricolă în acea vreme şi cultivarea pământului continua în vechea tradiţie neîmbunătăţită de asigurare a subzistenţei. Acest lucru s-a datorat în parte faptului că până în 1811 recoltele au fost deosebit de bune. Era deci hrană din belşug şi ieftină, iar oamenii erau destul de mulţumiţi. Părea să nu fie nevoie să se preocupe de îmbunătăţirea condiţiilor de creştere a animalelor sau de mărirea producţiei agricole. A fost în parte norocul lui Napoleon că Franţa s-a bucurat de un deceniu cu recolte bune şi, datorită lor, de pace în zona rurală. Până la recolta proastă din 1811, urmată de poverile înrolărilor suplimentare din 1812-1814, el nu a fost confruntat cu vreo mişcare socială serioasă.

Părerea curentă a istoricilor este că, în ciuda recoltelor bune şi a abolirii relaţiilor feudale, era cel puţin atâta sărăcie în zonele rurale în ultimii ani ai Imperiului cât fusese înainte de 1789; dar situaţia era diferită şi, în unele regiuni, mai ales în zonele cerealiere din nord, contemporanii notează o îmbunătăţire în privinţa îmbrăcăminţii, caselor şi hranei ţăranilor.

Napoleon era din punct de vedere politic atât de obligat față de beneficiarii Revoluției încât politicile sale sociale erau dintre cele mai conservatoare în relație cu păturile sărace rurale și urbane. Îi plăcea să vorbească despre felul cum îl iubea poporul francez ca pe „Regele Poporului" sau ca pe un prieten al țăranilor, este însă greu de înțeles de ce el sau ei ar fi crezut așa ceva. El nu a făcut nimic pentru marea masă a poporului, în afară de a-i lua fiii la armată și de a o impozita pentru întreținerea acesteia. Înrolarea continuă a tinerilor și aranjamentele mult mai eficiente de strângere a taxelor i-a afectat în mod direct pe țărani mult mai grav decât orice altă clasă socială. Ba mai mult, ei au fost printre cei care au salutat revenirea din insula Elba în 1815. Napoleon punea sprijinul lor pe seama relațiilor care existaseră întotdeauna între el și țăranii săi, dar se pare că mult mai probabil, în aceea vreme pentru ei se punea problema „răului pe care-l cunoști" - teama că feudalismul ar putea reveni o dată cu Bourbonii era foarte reală în masa poporului. După 1815, imaginea mitică a „Împăratului oamenilor de rând" s-a creat în imaginația populară ca o reacție la favoritismul Bourbonilor față de aristocrație.

Dispunem de atât de puține date statistice despre clasa muncitoare urbană, încât nu este clar dacă a fost lipsă de forță de muncă în orașe datorită războiului, sau dacă, din contră, a existat un exces de forță de muncă provocat de afluxul țăranilor din zonele rurale și de dezertorii din armată. Oricum, condițiile de viață ale muncitorilor erau proaste, în special după ce interzicerea coalizării muncitorilor fusese reafirmată în 1803 și, cu toate că există puține informații despre exact cât de mult era folosit livretul (a se vedea pagina 86), el trebuie să fi amenințat întotdeauna dreptul muncitorului de a-și căuta un loc de muncă. Napoleon pare să-i fi privit pe muncitorii din orașe cu cea mai mare suspiciune, crezând că sunt provocatori de tulburări, care aveau nevoie să fie tratați cu fermitate și să fie supravegheați îndeaproape de către poliție.

Chiar și elementele mai prospere ale societății nu sunt bine cunoscute. Deși s-au întreprins multe cercetări, cea mai mare parte din ele ocupându-se de compoziția elitei napoleoniene (a se vedea pagina 102), din studierea nesfârșitelor liste întocmite de prefecți și de alți funcționari, din care majoritatea nu furnizează mai mult decât numele, averea și ocupația, nu aflăm nimic despre oameni și familiile lor și despre felul cum trăiau.

Ce efect au avut îndelungatele războaie napoleoniene asupra populației Franței? Ritmul lent de creștere a populației francezè, în comparație cu cel al altor țări din Europa Occidentală, în cursul secolului al XIX-lea se obișnuiește să fie atribuit marilor pierderi de vieți din rândul tinerilor încorporați în armata sa. Cercetările demografice recente sugerează totuși că această explicație este nepotrivită, fiindcă scăderea natalității începuse chiar înainte de Revoluția Franceză.

Din motive care nu sunt pe deplin lămurite, tinerii au început să se căsătorească mai devreme începând cu sfârşitul anilor 1780, dar în acelaşi timp să aibă familii mai mici. Căsătoria timpurie poate fi explicată după 1792 prin dorinţa tinerilor de a evita înrolarea, dar scăderea cu vreo 20 la sută a natalităţii în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea este mai greu de înţeles. Se sugerează că, după 1789, prin reducerea presiunilor morale tradiţionale ale bisericii şi societăţii, controlul naşterilor a ajuns să fie larg folosit, şi că o serie de catastrofe economice din cursul anilor 1790, împreună cu legile revoluţionare privind moştenirea proprietăţii (partajul) (a se vedea pagina 85) s-ar putea să fi contribuit la păstrarea unor familii puţin numeroase.

Au avut războaiele napoleoniene un efect asupra creşterii populaţiei? Răspunsul pare să fie „da", însă într-o mult mai mică măsură decât sugerează vechile studii. Din cele două milioane de oameni care au fost în armată între 1800 şi 1814, numărul celor ucişi, care au murit datorită rănilor, bolilor, foamei sau frigului, ori care au dispărut pur şi simplu, fiind consideraţi morţi, a fost estimat la 916.000. Această cifră este de obicei citată ca reprezentând circa 7 la sută din populaţia totală a Franţei; dar un astfel de raţionament este înşelător, deoarece pierderile nu au fost răspândite uniform în întreaga populaţie. Ele au lovit mai ales tinerii la vârsta căsătoriei - un procent devastator de 38 la sută din bărbaţii născuţi în anii 1790-1795 au fost ucişi, majoritatea între 1812 şi 1814. În măsura în care această situaţie a lăsat multe femei tinere fără bărbaţi şi a redus şi mai mult natalitatea aflată în declin, războaiele lui Napoleon trebuie să accepte o parte din vină, dar numai o parte, pentru creşterea lentă a populaţiei Franţei în secolul al XIX-lea.

b) Asupra economiei

Şi în această privinţă istoricii sunt în conflict. S-a dezvoltat Franţa din punct de vedere industrial sub Napoleon sau economia a fost în stagnare? A adus Blocada Continentală beneficii Franţei sau a fost un dezastru?

I) Industria

În 1785, dezvoltarea economică a Franţei şi Angliei era comparabilă. Dar în următorii 15 ani, în timp ce Anglia şi-a continuat dezvoltarea industrială, tulburările Revoluţiei au ţinut Franţa pe loc. Unii istorici au sugerat că, pe la 1800, Franţa era şi ea la începutul revoluţiei industriale. Argumentul lor se bazează în principal pe realizările din industria bumbacului. Importurile franceze de bumbac brut aproape s-au dublat între 1803 şi 1807, iar scăderea cantităţilor furnizate de coloniile franceze a fost completată până în 1811 prin transporturi pe uscat din Orientul Apropiat, care intrau în Franţa pe la Strassbourg. Numai în Paris numărul filaturilor de bumbac a crescut de la 5 la 57 în opt ani; în această industrie lucrau peste 12.000 de muncitori. Această creştere dramatică s-a datorat mecanizării torsului prin introducerea unor

imitații ale mașinilor britanice de filat fibre fine („mule-jennies") și prin efectul protecționist al Blocadei Continentale asupra producției interne, care scosese din competiție țesăturile din bumbac britanice. Dar în ciuda extinderii sale, industria bumbacului nu s-a dezvoltat în fabrici, ci a rămas la nivel casnic. Chiar și la cea mai mare filatură, 90 la sută din cei 8.000 de angajați erau răspândiți în tot Parisul, lucrând la domiciliu, iar situația era identică și în privința țesătoriilor. Nu existau realizări asemănătoare în nici una din celelalte industrii textile. Marea dezvoltare a producției de bumbac a fost spre dezavantajul lor. Manufacturile de in și cânepă s-au confruntat cu o reducere a cererii și industriile mătăsii și lânii au suferit și ele datorită preferinței la modă pentru materiale de îmbrăcăminte din bumbac, în timpul Imperiului.

Alte industrii s-au dezvoltat la fel de lent în perioada napoleoniană. Industria chimică a făcut unele progrese, realizând coloranți artificiali și noi produse de albire pentru filaturile și țesătoriile de bumbac și experimentând producția de sodă artificială pentru manufacturile de săpun din Marsilia. Industria metalurgiei feroase a beneficiat de cerere pentru armamentul necesar războaielor napoleoniene, dar nu a reușit să se modernizeze, preferând vechea metodă a topirii minereului cu mangal în loc de huilă.

Pe baza informațiilor de care dispunem astăzi, nu există nici o dovadă că, la începutul anilor 1800, Franța era în pragul unei revoluții industriale de felul celei prin care trecea Anglia. În timp ce Napoleon se spune că era foarte interesat de industria franceză și că ar fi acordat subvenții importante manufacturierilor, aceasta nu pare să fi fost una din prioritățile sale. Prin 1815, progresul industrial era slab și dezvoltarea unui sistem de fabrici rămânea o problemă a viitorului.

Economia zonelor rurale era la fel de stagnantă. În ciuda încurajării oficiale, pregătirea și ameliorarea solurilor au avansat foarte puțin. Randamentul nu a crescut și metodele de muncă au rămas primitive. Proprietarii de pământuri nu își reinvesteau rentele în lucrările agricole și nu s-au realizat utilaje noi. Orice expansiune agricolă care a avut loc a fost o simplă extindere a zonelor cultivate. Singura realizare mai semnificativă a fost un program guvernamental de cultivare a sfeclei de zahăr și a cicorii pentru a face față lipsei de zahăr și de cafea produse în colonii, care nu mai erau disponibile datorită rigorilor impuse de Blocada Continentală.

II) Blocada Continentală, 1806-1813

Blocada Continentală a fost o încercare cu doi colți, o „mașină de război" combinată cu un „calcul de piață", concepută să joace rolul unei arme economice împotriva Angliei și al unui scut comercial pentru Franța.

În noiembrie 1806, Napoleon anunța prin Edictele de la Berlin că Insulele Britanice erau în mod oficial în stare de blocadă pe uscat și pe mare și

interzicea orice comunicare cu acestea din Franţa sau oricare din statele satelite. Era un răspuns la o blocadă navală britanică instituită asupra coastei franceze, care intrase în vigoare cu câteva luni mai devreme, în mai 1806. La începutul anului 1807, britanicii şi-au extins blocada. Vasele neutre trebuiau să fie controlate în porturile britanice, să plătească taxe şi să obţină licenţe înainte de a face comerţ în porturile franceze controlate. La sfârşitul anului 1807, Napoleon a răspuns prin Edictele de la Milano. Acestea extindeau embargoul asupra bunurilor britanice pentru toate navele neutre care se supuneau noilor exigenţe britanice.

Blocada, ca „maşină de război", urmărea „cucerirea Angliei prin exces." Exporturile britanice şi mărfurile reexportate trebuiau împiedicate să părăsească ţara, iar bunurile nevândute s-ar fi acumulat apoi într-o asemenea cantitate încât comerţul britanic ar fi ajuns într-un impas şi economia s-ar fi prăbuşit. Dacă, în acelaşi timp, importurile în Anglia erau permise sau chiar încurajate - cu condiţia să fie plătite pe loc în aur - acest lucru ar fi ajutat la scurgerea rezervelor sale de lingouri şi i-ar fi slăbit şi mai mult economia. Anglia ar fi devenit astfel incapabilă să-şi îndeplinească rolul său principal în coaliţia împotriva Franţei - acela de a asigura banii necesari pentru întreţinerea şi echiparea armatelor aliate - şi ar fi putut foarte bine să încheie o pace separată înainte ca poziţia sa de naţiune comercială să fi fost total subminată.

Blocada, ca un „calcul de piaţă", urmărea să protejeze industriile franceze de competiţia cu cele britanice şi să le asigure noi pieţe europene în statele satelite şi anexate. În schimb, aceste state ar fi asigurat bunurile necesare Franţei pentru consumul intern sau pentru manufacturi, fiind apoi reexportate în restul Imperiului. În acest fel, teritoriile europene ale lui Napoleon ar fi format o întreprindere economică şi comercială suficientă sieşi, independentă de bunurile străine.

Cât de bine au funcţionat aceste aranjamente pentru Napoleon? Operaţiunea „maşina de război" suferea din start datorită lipsei unei puteri navale franceze. Situaţia a devenit şi mai grea după ce majoritatea navelor fusese distrusă la Trafalgar în 1805 şi, cu o marină militară ineficientă şi un serviciu vamal incompetent şi corupt, contrabanda a devenit endemică. Bunurile prohibite erau aduse de contrabandiştii britanici care evitau blocada cu ajutorul supuşilor francezi de-a lungul coastelor Atlanticului şi Mării Nordului. Cel puţin un istoric a considerat că aceasta a fost cea mai răspândită formă de nesupunere civică faţă de regimul napoleonian. În 1809, într-o încercare de a reglementa situaţia, de a mări veniturile din taxele vamale şi de a scăpa de un surplus în stocurile de vin şi grâne, Napoleon a întreprins măsuri drastice împotriva contrabandiştilor. El a capturat şi a distrus bunurile de contrabandă şi a instituit un sistem de licenţe, prin care permitea supuşilor Francezi să desfăşoare comerţ cu inamicul. Aceste noi măsuri, prin reducerea posibilităţilor de comerţ ilicit pe continent, au influenţat serios

economia britanică. În 1811, Anglia, aflată în dificultate cu recolta proastă din 1810 și cu nevoia de a plăti în aur pentru transporturile de grâne exportate sub licență din Franța, cu propriul comerț de peste ocean mai scăzut ca niciodată din 1802, s-a confruntat cu o criză potențial dezastruoasă în privința balanței sale de plăți. Blocada a fost mai reușită ca armă economică împotriva Angliei decât se acceptă de obicei. Fără catastrofa invaziei franceze din Rusia (ea însăși un subprodus al Blocadei), perspectivele britanice ar fi fost sumbre; dar în 1813, Napoleon, într-o nevoie disperată de bani pentru a-și finanța noua campanie, a eliberat atât de multe licențe încât Blocada nu mai avea nici o însemnătate ca armă economică de război.

Care au fost efectele Blocadei asupra Franței? Istoricii britanici au căutat să se concentreze pe aspectele maritime, ceea ce a dus la o imagine mai degrabă neechilibrată a unei situații mult mai complexe. Istoricii francezi au studiat mai mult efectele economice generale și acum se pare că efectul Blocadei asupra Franței a fost mixt.

Nu există nici o îndoială că porturile de la Atlantic și de la Marea Mânecii au suferit destul de sever datorită pierderilor din comerțul maritim și datorită activităților de contra-blocadă ale marinei militare britanice. Construcțiile de nave și activitățile asociate marinei, cum ar fi producția de frânghii și de pânze, au decăzut, ca și industriile terestre dependente de mărfuri de peste mări. Industria inului, cu veche tradiție în nordul și vestul Franței, de exemplu, aflată deja în declin și rămasă în urmă din punct de vedere tehnologic, a fost grav afectată datorită pierderii exporturilor. Datorită reducerii posibilităților de comerț peste mări și, prin asta, a pierderiii profiturilor, multe din vechile industrii au suferit din lipsă de capital. Această subfinanțare a devenit și mai acută atunci când mulți investitori și-au transferat banii din întreprinderile comerciale în proprietăți funciare, care păreau acum să fie plasamente mai sigure. Prin urmare, multe din vechile familii de negustori și de bancheri au dat faliment din cauza lipsei generale de încredere în afaceri.

Nu erau chiar toate tragice și triste, fiindcă în unele zone, aflate departe de coastă, supușii francezi profitau pentru un timp de protecția industriilor interne pe care o oferea Blocada și de șansa de a exporta bunuri peste Alpi și peste Rin, în regiunile mai depărtate ale Imperiului. Locuitorii de acolo, neavând voie să cumpere legal din altă parte, trebuiau să plătească prețurile mari cerute de producătorii francezi. Cum marina militară britanică bloca din ce în ce mai mult căile de navigație pentru bunurile franceze, rutele comerciale s-au mutat pe uscat, departe de coastă. Parisul a devenit un important centru comercial pentru produse de lux și articole de modă, iar Lyonul pentru mătăsuri. Strassbourgul și alte orase de la granița răsăriteană au prosperat ca antrepozite, în timp ce traficul pe Rin și comerțul pe care îl permitea, atât legal cât și prin contrabandă, s-a dublat în anii 1806-1810.

Unul din efectele adverse serioase ale Blocadei asupra Franţei a reieşit din încercările lui Napoleon de a o aplica asupra întregii Europe. Aceste încercări au împins ţara în noi conflicte dezastruoase, mai ales cele din Spania şi din Rusia (a se vedea paginile 25 şi 29) şi au lăsat Franţa slăbită pe plan militar, economic şi politic şi norocul lui Napoleon în declin.

Un alt efect serios al Blocadei a fost faptul că ea a determinat retragerea sprijinului pe care burghezia îl acordase lui Napoleon. Acest lucru s-a întâmplat ca urmare a prăbuşirii economice dezastruoase care a început în Franţa în 1810 şi s-a datorat multor cauze, inclusiv costului războaielor napoleoniene, care deveniseră mai scumpe şi mai puţin profitabile, superspeculei cu bunuri de contrabandă intrate prin evitarea blocadei, panicii publice faţă de vechile monede, în curând fără valoare, şi tezaurizării francilor nou bătuţi, precum şi falimentului mai multor case bancare din afara Franţei în care bancherii parizieni investiseră sume mari. În timp ce salariile rămăseseră constante, preţul materiilor prime crescuse în perioada de până la 1810 şi multe firme mici împrumutaseră sume mari de la bănci pentru a supravieţui. Când împrumuturile au ajuns la scadenţă, ei nu au putut plăti şi a urmat un şir de falimente. Şomajul a crescut brusc în întreaga Franţă.

Criza a fost agravată de recolta foarte proastă din 1811 şi de o creştere rapidă a preţurilor alimentare, în unele zone cu peste 50 la sută. Guvernul a introdus controlul asupra grânelor şi a vânzării pâinii şi a distribuit milioane de porţii gratuite de supă de legume şi înlocuitori de pâine în încercarea de a alina suferinţele, dar nu până când recolta din 1812 a început să îmbunătăţească situaţia pentru majoritatea populaţiei.

Cea mai mare parte a burgheziei ignora cauzele originale ale crizei economice, precum şi efectul dezastrelor naturale în prelungirea ei - în afară de recolta proastă, fusese şi un ciclon care a devastat zonele unde se producea mătasea. În schimb, se dădea vina şi răspunderea pentru depresiunea economică din anii 1810-1811 direct pe aplicarea Blocadei Continentale şi deci pe Napoleon, care o introdusese. Se începuse prin aprobarea politicii sale protecţioniste, ca fiind în avantajul burgheziei, dar când nu s-a mai dovedit profitabilă, l-au abandonat. Napoleon îşi pierduse principalii săi susţinători. Chiar atunci când el a renunţat mai mult sau mai puţin la Blocadă, eliberând de-a valma licenţe pentru export, burghezia nu a revenit alături de el, ci a rămas deosebit de indiferentă faţă de soarta sa ulterioară şi a regimului său în 1814.

c) Asupra culturii

Din punct de vedere cultural, moştenirea pe care Napoleon a lăsat-o Franţei nu este prea însufleţitoare. Chiar dacă luăm în seamă efectul sufocant al politicilor sale de propagandă şi îndoctrinare, el nu era preocupat de arte,

literatură, sculptură, pictură sau teatru, cu excepția celor care îl glorificau pe el însuși (a se vedea paginile 88-89). A închis majoritatea teatrelor din Paris, dar în mod ciudat, a luat cu el la Moscova, în 1812, compania de la Théâtre Français. Parisul însuși nu s-a schimbat mult sub Napoleon. În afară de adăugarea unor monumente triumfale în stil clasic - Arcul de Triumf și columna din Piața Vendôme, pe care era înălțată o statuie a lui Napoleon în togă, de exemplu - el a rămas ca înfățișare orașul lui Louis XVI.

Stilul anilor 1800-1815 nu s-a numit „napoleonian" ci „Empire" (poate pentru a accentua importanța artei oficiale) fiind văzut în ce are mai distinctiv în contextul decorațiunilor interioare, în care el reflectă în mod direct propriile interese ale lui Napoleon. Inspirația sa era din lumea clasică a Greciei și Romei (umbrele lui Alexandru și Caesar) sau din Egipt, unde Napoleon, în anii 1798-1799, fusese interesat, într-un fel care nu-i stătea în obicei, la fel de mult de descifrarea moștenirii antice a țării ca și de procesul cuceririi ei. Mobila cu încrustații, decorată cu figuri mitologice de toate felurile și cu embleme militare, era în mare vogă, la fel ca oglinzile înalte care se aflau peste tot. Antichitatea, cu o ușoară influență orientală, domina nu numai mobilierul ci și stilul Empire al costumelor, preferat de toți în societate, cu excepția lui Napoleon. Fără să-l intereseze moda, el continua să poarte, în afara ceremoniilor oficiale, o pălărie boțită, o pelerină gri lungă și haina verde a Gărzii Imperiale.

d) Asupra geografiei Franței

Până la lovitura de stat din Brumar, „vechea" Franță crescuse considerabil în cei zece ani de după 1789 (a se vedea paginile 58-59) și în fiecare din anii următori Napoleon a împins sfera influenței franceze mai departe, dincolo de „frontirele naturale" ale Alpilor, Pirineilor și Rinului, anexând unele state și transformând altele în state satelite, până în 1811, când Imperiul a atins cea mai mare extindere (a se vedea harta de la pagina 26).

A fost această expansiune în interesul Franței sau nu? Guvernele revoluționare luptaseră din 1792 pentru recunoașterea de către străinătate a „frontierelor naturale" ale Franței, care ar fi însemnat granițe clar definite și ușor de apărat. Până la prima campanie a lui Napoleon în Italia, Republica nu intenționase o implicare permanentă dincolo de ele.

Una din trăsăturile principale ale diplomației secolului al XVIII-lea a fost menținerea echilibrului puterii, nepermițând nici unei țări să le domine pe toate celelalte. Teritoriile cucerite erau înapoiate sau împărțite între părțile interesate la sfârșitul unui război în scopul păstrării unui echilibru între marile puteri. Prin păstrarea controlului asupra cuceririlor sale din Italia, în 1797, la pacea de la Campo Formio, în loc să aranjeze un schimb de teritorii, Napoleon a stabilit un model de expansiune pentru viitor, prin care, în ceea

ce îl privea, o cucerire franceză rămânea o cucerire. Nu a părăsit niciodată de bună voie vreun teritoriu cucerit - nu putea fi o reglementare negociată de pace pentru restabilirea echilibrului de putere existent înainte de război. Ca urmare, el a angrenat Franţa în noi războaie pentru apărarea fiecărui teritoriu nou cucerit, iar în cursul acestor războaie erau cucerite noi teritorii şi modelul se relua de la început - cel puţin atâta timp cât Napoleon a continuat să învingă. Atunci când, în anii 1812-1813, victoriile au încetat, întregul castel din cărţi de joc s-a prăbuşit.

Războiul continuu a impus în mod necesar o suprasolicitare a resurselor Franţei, atât în oameni cât şi în materiale. În vremea Consulatului şi în prima perioadă a Imperiului, poverile înrolărilor şi impozitelor, deşi grele, nu erau excesive. Doar cam jumătate din bărbaţii care trebuiau să efectueze serviciul militar obligatoriu erau de fapt înrolaţi în armată - restul erau exceptaţi fiindcă erau căsătoriţi, erau fii unici, nu corespundeau din punct de vedere fizic sau din alte motive - şi efectivele erau completate cu trupe auxiliare furnizate de ţările satelite. În acelaşi fel, nivelul impozitelor putea să fie păstrat mai scăzut, pentru că o mare parte din costul războaielor era acoperit prin plăţile primite ca tribut din aceeaşi sursă. După 1812, situaţia s-a schimbat. O dată cu pierderea Imperiului întreaga povară de a strânge şi a întreţine o armată după alta revenea în întregime Franţei. Impozitele au crescut rapid - între 50 şi 100 la sută - într-o vreme în care multe venituri scăzuseră ca urmare a depresiunii economice din anii 1810-1811. Încorporarea unei alte armate la sfârşitul anului 1813, pentru a o înlocui pe cea pierdută în bătălia de la Leipzig, a întâmpinat mari dificultăţi, deoarece bărbaţilor căsătoriţi nu li se mai permitea să ceară exceptarea. Nu era nici o înlesnire pentru familiile de ţărani. Consiliul de Stat descria măsura drept „legea dură a necesităţii" şi există relatări bine confirmate şi cumplite ale automutilărilor practicate de tineri pentru a scăpa de armată în acea vreme.

S-ar putea spune că Imperiul a adus Franţei vreun beneficiu practic? Este greu de găsit un beneficiu economic în afară de anexarea ţinutului Rinului. Această zonă, în care dezvoltarea economică era comparativ rapidă, a devenit curând cea mai avansată zonă a Franţei din punct de vedere economic şi pierderea ei, în 1815, a fost o grea lovitură. Pentru un timp, politicile protecţioniste iniţiate în 1806, prin Blocada Continentală, au adus unele avantaje comerciale Franţei, dar situaţia nu a durat (a se vedea mai sus, pagina 113) şi orice alt profit din statele anexate şi satelite era înghiţit din ce în ce mai mult de costul războaielor nesfârşite. Napoleon concepuse un Imperiu care să poată fi o entitate economică independentă, care să asigure Franţei şi lui însuşi cele necesare. Evenimentele au dovedit că a fost prea optimist (a se vedea capitolul 5). Prestigiul de a avea cel mai întins imperiu din Europa de la cel al Romei nu era o compensaţie pentru majoritatea

supușilor francezi față de problemele pentru menținerea lui. Gloria era plătită cu un preț mult prea mare.

Franța napoleoniană a luat sfârșit în 1815. Primul Tratat de Pace de la Paris (1814) împinsese frontierele Franței la nivelul anului 1792, cel de-al doilea Tratat de la Paris (1815) le-a adus la anul 1790. Fuseseră pierdute până și „frontierele naturale". Nu mai rămăsese nimic din posesiunile imperiale. Teritorial vorbind, nu mai supraviețuise nici o urmă a Imperiului, însă unele din realizările politice și sociale ale Revoluției și ale epocii napoleoniene au fost salvate la restaurarea Bourbonilor.

5. Ce a supraviețuit după 1815?

Unele din inovațiile lui Napoleon au dispărut fiindcă nu se potriveau cu regimul care i-a urmat - Louis XVIII, dacă i s-ar fi dat mână liberă, ar fi preferat probabil să conducă asemenea unui monarh absolut, însă presiunile din partea forțelor aliate l-au obligat să acorde Franței o constituție limitată. Structura de guvernare centralizată și autocratică a dispărut așadar, o dată cu titlul imperial, în favoarea unui guvern reprezentativ (cel puțin nominal). Totuși, alte instituții au rămas, inclusiv o mare parte din organizarea birocratică, care ca o birocrație tipică, crescuse rapid în dimensiuni prin 1815. Ministerul de Interne, de exemplu, care se bucura de o gamă largă de puteri, supraveghind administrația provincială, comerțul, artele și meseriile, închisorile, lucrările publice, învățământul, știința, asistența socială și o mulțime de alte domenii, ajunsese să aibă un mare număr de departamente și birouri cu un personal și mai numeros. Celelalte ministere civile, douăsprezece sau mai multe, se extinseseră la fel de rapid pentru a face față necesităților unui guvern angajat permanent în război, dublându-și personalul la circa 4.000 de oameni în ultima perioadă a Imperiului. Acest serviciu civil bine organizat, condus de revizori special selectați și instruiți (a se vedea pagina 106), l-a făcut pe un istoric din vremea noastră să-l descrie pe Napoleon ca „inițiatorul birocrației centralizate moderne în Franța."

Membrii nobilimii imperiale și-au păstrat titlurile la Restaurație, Legiunea de Onoare a continuat să fie acordată, francezii au rămas egali în fața legii, iar reglementarea funciară a rămas neatinsă. Codurile de legi și o mare parte din organizarea judecătorească au rămas în vigoare. Astăzi, judecătorii sunt încă numiți pe viață și Codul Napoleon este baza legislației moderne franceze, cu toate că a fost recodificat în 1958. Sistemul administrativ provincial al prefecților, subprefecților și primarilor este încă baza guvernării locale. Cea mai mare parte a reformelor financiare ale lui Napoleon a supraviețuit, inclusiv Banca Franței. La fel s-a întâmplat cu liceele, într-o formă demilitarizată; și examenul de bacalaureat, introdus în 1809, este încă susținut de copiii francezi la sfârșitul vieții lor de școlari. Deși Universitatea

însăşi a încetat să existe o dată cu Imperiul, scopul său de supervizare şi standardizare a învăţământului în întreaga ţară continuă, ca şi structura sa de academii avansate, în perspectiva centralizării moderne a învăţământului superior francez. În viaţa religioasă, Concordatul, mai puţin Catehismul Imperial, a rămas baza relaţiilor dintre guvernul francez şi Biserica Romano-Catolică până în 1904, când a luat sfârşit printr-un acord care separa total biserica şi statul. În acelaşi an, sprijinul financiar guvernamental pentru pastorii protestanţi a încetat în cele din urmă, ca şi supravegherea guvernamentală a sinagogilor evreieşti. Una sau două inovaţii mai mici şi mai puţin importante au supravieţuit regimului napoleonian. Printre acestea, consiliul local de arbitraj (*conseil de prud'hommes*) care joacă un rol însemnat în relaţiile industriale.

Merită să observăm că moştenirea pe care Napoleon a lăsat-o Franţei a fost una civilă. Din peste un deceniu de război, el nu a lăsat ţării nici o amintire permanentă - cu excepţia câtorva arcuri de triumf şi a Legiunii de Onoare.

Dacă efectul general al guvernării napoleoniene asupra Franţei a fost bun sau rău este discutabil - guvernarea forte, ordinea, gloria şi prestigiul pe care le-a dat ţării trebuie cântărite în comparaţie cu restrângerea libertăţii, iar costul războiului prin suferinţele umane şi greutăţile economice pe care regimul său le-a produs poporului francez. Orice judecată asupra acestui subiect reflectă, firesţe, valorile omului care le-a generat.

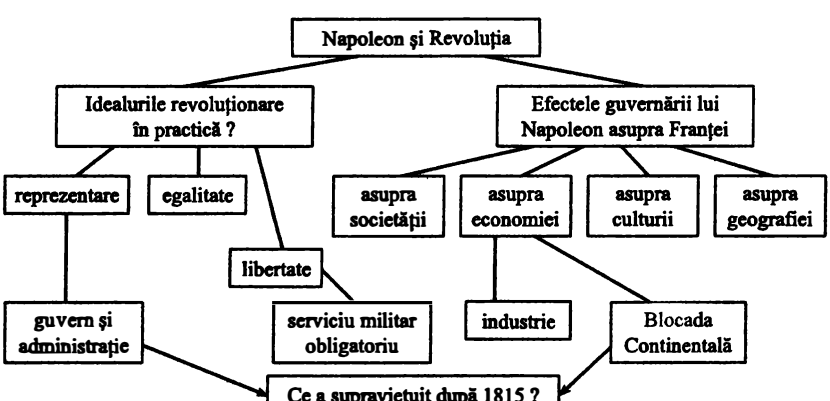

Rezumat - Napoleon şi Franţa: "Fiul Revoluţiei" ?

***Să luăm notiţe despre** „Napoleon şi Franţa: Fiul Revoluţiei"?*

Prima jumătate a capitolului se ocupă de un alt subiect de examen destul de popular - relaţiile lui Napoleon cu Revoluţia Franceză. A continuat el idealurile Revoluţiei? Sau a revenit la politicile Vechiului Regim? Folosiţi titlu-

rile următoare pentru a face liste de puncte privind modul în care Napoleon a menținut principiile Revoluției ori s-a depărtat de ele: guvern reprezentativ; administrație - personal și organizare; egalitate - șanse și obligații; libertate - gând, vorbă, acțiune.

Ce concluzii privind relațiile cu Revoluția trageți din listele dumneavoastră? A fost el „Fiul Revoluției"?

A doua jumătate a capitolului tratează efectele guvernării lui Napoleon asupra Franței. Folosiți titlurile - societate, economie (inclusiv industria și aplicarea Blocadei Continentale), cultură și geografie și luați scurte notițe privind efectele în fiecare din aceste domenii asupra vieții francezilor. Ce a supraviețuit după 1815? Care este aprecierea dumneavoastră privind influența sa de ansamblu asupra Franței? Bună sau rea? de durată sau temporară?

***Să răspundem la întrebările-eseu despre** „Napoleon și Franța: Fiul Revoluției"?*

Întrebările puse despre acest subiect sunt cel mai adesea bazate pe o interogație: Napoleon a fost sau nu moștenitorul Revoluției? Pentru a răspunde la exemplele date mai jos, veți vedea că aveți nevoie să folosiți informații și idei dintr-unul sau mai multe capitole anterioare precum și din acest capitol.

Spre deosebire de cele din capitolul precedent, întrebările următoare sunt toate „cu sfârșit deschis", făcând apel la discuție și analiză bazate pe informații faptice.

1. Sunteți de acord că în 1799 Napoleon a pus capăt Revoluției Franceze?
2. Poate fi descris Napoleon ca „fiu al Revoluției Franceze"?
3. „Ca moștenitor al Revoluției, el a salvgardat realizările ei pentru Franța". Este justificat acest punct de vedere?
4. A reușit politica internă a lui Napoleon deoarece era în mare o revenire la cea a Vechiului Regim?
5. În ce măsură au completat reformele interne ale lui Napoleon realizările Revoluției Franceze?
6. Analizați pretenția lui Napoleon de a fi „fiu al Revoluției Franceze" în lumina afirmației sale că „societatea este imposibilă fără inegalitate".
7. Discutați punctul de vedere că Napoleon a pus capăt Revoluției prin distrugerea idealurilor sale.
8. În privința libertății și egalității, a plătit Franța un preț mult prea mare pentru un guvern stabil sub Napoleon?
9. În 1814, Napoleon a spus „Am distrus Revoluția". O distrusese?

Prin felul în care este exprimată, fiecare din aceste întrebări include o prezumție despre relațiile lui Napoleon cu Revoluția, dar nu se face o judecată. Pur și simplu vi se cere să discutați prezumția și prin asta să ajungeți la

o concluzie rezonabilă. (Care este prezumţia cuprinsă în fiecare întrebare?). Până acum trebuie să vă fi format deja o părere clară despre această relaţie. Însă „judecăţile de valoare" de acest fel au nevoie să fie susţinute şi va trebui să explicaţi motivele verdictului dumneavoastră în cursul eseului întocmit.

Dacă, aşa cum se întâmplă adesea, întrebările care conţin prezumţii, în loc să fie „cu sfârşit deschis, sunt de tipul „de ce", „cum" şi „ce" (a se vedea paginile 56 şi 98) rezultatul este foarte diferit. La fel trebuie să fie şi modul de abordare când răspundem la ele. De exemplu:

10. De ce a abandonat Napoleon idealurile Revoluţiei în politica sa internă?
11. Cum a completat Napoleon realizările Revoluţiei Franceze?

Întrebările de acest fel pot fi foarte periculoase pentru cei imprudenţi. De ce? Care este cea mai bună cale de a le trata? Examinatorii s-ar putea să fie impresionaţi de un răspuns care pune în discuţie prezumţia în mod efectiv şi justificat şi care îşi susţine punctul de vedere cu dovezi, dar asta nu este o politică de urmat dacă nu sunteţi foarte siguri că prezumţia este neîntemeiată!

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Napoleon şi Franţa: Fiu al Revoluţiei"?*

1. Napoleon şi Revoluţia

Recitiţi cu atenţie paginile 100 şi 101 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Al doilea paragraf de la pagina 101 conţine un număr de afirmaţii făcute de Napoleon despre relaţiile sale cu Revoluţia Franceză. Rezumaţi punctele sale de vedere în cel mult trei propoziţii (6 puncte).

b) În fragmentul din cuvântarea sa la Consiliul din 1812 (paginile 100-101), explicaţi ce se înţelege prin suveranitate populară şi de ce Napoleon se opunea ei. Pe ce motive atacă el ideea guvernării parlamentare cu această ocazie? Cum motivează el cu altă ocazie atitudinea sa? În ultima propoziţie (rândurile 7-8) ce prezumţii exprimă despre el şi regimul său? Sunt acestea corecte? (8 puncte).

c) Explicaţi ce se înţelege în primul fragment de la pagina 101 prin (I) Revoluţia „împlinită" şi prin (II) „arcul alianţei." Comentaţi ultimele două propoziţii (rândurile 7-10) (8 puncte).

d) Avea Napoleon dreptate atunci când face afirmaţiile cuprinse în al doilea fragment de la pagina 101? Explicaţi-vă răspunsul (8 puncte).

e) Ce lumină aruncă fragmentele de la paginile 100-101 asupra caracterului lui Napoleon? (10 puncte).

CAPITOLUL 8

Legenda napoleoniană

Atunci când Napoleon a murit pe insula Sf. Elena, în mai 1821, el a fost aşezat pe un catafalc de onoare timp de două zile şi apoi a fost îngropat pe insulă, fiind dus la mormântul său anonim pe umerii soldaţilor britanici care îi fuseseră gardieni. Moartea sa a produs puţină agitaţie la Londra. „Nimeni nu vorbeşte despre asta; singurul simţământ este satisfacţia că am scăpat de cheltuielile pentru paza lui", s-a raportat. Dar această despărţire de Napoleon a fost prematură. El avea să trăiască mai departe în „Legenda napoleoniană", căruia el însuşi i-a fost arhitect şef şi la care alţii aveau să contribuie după moartea sa.

1. Legenda începe

Începuturile legendei pot fi căutate cu mult în urmă, înainte de lovitura de stat reuşită din Brumar, în şirul victoriilor strălucite câştigate de tânărul Napoleon în Italia în 1796-1797 la Castiglione, Arcole, Lodi, Rivoli şi Mantua - şi în felul cum le-a folosit în pacea de la Campo Formio (a se vedea pagina 21). Oricât de senzaţional a fost rolul său în aceste evenimente, el a fost în continuare exagerat şi dramatizat, atunci şi mai târziu de către scriitori (inclusiv Napoleon însuşi), şi de către pictori.

În timpul primei sale campanii din Italia, Napoleon a început utilizarea propagandei pe care a continuat-o întreaga viaţă. Făcând proclamaţii şi emiţând ordine de zi, el a publicat, de asemenea, buletine informative, pline de dezinformări, cu scopul de a ridica moralul armatei şi de a-l deprima pe inamic. Aceste buletine circulau intens şi cuprindeau prezentări înfrumuseţate privind evoluţia războiului, scrise de Napoleon însuşi. El a trimis, de asemenea, ofiţeri superiori la Paris, pe rând, pentru a raporta personal Directoratului despre victoriile lui, asigurându-se că poveştile sale nu pierdeau nimic din efectul lor şi că ştirile erau transmise presei din Paris. Atunci când s-a întors în Franţa în 1797, a fost întâmpinat ca un erou. Institutul Franţei, asociaţie ştiinţifică de frunte în Europa, l-a onorat pe Napoleon primindu-l în cadrul secţiei de matematici, şi oriunde se ducea era sărbătorit. Într-o splendidă ceremonie desfăşurată la Palatul Luxembourg, el personal a înmânat Directorilor Tratatul de la Campo Formio. Un martor ocular scria că „Oricât de mare ar fi fost vanitatea lui Napoleon, ea trebuie să fi fost satisfăcută; toate clasele s-aú unit

pentru a-i ura bun venit acasă... (fiindcă) el era văzut ca un imaculat şi atotputernic titan al gloriei. „Legenda napoleoniană" începuse.

Napoleon la Sf. Elena

Pictori oficiali au fost recrutaţi mai târziu pentru a-i portretiza pe Napoleon şi regimul său în cea mai măgulitoare lumină. În portretul dinamic, romantic, al lui Napoleon pe podul de la Arcole, realizat de Gros, el este tânărul erou îndrăzneţ, conducător de oameni, atât de deosebit fizic de înfăţişarea sa reală. În acelaşi fel, a fost idealizat de pictura populară la semnarea tratatului de la Campo Formio, în care un tânăr zvelt şi elegant stă în picioare în centrul scenei, dictând cu energie condiţiile păcii unui număr de negociatori bătrâni şi servili aşezaţi pe scaune în jurul său.

Pictori conformişti, care îşi permiteau de bună voie o mare doză de licenţă artistică, s-au dovedit extrem de utili lui Napoleon, croindu-i portrete oficiale şi înregistrând evenimente oficiale în modul cel mai potrivit pentru a le folosi ca mijloace de propagandă. Jacques-Louis David, pictorul şef al curţii, atunci când a fost chemat să-l portretizeze pe Napoleon trecând Alpii, în a doua campanie din Italia (1800), a primit ordin să-l prezinte pe eroicul Prim Consul „calm, pe un cal aprig" în fruntea oamenilor săi. El a realizat comanda cu mare aplomb, deşi toată lumea ştia că Napoleon călărise pe un

catâr, înaintând cu greu la oarecare distanţă în spatele armatei principale. Napoleon a refuzat chiar să-i pozeze lui David cu această ocazie, spunându-i că era mult mai important să-i imortalizeze spiritul genial decât să-i surprindă înfăţişarea exactă. De-abia după mulţi ani de la moartea lui Napoleon, un alt pictor a realizat o versiune mai realistă a scenei (a se vedea paginile 126-127).

Picturile de mari dimensiuni, cum au fost cele patru reprezentări ale încoronării ca împărat, în 1804, realizate de David, dădeau nu numai o înregistrare a evenimentului, ci erau şi un exerciţiu de propagandă pentru a-i impresiona pe cei care nu fuseseră de faţă la solemnitatea de la Notre Dame în legătură cu fastul desfăşurat cu această ocazie şi cu realitatea reconcilierii dintre Biserică şi Stat. Pictura romantică a bătăliei nedecise de la Eylau ce a avut loc pe viscolul din februarie 1807 a fost, în felul său, tot o piesă de propagandă, pictată de Gros. Această versiune a bătăliei nu evocă în nici un fel realitatea cumplită a celor 40.000 de francezi şi ruşi morţi, „zăpada pătată peste tot cu sânge... mormane de sute de cadavre însângerate pe o pantă de deal... cai răniţi şi schilodiţi dar încă vii, aşteptând ca foamea să-i facă să cadă peste grămezile de morţi."

Reprezentarea incorectă nu a fost doar prerogativa pictorilor; ea avea şi forme literare. De-a lungul întregii sale cariere, Napoleon a continuat să răspândească rapoarte false, încă din timpul primei sale campanii din Italia. Bătălia de la Eylau este un exemplu potrivit. A fost prima bătălie în care o parte din trupele sale fugiseră şi pierderile sale au fost destul de mari dar a aranjat prin manipularea abilă a faptelor să pară că a fost nu o confruntare nedecisă, ci o victorie franceză. El a respins relatările ruseşti despre această luptă, dictând „o relatare a unui martor ocular,tradusă din germană" drept versiunea prin care dorea să intre în istorie, trimiţând în ţară imagini comandate special ale acţiunii şi scriind inevitabilele buletine în care a falsificat de la început numărul francezilor morţi, înlocuind cu 2.000 cifra reală de 20.000. El a încheiat prin publicarea „ultimelor cuvinte ale unui ofiţer francez ucis în bătălie", un text aproape sigur apocrif. (Acesta seamănă foarte mult cu alte „ultime cuvinte" folosite în buletinele anterioare.) „Mor mulţumit, fiindcă victoria este a noastră... Spuneţi-i Împăratului că nu am decât un singur regret - acela că peste câteva clipe nu voi mai putea să fac nimic în serviciul său şi pentru gloria Franţei." Nu începea în legendă o bătălie nedecisă, cu atât mai puţin o înfrângere.

În urma altor bătălii, buletinele adeseori îndeplineau pentru Napoleon dublul scop de a stimula entuziasmul naţional şi de a încuraja ura faţă de inamic. În orice eveniment se acorda puţină atenţie adevărului. După bătălia de la Austerlitz, de exemplu, Napoleon descria „spectacolul oribil" al retragerii de sub focul artileriei a 20.000 de ruşi care, respinşi, s-au înecat într-un

Napoleon trecând Alpii, de Jacques-Louis David

Napoleon trecând Alpii, de Paul Delacroche

„imens lac", cu gemete înfricoşătoare „care ne mai răsună în urechi". Întregul episod era pură invenţie, fiindcă lacul (care departe de a fi imens era chiar mic) a fost secat curând după bătălie şi au fost găsite doar câteva tunuri, 150 de cai morţi şi trei cadavre. Întreaga relatare urmărise discreditarea britanicilor, „acei insulari perfizi care erau vinovaţi" şi se încheia cu blestemul „Oligarhii laşi din Londra să-şi primească pedeapsa pentru atâta suferinţă!" După retragerea de la Moscova, fireşte că i s-a atribuit iernii ruseşti, pe nedrept, întreaga vină pentru distrugerea Marii Armate (a se vedea paginile 30-31). Întotdeauna trebuia să fie găsit un ţap ispăşitor. În chiar ultimul său buletin, apărut după bătălia de la Waterloo, Napoleon se plângea că Wellington, care „nu trebuia să câştige", îşi datora victoria unei „neaşteptate şi inexplicabile panici, care a măturat întregul câmp de luptă, încât într-o clipă armata franceză nu mai era altceva decât o masă confuză."

Totuşi, cel mai flagrant exemplu de falsificare a adevărului într-un buletin trebuie să fi fost cel scris de Napoleon după bătălia de la Marengo, în iunie 1800. Această descriere „oficială" este plină de inconsistenţe care transformă o înfrângere de-abia evitată într-o victorie uşoară. Ba mai rău, el a luat în mod cinic celor doi comandanţi de armate, care au rupt liniile inamice şi au câştigat bătălia, meritul victoriei care li se datora, atribuindu-l lui Napoleon. O explicaţie caritabilă avansată de un istoric este că, nefiind încă sigur de poziţia sa ca Prim Consul, el a simţit că ar fi trebuit, pentru binele Franţei, să folosească orice prilej de a păstra încrederea publică în invincibilitatea lui şi de a menţine astfel credinţa în guvern, însă pare cel mai probabil că motivele priveau propria sa avansare. El a cules cu siguranţă laurii pentru duplicitatea sa: „Imnul victoriei şi acordul bucuriei triumfătoare se răspândesc în întreaga Franţă. Primul Consul... s-a întors la Paris, capabil şi îndreptăţit să spună asemenea lui Caesar: *veni, vidi, vici*. O campanie atât de scurtă şi atât de decisivă, atât de strălucitoare, nu s-a mai văzut vreodată."

La fel de bine ca prin manipularea pozitivă a opiniei publice în favoarea sa, el a căutat să controleze minţile oamenilor şi pe alte căi: prin educaţie, „mai presus de toate trebuie să asigurăm unitatea - trebuie să fim capabili să turnăm o întreagă generaţie în aceeaşi formă", prin catehismul imperial, în care era prezent cultul împăratului, „el apără statul prin forţa braţului său; el a devenit Alesul lui Dumnezeu" şi prin propaganda de toate felurile. El a exercitat, de asemenea, o influenţă negativă prin folosirea cenzurii şi suprimarea libertăţii de expresie. Buletinele şi articolele publicate în ziarul guvernului, *Le Moniteur*, nu numai că expuneau punctul de vedere oficial acceptat despre evenimente, dar, prin 1806, deveniseră singura sursă de ştiri privind problemele politice şi militare, accesibilă poporului francez. Nu se putea pune problema discutării altor interpretări decât cele ale lui Napoleon din moment ce nu erau disponibile alte puncte de vedere.

2. Legenda se dezvoltă

Aflat în exil pe insula Sf. Elena, Napoleon şi-a petrecut o mare parte din timp punând la punct povestea vieţii sale, cu scopul, aşa cum susţinea un istoric, de a prezenta un portret „în care avea un farmec sec dar imaculat, câştigând afecţiunea omenirii, măreţie şi virtute." Din clipa sosirii sale pe insula Sf. Elena, el pare să se fi hotărât să profite de toate ocaziile pentru a-şi face reclamă. Aşa cum arăta însoţitorilor săi, „Situaţia noastră aici poate avea chiar atracţiile sale; întreaga lume se uită la noi; noi suntem martiri într-o cauză nemuritoare." El a început prin dictarea propriilor *Memorii*, însă acestea,ocupându-se în mare cu detalii despre primele sale campanii şi despre bătălia de la Waterloo, sunt deosebit de anoste. Mult mai intresante sunt amintirile, jurnale şi însemnări, scrise de însoţitorii săi pe insula Sf. Elena, care înregistrează în detaliu conversaţiile şi expunerile lui Napoleon prezentate pe fundalul vieţii de zi cu zi de la Longwood, casa în care locuia pe insulă.

Prima şi cea mai influentă dintre aceste surse documentare, publicată la numai un an de la moartea lui Napoleon,a fost *Memorialul din Sf. Elena*, best seller al secolului al XIX-lea. Scris de contele de Las Cases, ca o înregistrare a conversaţiilor cu Napoleon între 1815 şi 1818, atunci când Las Cases s-a întors în Franţa, acesta este probabil cel mai important document în dezvoltarea ulterioară a legendei. În ciuda faptului că a fost descris drept „o efuziune de vechi trăncăneli franţuzeşti" de către un cititor, la puţin timp după publicare, el a fost folosit extensiv şi uneori necritic, de atunci încoace, ca principalul ghid în aprecierea importanţei istorice a lui Napoleon.

Memorialul şi într-o anumită măsură însemnările lui O'Meara şi ale altora trebuie să fie folosite cu prudenţă. Toate suferă de aceleaşi defecte - anume că au fost concepute de la început pentru publicare şi au fost scrise de oameni devotaţi lui Napoleon. (Trei jurnale particulare, scrise fără intenţia de a fi văzute vreodată de alţi ochi, prezintă o imagine mai neretuşată a lui Napoleon, dar au devenit accesibile studiului relativ recent şi nu au fost până acum prea mult folosite de către istorici şi biografi.) Napoleon i-a încurajat pe însoţitorii săi să noteze cuvânt cu cuvânt tot ce spunea el sau uneori chiar le dicta, promiţându-le destul de corect că însemnările pe care le strângeau ei o să le aducă mulţi bani când vor fi publicate, după moartea sa.

Las Cases, al cărui *Memorial* ajunge la circa 500.000 de cuvinte, şi-a bazat lucrarea pe însemnările din acea vreme, dar se pare că le-a prelucrat extensiv înainte de publicare, şlefuind expresiile de obicei abrupte şi retorica aprinsă a lui Napoleon, într-un stil literar bine conturat, mult mai apropiat de stilul personal al lui Las Cases. Părerile diferă în privinţa acurateţii cu care

au fost notate cuvintele reale ale lui Napoleon de către oricare dintre aceşti scriitori de jurnale; însă chiar dacă fiecare cuvânt ar fi fost reprodus exact aşa cum a fost spus, „dacă totul este adevărat este cu totul altceva!", aşa cum a spus un critic după lectura jurnalului ţinut de către O'Meara, doctorul lui Napoleon pe insulă.

Se convinsese Napoleon că versiunea sa asupra evenimentelor era corectă - un caz de autoinducere în eroare - sau a deformat el cu bună ştiinţă adevărul din motive politice - un caz de duplicitate intenţionată? Fără îndoială, ca toţi oamenii mari căzuţi de la putere, el avea nevoie să-şi menajeze autoconsideraţia şi să se justifice în faţa lumii, să răstălmăcească eşecurile, să-şi scuze greşelile şi să-şi explice motivele. Dar majoritatea istoricilor cred acum că, în lumina climatului politic de după Waterloo - anii restauraţiei Bourbonilor, ai Sfintei Alianţe şi ai triumfului reacţiunii - el a încercat să schimbe percepţia publică a rolului său, din imaginea de dictator în cea de campion, şi încă de mult timp, deşi nerecunoscut, al liberalismului şi al naţionalismului. Într-adevăr, cum putea fi altfel decât un liberal un prizonier al Sfintei Alianţe?

Această transformare a imaginii sale publice avea nevoie de o atentă remodelare a carierei sale; însă, odată realizată şi rezultatul final adus în faţa unei lumi aflată în admiraţie, reputaţia sa istorică ar fi fost, se aştepta el, asigurată şi succesiunea fiului său ar fi putut deveni în cele din urmă o posibilitate reală. În cursul conversaţiilor sale cu Las Cases şi cu alţii, el scotea în evidenţă constituţia sa liberală din perioada celor o sută de zile şi declara că regimul său autocratic anterior i-a fost impus de circumstanţe şi, în orice caz, n-a fost mai mult decât o măsură temporară de care avea nevoie pentru a putea apăra, ca un adevărat patriot, Franţa împotriva duşmanilor săi. „Dacă aş fi învins în 1812, domnia mea constituţională ar fi început atunci. Dacă aş mai fi domnit încă 20 de ani aş fi arătat care e diferenţa între un împărat constituţional şi un rege al Franţei!" În calitate de „mediator natural în lupta trecutului (adică vechile familii domnitoare ale Europei) împotriva Revoluţiei Franceze", el dorise întotdeauna pacea. Doar vechile dinastii îi impuseseră războiul. El a fost silit să le oprească în încercarea lor de a distruge cuceririle revoluţionare din Franţa şi să elibereze şi să unifice popoarele Europei, care erau încă oprimate de guvernări feudale. „Fiecare din victoriile mele a fost un pas diplomatic pe drumul către restaurarea păcii în Europa; după fiecare victorie am oferit întotdeauna o pace generală." Dacă i s-ar fi dat timp, „Împăratul poporului" ar fi „împărţit Europa în state naţionale, liber formate şi libere pe plan intern... Statele Unite ale Europei ar fi devenit o posibilitate" într-o nouă eră de cooperare economică paşnică.

3. Legenda capătă avânt

După moartea lui Napoleon, în 1821, legenda nu s-a încheiat, ci a luat avânt (în ciuda interdicţiei oficiale, până în 1830, privind publicarea în Franţa a oricărui material favorabil despre el). Într-adevăr, se poate susţine că unul dintre factorii majori în dezvoltarea rapidă a legendei între anii 1820 şi 1830 a fost decăderea şi moartea însingurată în exil a lui Napoleon. Despărţirea sa de Garda Imperială, emoţionantă şi atent regizată la Fontainbleau în aprilie 1814, i-a făcut să vibreze pe poeţii şi pictorii epocii romantice, care au realizat versiuni copleşitor de sentimentale ale evenimentului. Chateaubriand, una din figurile proeminente ale literaturii franceze de la începutul secolului al XIX-lea, care fusese întotdeauna ostil lui Napoleon, a arătat cât de uşor era să-l glorifice pe Napoleon odată ce era mort şi relele făcute de el aparţineau trecutului:

1 Este moda zilei să lauzi victoriile lui Napoleon. Au dispărut cei care suferă şi blestemele victimelor, gemetele lor de durere, urletele lor de suferinţă nu se mai aud... părinţii nu mai sunt încarceraţi pentru fiii lor, nici un sat întreg nu mai este pedepsit pentru dezertarea unui singur re-
5 crut....nu mai sunt liste cu cei obligaţi să se prezinte la înrolare lipite la colţuri de stradă... S-a uitat că poporul, curtea, generalii, prietenii lui Napoleon ajunseseră cu toţii istoviţi de oprimarea şi de cuceririle sale.

Şi oamenii uitaseră că Napoleon fusese un dictator, acum când se confruntau cu plictisitoarea curte a Bourbonilor, cu *emigranţi* şi preoţi şi sfârşitul oricărei glorii pentru Franţa. În monotonia aparentă a vieţii de zi cu zi, amintirea înfrângerii sale finale fusese uitată şi doar strălucirea victoriilor rămânea, o strălucire care părea, privind în trecut, să fi exaltat întreaga Franţă. Scriitorul Stendhal, militarul şi republicanul credincios, care murmura în legătură cu „libertatea călcată în picioare" şi se plângea de ţinuta imperială de paradă în timpul vieţii lui Napoleon, a încercat apoi să explice de ce el şi contemporanii săi nu s-au opus în mod activ dictaturii lui Napoleon:

1 În 1794, noi nu aveam nici o formă de religie - spiritul nostru se exprima prin ideea de a ne servi ţara. Această idee era religia noastră. Atunci când a apărut Napoleon (1796-1797) şi a pus capăt seriei de înfrângeri la care eram expuşi de guvernul slab al Directoratului, noi am apreciat
5 dictatura sa doar prin valoarea sa militară pentru Franţa; el câştiga victoriile pentru noi şi noi judecam toate acţiunile sale prin standardele religiei pe care o simţeam în inimi; ceea ce apreciam noi în dictatura sa era serviciul făcut ţării noastre... Din această cauză erau oameni care îl iubeau sincer pe Napoleon şi care n-ar fi admis alt criteriu în afară de
10 „servirea patriei" pentru judecarea acţiunilor Împăratului.

Prin anii 1830, romanticii priveau înapoi la o „Vârstă de Aur" care nu existase vreodată şi deplângeau aşa-zisul „martiriu" al ultimelor zile de pe insula Sf. Elena. Doctorul O'Meara a fost responsabil, prin jurnalul său *O voce din Sf. Elena*, de adăugarea la Legendă a acestui element al martiriului lui Napoleon „înlănţuit ca Prometeu de stâncă" sau „asemenea lui Christos, crucificat de aliaţi" şi lăsat acolo să sufere o moarte în singurătate. E o chestiune interesantă dacă, în cazul în care lui Napoleon i s-ar fi permis să se retragă după Waterloo la viaţa particulară în Anglia sau în Statele Unite, aşa cum ceruse permisiunea să facă, Legenda s-ar mai fi dezvoltat şi ar fi supravieţuit aşa cum s-a întâmplat.

O „generaţie plictisită", născută prea târziu ca să fi luptat în războaiele sale, a găsit un erou în Napoleon, punând accentul pe cuceririle sale şi pe gloria pe care el a adus-o Franţei, ignorând în acelaşi timp morţii şi pierderea libertăţii politice, care le însoţiseră. Nostalgia nu mai cunoştea limite, iar scriitorii se luau la întrecere într-o servilă adulare. „Poeţii binecuvântaţi vor îngenunchea în faţa ta", scria Victor Hugo, „norii care au acoperit gloria ta au trecut, şi nimic nu-i va mai readuce vreodată strălucirea." Romancierii îşi umpleau cărţile cu tineri eroi idealişti a căror Biblie era *Memorialul*; exemplare ieftine ale cântecelor populare şi sentimentale despre Napoleon se vindeau cu sutele de mii şi tinerii nemulţumiţi, amuzându-se să poarte mustăţi zburlite ce semănau cu cele purtate de membrii Gărzii Imperiale, ascultau cu invidie povestirile de campanie spuse de vechii soldaţi ai lui Napoleon. Totul era foarte romantic şi ireal, dar partea mai interesantă avea să urmeze.

4. Recunoaşterea solemnă a meritelor

În testamentul său, Napoleon ceruse ca „rămăşiţele mele pământeşti să se odihnească pe malurile Senei, în mijlocul poporului francez pe care l-am iubit atât de mult." Într-o încercare de a câştiga popularitate la curte, Louis-Philippe, ultimul rege al Franţei, a decis să îndeplinească dorinţele lui Napoleon şi să-l aducă la Paris. În octombrie 1840, după aproape 25 de ani din ziua când Napoleon debarcase pe Sf. Elena, o navă franceză a sosit acolo, cu permisiunea britanică, pentru a-l aduce în ţară. Corpul, aparent neatins de timp, a fost pregătit pentru îndelungata călătorie pe mare către Franţa, fiind aşezat într-un nou coşciug, acoperit cu un giulgiu brodat cu iniţiala „N" şi cu o coroană. În decembrie, cortegiul a sosit la Paris şi cu mare ceremonie a fost escortat în procesiunea către Domnul Invalizilor, unde catafalcul, înconjurat de obiecte care aparţinuseră defunctului (pălăria sa, sabia purtată la Austerlitz, însemnele Legiunii de Onoare), a avut drept gardă de onoare un om care se înrolase ca toboşar în Marea Armată în 1805 şi apoi îl urmase pe

Napoleon până la sfârşit. Cu reînhumarea finală a corpului într-un sarcofag magnific sub Domul Invalizilor, Legenda napoleoniană a atins apogeul. Cultul eroului s-a transformat imperceptibil într-o venerație quasi-religioasă, atingând poate cea mai extremă manifestare la sfârşitul anilor 1890. Atunci, pe baza unei observații întâmplătoare a lui Napoleon că el avea „darul de a-i electriza pe oameni", unii au considerat că avusese puteri supranaturale şi a fost aclamat ca „Profesor de Energie" (*Professeur d'Energie*), capabil „să elibereze sufletele" celor care îi vizitau mormântul.

Mai prozaic, într-o seară a anului 1855, regina Victoria şi împăratul Napoleon III au stat alături în Domul Invalizilor. Regina a pus mâna pe umărul băieţelului de lângă ea. „Îngenunchează", a spus ea, „în faţa mormântului marelui Napoleon". Ce-ar mai fi savurat Napoleon scena în care viitorul rege al Angliei, Edward VII îngenunchea în faţa sa - „perfidul Albion" umilit, chiar dacă simbolic şi înfrângerea de la Waterloo, într-o anumită măsură, răzbunată.

După moartea fiului său, regele Romei, în 1832, versiunea „favorabilă" a carierei lui Napoleon a fost preluată şi promovată de către doi dintre nepoții săi. Primul dintre ei era ambițiosul pe plan politic Louis-Napoleon, devenit acum capul familiei (a se vedea arborele genealogic de la pagina 140). El a regizat fără succes loviturile de stat din 1836 şi 1840, în cursul cărora a proclamat că el „reprezenta... un principiu, o cauză şi o înfrângere: principiul este suveranitatea poporului, cauza este cauza Imperiului şi înfrângerea este Waterloo". În lucrarea sa *Ideile napoleoniene* el expune în detaliu punctul de vedere al Legendei despre Primul Imperiu, descriindu-l ca un exemplu demn de urmat. Atunci când Napoleon al III-lea a devenit la rândul său Împărat, susținând „ordinea şi autoritatea, religia, bunăstarea poporului şi... demnitatea națională", mulți se aşteptau că el se va dovedi o reîncarnare a lui Napoleon cel din Legendă. Acest lucru nu s-a întâmplat şi o dată cu prăbuşirea regimului său în 1870, Legenda a suferit o eclipsă; dar numai temporar. Obtuzitatea celei de-a Treia Republici, care a urmat, a dus curând la o renaştere a interesului față de gloriile trecutului şi a readus Legenda la rampă, nu mai puțin datorită sprijinului entuziast şi indiscutabil pe care l-a primit de la cel de-al doilea nepot, prințul Napoleon. El a reprezentat Legenda în forma sa cea mai extremă, în care Eroul nu putea greşi - „a apăra memoria lui Napoleon înseamnă a servi Franța. Gloria lui Napoleon este o proprietate națională: oricine o atinge desfigurează însăşi națiunea".

5. Concepția lui Napoleon despre istorie

Napoleon nu pare să fi avut vreodată dubii serioase despre verdictul istoriei asupra carierei sale. Acest lucru nu era surprinzător din moment ce s-a străduit

să pună la dispoziția istoricilor documente favorabile, atât înainte cât și după 1815. Era tipic pentru el ca, aruncând o privire prin exemplare vechi ale ziarului oficial, sponsorizat de guvern, *Le Moniteur*, să-și exprime aprobarea: „Ele sunt în mod invariabil favorabile doar mie. Istoricii într-adevăr talentați și atenți vor scrie istoria cu documente oficiale. Acum aceste documente sunt pline de mine; ceea ce solicit și invoc este mărturia lor."

După un an sau doi pe insula Sf. Elena, el făcea apel la istorici ca martori ai apărării:

> Nu am nici o teamă în legătură cu renumele meu. Posteritatea îmi va da dreptate. Adevărul va fi cunoscut... Nu sunt neliniștit în privința rezultatului. Dacă aș fi reușit, aș fi murit cu reputația de a fi cel mai mare om care a existat vreodată. Deși am eșuat, voi fi totuși considerat un om extraordinar... M-am ridicat eu însumi din nimic pentru a fi cel mai puternic monarh din lume... Istoricul Imperiului... va avea o sarcină ușoară, fiindcă faptele vorbesc de la sine, ele strălucesc precum soarele... În ce punct aș putea fi atacat încât un istoric să nu mă poată apăra? Pentru intențiile mele? În această privință pot fi absolvit. Pentru despotismul meu? Dar poate fi demonstrat că dictatura era absolut necesară. Se va spune că am restrâns libertatea? Se poate dovedi că imoralitatea și anarhia încă amenință libertatea. Voi fi acuzat că am iubit prea mult războiul? Se poate demonstra că întotdeauna eu am fost atacat primul... Voi fi eu blamat pentru ambiția mea? ... ambiția mea a fost de cel mai înalt, mai nobil fel care a existat vreodată! acela de a stabili și de a consacra domnia rațiunii și exercitarea plăcută a tuturor facultăților umane! Aici istoricul se va simți probabil obligat să regrete că o astfel de ambiție nu s-a împlinit.

6. Punctele de vedere ale istoricilor despre Napoleon

Unul dintre foarte puținii intelectuali care s-au opus lui Napoleon în toată perioada cât a fost la putere a fost nobilul catolic Chateaubriand. Publicând în 1807 un articol în care îl ataca pe împărat ca pe un tiran ce ar trebui adus în fața judecății istoriei, și continuând în 1814 cu un pamflet în care îl denunța ca pe un distrugător de oameni șica pe un dușman al libertății, pe care a înăbușit-o mereu, se poate spune că Chateaubriand a fost primul dintre miile de istorici care și-au dat verdictul „pentru sau contra" lui Napoleon. Este așadar firesc ca el să ocupe primele pagini în lucrarea importantă a istoricului olandez Geyl despre diferitele puncte de vedere ale istoricilor francezi și să fie urmat îndeaproape de o colegă intelectuală, Madame de

Staël, ale cărei relatări despre Napoleon au fost publicate curând după moartea ei în 1818. Era un text la fel de critic, la fel de acuzator ca cel al lui Chateaubriand, însă avea în plus acea dimensiune a perspectivei istorice,aşezându-l pe Napoleon în timpul şi în spaţiul său, în legătură directă cu evenimentele - şi găsindu-l vinovat. Geyl merge chiar mai departe sugerând că „scriitorii de mai târziu, deşi capabili de nuanţe mai fine şi având surse mult mai bogate de informare, nu au făcut decât să-i prelucreze temele."

În câţiva ani, numărul istoriilor franceze despre Napoleon s-a înmulţit rapid. Una dintre ele, comandată de Napoleon însuşi în testamentul său, a fost o lucrare bine documentată, în mai multe volume, al cărei autor afirma cu încredere că realizase o descriere atât de precisă a faptelor reale încât istoricii viitorului nu vor mai avea nevoie să investigheze mai departe. Alţii s-ar putea să scrie cu mai multă graţie, dar nu vor mai găsi nimic însemnat de adăugat. El ar fi fost foarte ofensat să ştie că era doar unul dintre primii participanţi la o dispută istorică ce continuă şi nu dă semne să se domolească după două secole.

Ce face ca Napoleon şi epoca lui să-i atragă atât de mult pe istorici încât să fi scris peste 200.000 de cărţi şi articole de la moartea sa şi până acum? Şi încă din această masă de hârtie nu a apărut o imagine standard, o biografie definitivă a lui Napoleon. Istoricii sunt încă fundamental divizaţi în „admiratori" şi „detractori", „pentru" şi „contra", la fel cum erau la începutul secolului al XIX-lea; însă în cadrul acestei împărţiri largi, punctele de vedere despre Napoleon sunt nenumărate. A fost el „moştenitorul Revoluţiei" ori un aventurier fără principii; un reformator sau un dictator; un liberal, un naţionalist, o unealtă a burgheziei, un geniu militar, un căpcăun; a fost el un patriot care spunea „întotdeauna Franţa mai întâi"? sau un egoist ambiţios care spunea „Franţa are nevoie de mine mai mult decât am eu nevoie de ea"? Sau a fost câte puţin din toate acestea? Din imensitatea surselor disponibile, aşa cum a scris cu fineţe un istoric britanic modern, „fiecare scriitor, şi bine-înţeles fiecare cititor îşi construieşte propriul său Napoleon". Pentru a-l cita din nou pe Geyl,

> Noi nu putem vedea trecutul într-o unică imagine comunicabilă, în afara unui punct de vedere care implică o opţiune, o perspectivă personală. Este imposibil ca doi istorici, în special dacă trăiesc în perioade diferite să vadă o personalitate politică în aceeaşi lumină. Cu cât este mai mare importanţa politică a unui personaj istoric, cu atât este mai imposibil acest lucru.

Cu o personalitate cu multe faţete ca Napoleon - ţinând seama de afirmaţiile complet contradictorii despre sine, despre acţiunile şi credinţele sale, percepute atât de diferit de către prieteni şi inamici - sarcina unui istoric de a explica, interpreta şi evalua motivele şi intenţiile sale este extrem de dificilă.

7. Concluzie

Nu mai este la modă, istoric vorbind, să aşezi un singur individ în centrul scenei, dominând evenimentele; istoricii moderni adoptă o perspectivă mai largă, mai puţin bazată pe o personalitate, a subiectului lor. Şcoala „oamenilor mari" a scrierilor istorice iniţiată de istoricul din secolul al XIX-lea Carlyle, s-a demodat; titlul „Napoleon cel Mare" nu mai merge.

Un om este doar un om; puterea lui nu înseamnă nimic dacă circumstanţele nu-i sunt favorabile. Dacă nu aş fi apărut eu, altcineva ar fi făcut acelaşi lucru. Eu consider că rolul meu nu a contat mai mult de jumătate în bătăliile pe care le-am câştigat. Numele generalului de-abia ar merita menţionat, fiindcă de fapt armata este cea care câştigă bătălia.

Aceste observaţii ale lui Napoleon s-ar putea fireşte să fie doar o manifestare de falsă modestie, dar, dacă nu, ele sunt surprinzătoare şi neobişnuite pentru el. Într-un anumit sens, bineînţeles, el a folosit doar circumstanţele care i-au fost favorabile; însă fără personalitatea lui deosebită, amestecul de energie şi hotărâre, ambiţie şi abilitate, la care s-au adăugat calităţile sale de conducător, cursul evenimentelor ar fi fost desigur altul. Este greu să ne închipuim altfel.

A fost el oare un om „mare", un conducător „mare"? Crezând că măreţia unui conducător implică în mod inevitabil ofensive militare încununate de succes, Napoleon s-a modelat după exemplul a trei mari cuceritori din trecut, care întemeiaseră fiecare câte un imperiu: Alexandru cel Mare, Caesar şi mai presus de orice Carol cel Mare, al cărui urmaş îi plăcea să se creadă şi căruia îi colecta relicvele. În perioada încoronării, el s-a străduit să împrumute vechile însemne regale considerând că ar fi fost folosite de Carol cel Mare, însă Împăratul Francisc I de Habsburg nu le-a împrumutat unui rival.

La fel ca în privinţa calităţilor de conducător victorios, Napoleon s-a considerat ca fiind pe urmele lui Carol cel Mare şi în alt domeniu - cel de legiuitor. Napoleon a codificat legile cutumiere şi alte legi ale Franţei, aşa cum Carol cel Mare codificase legile tribale ale Germaniei. Realizarea cu care se mândrea cel mai mult în cariera sa era Codul Civil (Codul Napoleon), prin introducerea căruia în teritoriile cucerite, el a unit într-un singur sistem juridic toate ţările Imperiului.

Ce gândeau contemporanii săi despre măreţia lui? Metternich, ministrul de externe al Austriei şi inamicul implacabil al Franţei, în lucrarea *Un portret al lui Napoleon Bonaparte*, publicată în 1820, a început să discute „Dacă Napoleon merita de fapt să fie numit un om mare." El decide că „ar fi imposibil de contestat marile sale calităţi de a se ridica din obscuritate, devenind cel mai tare şi mai puternic dintre oameni", dar apreciază că Napoleon trebuie văzut pe fundalul epocii sale. Dacă epoca Revoluţiei Franceze a fost

glorioasă, faptul că Napoleon a fost capabil să ocupe şi să păstreze primul loc în ea timp de 15 ani înseamnă că a fost „într-adevăr unul dintre cei mai mari oameni care au apărut vreodată"; dacă însă, aşa cum credea Metternich, epoca a fost una de decădere generală, atunci „splendoarea succesului său scade şi „nu suntem în pericol de a exagera măreţia lui Napoleon, recunoscând în acelaşi timp că a fost ceva extraordinar şi impunător în cariera lui". Alţi contemporani, prieteni ca şi inamici, au văzut o tendinţă de declin în cariera sa, în paralel cu degradarea caracterului şi intelectului său, începând din 1808 şi devenind mai evidentă după 1812. Majoritatea consideră că el a început bine; „începutul carierei sale a fost marcat de măreţie, fiindcă în ascensiunea sa rapidă din obscuritate până în culmea gloriei şi a puterii, el a recurs doar la ceea ce era măreţ", dar sfârşitul carierei sale a fost „mizerabil deoarece inima sa era de piatră şi spiritul meschin." Puterea îl corupsese şi el „se va prezenta posterităţii ca un om care, având posibilitatea să facă mai mult bine decât oricare alt potentat din alte vremuri, şi-a folosit de fapt imensele mijloace pentru a produce fiinţelor egale cu sine multe necazuri şi multă mizerie - el care, pe baza libertăţii francezilor, ar fi putut să pună bazele libertăţii fiecărui stat din Europa."

Ce cred istoricii de astăzi despre chestiunea măreţiei lui Napoleon?

Orice posibilă nuanţă de opinie poate fi găsită în istoriile şi biografiile moderne (a se vedea **Recomandările pentru lectură**, pagina 144), de la „marele om rău" la „marele şi bunul", depinzând de criteriile folosite pentru a-i aprecia realizările şi chiar mai mult de propriul punct de vedere al scriitorului. Fascinat sau dezgustat, este imposibil să stai deoparte, neafectat, de Napoleon. El a dominat o epocă şi un continent, a supravieţuit morţii sale şi exersează încă inteligenţele istoricilor în descâlcirea istoriei sale.

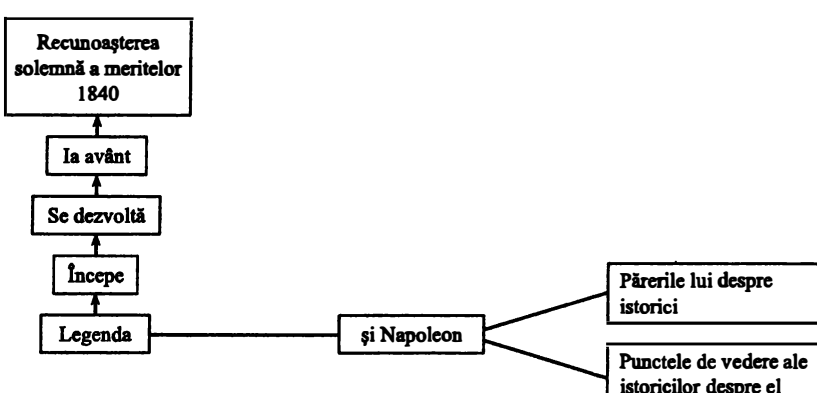

Rezumat - Legenda napoleoniană

Să luăm notițe despre „Legenda napoleoniană"

Este foarte puțin probabil că veți avea de-a face cu o întrebare de examen bazată direct pe informațiile cuprinse în acest capitol și veți hotărî probabil că nu e nevoie să luați notițe amănunțite despre el. Însă Legenda este importantă pentru efectul pe care l-a avut asupra reputației istorice a lui Napoleon și trebuie să fiți capabili să recunoașteți prejudecățile care apar atunci când istoricii sau biografii folosesc în mod necritic propaganda guvernamentală pusă în circulație de Napoleon însuși ori scrierile despre Sf.Elena ale lui Las Cases, O'Meara și ale altora.

În această privință ar trebui să aveți clar în minte următoarele puncte:

1. Care a fost scopul propagandei oficiale a lui Napoleon înainte de 1815? Ce forme a luat? (O scurtă privire asupra capitolului 7, paginile 100-122, ar putea fi de folos aici.
2. De ce și pe ce căi a încercat el să schimbe propria imagine în amintirile din Sf. Elena? A fost o încercare convingătoare?

La sfârșitul capitolului I vi s-a sugerat că ar trebui să întocmiți un portret literar al lui Napoleon pe măsură ce veți studia restul cărții. Acum e timpul să faceți aprecierea finală. Sunteți „pentru" sau „împotrivă"? De ce?

Să răspundem la întrebările-eseu despre „Napoleon, Franța și Europa"

Se întâmplă ca examinatorii să pună întrebări foarte generale despre Napoleon. Tipice în acest sens sunt:

1. De ce a avut Napoleon atât de mult succes și atât de mult timp?
2. Care a fost baza puterii lui Napoleon?
3. Când și cum a apus puterea lui Napoleon?

Toate aceste întrebări concis formulate par amăgitor de simple și superficial atrăgătoare. Dificultatea constă în sfera lor largă, deoarece nici una din ele nu se referă concret la Franța sau la Europa. Pentru a răspunde la ele bine este nevoie de o suficient de bună cunoaștere atât a politicii interne cât și a celei imperiale, dar și capacitatea de a selecta ceea ce este relevant și a prezenta un răspuns coerent în timpul și spațiul limitat al examenului. Dacă nu aveți încredere în capacitatea dumneavoastră de a face acest lucru sub presiune, este mai bine să evitați întrebările de acest fel.

Alte întrebări generale mai bine structurate sunt adesea încadrate în jurul unor citate. De exemplu:

4. „Realizările interne ale lui Napoleon sunt mai însemnate decât cuceririle sale externe". Este aceasta o judecată echilibrată?
5. „Un liberalizator și un modernizator" în Franța și în Europa. Poate fi justificat acest punct de vedere despre Napoleon?

6. „Reformele sale legislative şi administrative reprezintă principala lui îndreptăţire la faimă." Apreciaţi acest verdict asupra carierei lui Napoleon.
7. „Un vânt de modernizare bătea peste Europa în urma lui Napoleon." Discutaţi acest comentariu despre Marele Imperiu.
8. „Eu am guvernat pentru naţiune şi în interesul ei." Este concepţia lui Napoleon despre regimul său realistă?

În timp ce şi aceste întrebări au o sferă largă, modelul de bază al răspunsului este stabilit pentru dumneavoastră. Nu vă lăsaţi derutat de citat. Dacă nu sunteţi sigur despre ce întreabă examinatorul, transformaţi citatul într-o întrebare directă. De exemplu, întrebarea 5 de mai sus ar putea fi citită „Sunt reformele sale legislative şi administrative principala îndreptăţire la faimă a lui Napoleon?", devenind astfel o întrebare „cu sfârşit deschis" de tipul celor discutate la pagina 8.

Întrebări bazate pe izvoare despre „Legenda napoleoniană"

1. Portrete

Priviţi atent ilustraţiile de pe coperta I şi de la pagina 124 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Portretul de pe copertă a fost pictat la ordin curând după încoronarea lui Napoleon. Presupunând că a fost realizat spre satisfacţia sa, ce se poate deduce din el despre felul cum dorea să apară ca persoană publică? (4 puncte).
b) Desenul cu Napoleon a fost făcut pe Insula Sf. Elena către sfârşitul vieţii sale. Comparaţi înfăţişarea cu cea de mai sus. Care este impresia generală creată de desen? (6 puncte).

2. Realitate şi ficţiune

Priviţi cu atenţie cele două picturi cu Napoleon (paginile 126 şi 127) şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Pictura cu Napoleon trecând Alpii în 1800, călărind pe un cal, a fost pictată la puţin timp după eveniment, cea în care el călăreşte pe un catâr cam prin 1840. Comentaţi diferenţa dintre cele două portretizări (6 puncte).
b) Care dintre cele două picturi nu l-ar fi satisfăcut pe Napoleon? De ce?

3. Napoleon şi istoricii

Citiţi cu atenţie fragmentele de la paginile 134 şi 136 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Care este concepţia lui Napoleon despre istorici şi activitatea lor? (5 puncte).
b) Apreciaţi apărarea acţiunilor sale făcută de Napoleon în fragmentul mai lung. Ilustraţi-vă răspunsul cu exemple specifice (10 puncte).

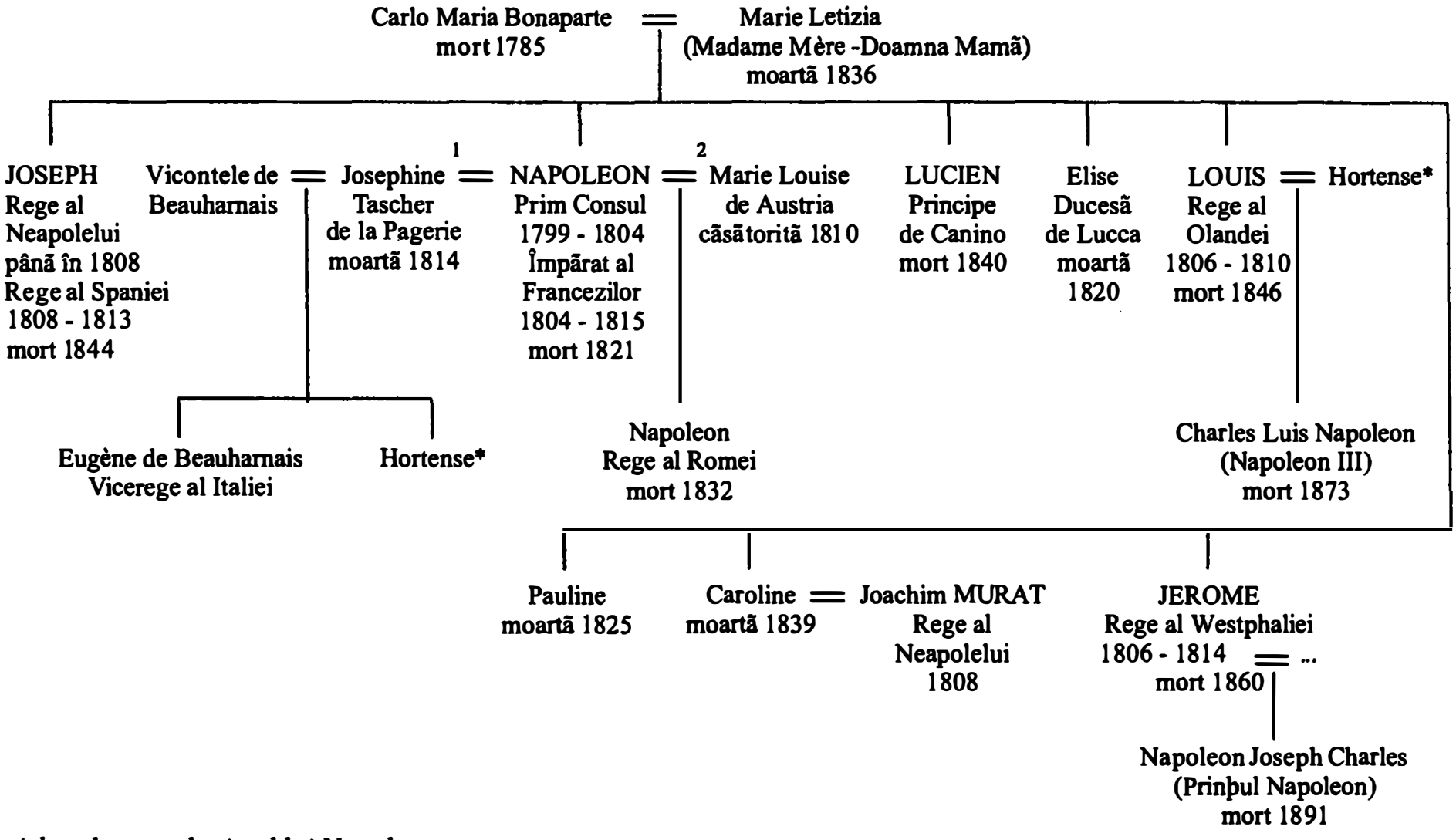

Arborele genealogic al lui Napoleon

Tabel cronologic

1769 15 august, Napoleon se naşte la Ajaccio, în Corsica;
1784 Intră în École Militaire din Paris;
1785 Numit ofiţer de artilerie;
1793 Comandă artileria la asediul oraşului Toulon; se implică în afacerile corsicane şi se bucură de un înalt patronaj politic;
1795 Ajută la înăbuşirea revoltei regaliste din Paris;
1796 februarie, numit comandant al Armatei din Italia;
martie, se căsătoreşte cu Josephine de Beauharnais;
mai, victoria de la Lodi; intră în Milano;
august, victoria de la Castiglione;
octombrie, victoria de la Arcole;
1797 ianuarie, victoria de la Rivoli;
februarie, cucereşte Mantua;
aprilie, armistiţiul cu austriecii la Leoben;
octombrie, Pacea de la Campo Formio;
1798 februarie, asediul Acrei;
iulie, îi înfrânge pe otomani la Aboukir;
august, abandonează armata şi părăseşte Egiptul;
octombrie, ajunge în Franţa;
9-10 noiembrie, lovitura de stat de la 18-19 Brumar;
decembrie, Constituţia anului VIII; Napoleon Prim Consul;
1800 februarie, este creată Banca Franţei;
iunie, bătălia de la Marengo;
decembrie, bătălia de la Hohenlinden;
1801 Pacea de la Lunéville;
iulie, Concordatul cu Papa;
1802 Pacea de la Amiens încheie războiul cu cea de-a doua Coaliţie;
august, Napoleon numit Prim Consul pe viaţă;
1803 Invadarea Angliei este plănuită şi abandonată;
1804 Este introdus Codul Napoleon;
martie, ducele d'Enghien este răpit şi executat;
mai, Senatul îl proclamă pe Napoleon împărat al Francezilor;
decembrie, încoronarea de la Notre Dame, în prezenţa Papei;
1805 A treia Coaliţie (1805);
mai, încoronat ca rege al Italiei la Milano;

august, invadează Germania;
octombrie, victorie la Ulm, însă Flota franceză este înfrântă la Trafalgar;
decembrie, bătălia de la Austerlitz;

1806 iulie, crearea Confederației Rinului;
octombrie, bătălia de la Jena;
noiembrie, este introdusă Blocada Continentală;

1807 februarie, bătălia nedecisă de la Eylau;
iunie, bătălia de la Friedland;
iulie, Tratatul de la Tilsit cu țarul Alexandru; este înființat Marele Ducat al Varşoviei;
noiembrie, este ocupată Lisabona;
decembrie, Blocada Continentală este extinsă;

1808 iulie, Joseph Bonaparte este făcut rege al Spaniei;

1809 iulie, bătălia de la Wagram; Statele Papale sunt invadate şi Papa este luat prizonier de către Napoleon;
octombrie, Pacea de la Viena;
decembrie, divorțează de Josephine;

1810 aprilie, căsătoria cu Marie-Louise de Austria;
iulie, Louis Bonaparte revocat ca rege al Olandei; Olanda este anexată Franței;

1811 martie, naşterea fiului lui Napoleon, regele Romei;

1812 Campania din Rusia;
septembrie, bătălia de la Borodino; intrarea în Moscova;
octombrie-decembrie, retragerea din Moscova şi din Rusia;

1813 A patra Coaliție (1813-1815);
octombrie, bătălia de la Leipzig; francezii sunt siliți să se retragă dincolo de Rin;
decembrie, invadarea Franței de către aliați;

1814 martie, căderea Parisului;
aprilie, abdicarea lui Napoleon;
mai, exilat în insula Elba;

1815 martie, scapă din Elba şi debarcă în Franța; începutul celor „o sută de zile";
aprilie, promite un regim parlamentar nou în Actul Adițional;
iunie, bătăliile de la Quatre Bras şi Waterloo; a doua abdicare;
octombrie, începe exilul pe insula Sf. Elena; Las Cases şi alții scriu legenda în următorii cinci ani;

1821 5 mai, moartea lui Napoleon; îngropat pe insula Sf. Elena;

1832 Moartea regelui Romei;

1840 decembrie, rămăşițele lui Napoleon sunt mutate din insula Sf. Elena în Domul Invalizilor din Paris.

Glosar

arondisment	unitate administrativă
bunuri naţionale	proprietăţi ale bisericii şi emigraţilor, luate de stat şi vândute la licitaţie
comună	cea mai mică unitate administrativă
departament	cea mai mare unitate teritorială locală, formată din mai multe comune
emigrat	regalist plecat în exil în timpul Revoluţiei
lettre de cachet	ordin scris pentru încarcerare fără judecată, în Vechiul Regim
livret	permis de muncă necesar angajatului pentru obţinerea unei slujbe
notabili	mari proprietari de pământuri sau de averi, nobili şi ne-nobili, folosiţi de Napoleon ca oficiali guvernamentali
prefect	oficial guvernamental - succesor al intendentului din Vechiul Regim
senatorerie	moşie şi venituri acordate unui senator

Recomandări pentru lectură

Este o cantitate imensă, într-adevăr copleşitoare, de scrieri istorice despre Napoleon şi Imperiul său - se estimează că s-au publicat peste 200.000 de cărţi şi articole despre acest subiect de la moartea sa, în 1821. Majoritatea în Franţa, firește, dar sunt multe în engleză, accesibile în traducere. Doar o mică selecţie din această literatură poate fi dată aici, cărţi ce pot fi recomandate şi care acoperă o gamă largă de subiecte şi puncte de vedere:

I.Collins, *Napoleon: Prim Consul şi Împărat al Francezilor* (Asociaţia Istorică 1986). Este o broşură cu text mai mic de 20 de pagini, dar cuprinde o examinare stimulativă a concepţiilor istorice moderne aflate în dispută asupra unor aspecte ale carierei lui Napoleon.

D.Chandler, *Napoleon* (Wiendenfeld and Nicholson 1973). O bună istorie militară, care în 6 capitole rezumă lucrarea mamut a autorului, *Campaniile lui Napoleon* (1966), de peste 1.000 de pagini, în beneficiul tuturor, dar mai ales al celor interesaţi.

C. Barnett, *Napoleon* (Allen and Unwin 1978). Este un volum foarte bine ilustrat de un istoric militar puternic anti-napoleonian în concepţie, şi proaspăt în critica sa convingătoare a calităţilor de soldat ale lui Napoleon. Secţiunea despre campania din Rusia este deosebit de lămuritoare.

O.Connely, *Dibuind către glorie* (1988). O reapreciere nu foarte favorabilă a lui Napoleon în calitate de conducător militar.

V.Cronin, *Napoleon* (Collins 1971). Aceasta, în schimb, este o biografie favorabilă lui Napoleon, uşor romanţată. În măsura în care îi cunoaştem limitele (în afara simpatiilor, mai sunt şi câteva omisiuni importante), este o introducere "uşor de citit" şi plăcută în domeniu, atât pentru studenţi cât şi pentru marele public.

J.M.Thompson, *Napoleon* (Blackwell 1952). Lucrarea întruchipează abordarea biografică mai academică, fiind bazată pe cercetarea corespondenţei lui Napoleon. Din păcate îi lipsesc hărţile şi alte ilustraţii pentru a însufleţi formatul de modă veche; merită totuşi citită, sau cel puţin răsfoită la sumarul foarte detaliat, pentru bogăţia de informaţii interesante pe care le conţine.

J.Tulard, *Napoleon - mitul mântuitorului*, Paris, 1977 (traducere în engleză la Wiedenfeld and Nicholson 1984). Nu este o biografie în sens strict, dar este o carte plăcută, plină de idei provocatoare, de reflecţii despre rolul figurii salvatoare în istoria Franţei şi incluzând un rezumat al cercetărilor autorului despre societatea napoleoniană. Din păcate traducerea lasă mult de dorit.

F. Markham, *Napoleon* (Wiedenfeld and Nicholson 1963). Este probabil încă cea mai bună biografie completă în engleză, fiind în acelaşi timp uşor de citit şi

erudită. Recomandăm, de asemenea, mai ales pentru scurta sinteză preliminară, lucrarea mai mică a aceluiaşi autor *Napoleon şi trezirea Europei* (EUP 1958). Clar pro-napoleoniană.

D.G. Wright, *Napoleon şi Europa* (Longman 1984). Acest volum, publicat în seria Seminar Studies, face o introducere, într-un fel schiţată, în general plină de înţelegere, despre Napoleon şi Imperiul său european, având în anexă câteva documente selectate şi o bibliografie adnotată bună.

P. Geyl, *Napoleon: pentru şi contra* (Cape 1949). Este un studiu comparativ detaliat al punctelor de vedere al istoricilor francezi despre Napoleon şi a fost o lucrare valoroasă, la vremea sa. Din păcate nu a fost extinsă pentru a acoperi studiile franceze despre Napoleon de după anii 1950, fiind aşadar învechită. Este încă de mare interes totuşi, pentru un student serios.

G. Lefebvre, *Napoleon*, Paris 1935 (traducere engleză, Routledge and Kegan Paul 1969). O lucrare excelentă şi detaliată despre viaţa şi epoca sa, foarte corect prezentată de către un eminent istoric marxist. În ciuda vârstei sale, rămâne un text de bază.

D.M.G. Sutherland, *Franţa 1789-1815. Revoluţie şi contra-revoluţie* (Fontana 1985). Deşi cartea se ocupă în cea mai mare parte cu Revoluţia Franceză, capitolele 9-12 dau un punct de vedere interesant scris şi într-un fel neconvenţional despre Consulat şi Imperiu.

P.Fregosi, *Visuri imperiale* (Cardinal 1991). Este o încântătoare carte neconvenţională, dând o amuzantă, ca să nu spun picantă, descriere a încercărilor lui Napoleon de a realiza un imperiu colonial. Autorul descifrează un caz pentru care conflictul aproape global rezultat ar putea fi considerat primul adevărat război mondial.

G. Ellis, *Imperiul napoleonian* (Macmillan 1991). Este interesantă prin utilizarea unor izvoare europene şi prin accentul pus pe importanţa cercetărilor recente, în special privind aspectele sociale şi economice al Franţei napoleoniene. Dă ocazia studenţilor şi cititorului în general să afle ce s-a realizat în mod curent de către istoricii europeni în domeniul studiilor napoleoniene, mai ales acele lucrări care nu sunt accesibile în traducere. Are o bibliografie adnotată bună.

L. Bergeron, *Franţa sub Napoleon*, Paris 1972 (traducere engleză, Princeton 1982). Preocupată în principal cu aspecte sociale, culturale şi economiuce şi bazată pe propriile cercetări ale autorului, este o carte dificilă, îngreunată şi de o traducere ininteligibilă în unele părţi.

Izvoare despre Napoleon, Franţa şi Europa

Sunt numeroase colecţii de documente accesibile în engleză. Printre cele care se ocupă pe larg de cuvintele lui Napoleon, spuse sau scrise, sunt:

S.de Chair (ed.), *Memoriile lui Napoleon* (Faber and Faber 1948)
J.C. Herold, *Gândirea lui Napoleon* (Columbia University Press 1948)
J.M. Thompson (ed.), *Corespondența lui Napoleon* (Dent 1954)

Alte colecții mai generale despre Napoleon și vremea sa sunt:

M. Hutt, *Napoleon* (Spectrum 1972) și
D. Dowd, *Napoleon: a fost el moștenitorul revoluției?* (Krieger 1982)

De asemenea sunt interesante mai multe mărturii oculare, în special:

C. Hibbert (ed.), *Un soldat din regimentul 71* (Leo Cooper 1975) - o captivantă prezentare imparțială, emoționantă și umoristică, a războiului din Peninsula Iberică și a campaniei de la Waterloo, și
A.Brett-James (ed.), *Relatări ale martorilor oculari despre înfrângerea din Rusia* (Macmillan 1966) - plină de povestiri înspăimântătoare despre campanie și ororile prin care au trecut civilii și soldații din ambele tabere.

Index

Cititorii care caută o anumită informaţie pot consulta Cuprinsul şi Tabelul cronologic (paginile 141-142).

Aboukir 21
Acra 21
Actul Adiţional 93
Ajaccio 1
Albion 133
Alexandru cel Mare 23, 117, 136
Alexandru I 24, 47, 48, 52
Alpi 4, 57, 68, 115, 117, 139
Amiens, Pacea de la (1802) 4, 23, 47
Amsterdam 32, 68-69
Anglia 16, 23, 34, 36, 45-47, 49
Arcole 123, 124
Arcul de Triumf 117
Armata din Italia 3, 18, 20
Armata din Orient 21
Armata pentru Anglia 24
Articole Organice 91
Aspern (Essling) 28
Austerlitz 24, 37, 39, 49, 125, 132
Austria 16, 21, 24, 28, 34, 45-46, 49, 52, 66, 70-71
Azincourt 30

Baden 32
Balcani 29
Banca Franţei 83, 119
Bavaria 32
Baylen 27
Bautzen 31
Bătălia Naţiunilor (Leipzig, 1813) 32, 52, 70-71, 118
Beauharnais, Josephine de 2, 21, 28, 82
Beauharnais, Eugčne de 61, 65
Belgia 23, 32, 46
Bellerophon 36
Berezina 30
Berlin 73, 113
Blocada Continentală 64-65, 67, 73, 74, 112, 113-116
Bologna 21, 70
Borodino 30, 56
Bourbon 5, 17, 53, 54, 81, 82, 91, 100, 109, 111, 119, 130, 131
Brumar 1, 3, 9-19, 60, 75, 97, 117, 123
Brutus 11
Buonaparte 1, 5, 6

Caesar 11, 19, 23, 67, 117, 128, 136
Campanii: din Egipt 20
Italia 20
Rusia 29-31
Spania 25-29
Campo Formio 21, 117, 123
Canalul Mânecii 23, 24
Carol, Arhiduce 28
Carol cel Mare 67, 91, 136
Carlyle, Thomas 136
Castiglione 123
Catehismul imperial 92, 120
Caulincourt 31, 56
Căpcăunul 5
Chateaubriand 131, 134, 135
Chaumont 52
Clausewitz 38, 41

Codul Civil 60, 65-66, 81, 85-86, 105, 109-110, 136
Codul Criminal 86, 108
Codul Penal 86, 108
Codul Comercial 86
Codul Napoleon 85, 119, 136
Coaliții: a doua 46-47
a treia 47-48
a patra 52
Concordatul 60, 65, 90, 91, 99, 120
Confederația (Germanică) a Rinului 24, 32
Constant, Benjamin 76, 93, 98, 107
Consiliul Bătrânilor 9-12, 18
Consiliul celor Cinci Sute 9-11, 13
Consiliul de Stat 45, 77, 82, 90, 100, 102, 108, 118
Constantinopol 29
Copenhaga 47
Corsica 1, 2

Dalmația 21
Danemarca 47
David, Jacques-Louis 89, 124-126
Delacroche, Paul 127
Directorat 10, 15-17, 85, 94, 102, 107
Domul Invalizilor 132
Ducos 15, 75
Ducele d'Enghien 5, 81
Dunăre 24, 27, 28, 43

École Militaire 2
Ecknühl 28
Edictele de la Berlin 73, 113
Edictele de la Milano 114
Edward VII 133
Egipt 10, 15, 18, 20, 23, 44, 45, 117
Elba 4, 34
Ellis 6
Empire 23, 89, 117
Essling 28
Europa centrală 29, 52, 57
Eylau 24, 125

Ferrara 21
Finlanda 29, 57
Fontainbleau 131
Fouché 86-87, 93, 95
Francisc I de Habsburg 136
Frederic cel Mare 41
Friedland 24

Garda Imperială 37, 117, 131-132
Genova 1, 2
George III 47
Germania 24, 32, 53
Geyl 5, 134-135
Goya 27
Gros 124-125
Guibert 38-40

Habsburg 5, 70, 95, 136
Haiti 44
Hanovra 24, 47
Henry V 30
Hohenlinden 23
Hugo, Victor 132

Imperiul Otoman 16, 23, 46, 48
Ingres 89, 139
Institutul Franței 23
Insulele Ionice 21
Iulius Caesar 11, 19, 23, 67, 117, 128, 136

Jaffa 21, 22
Jena-Auerstadt 24, 39, 41, 48
Jerome Bonaparte 32, 61

Las Cases 67, 129, 138
Legenda napoleoniană 123-133
Legislatura 81-82, 102, 105
Legiunea de Onoare 81, 84, 94, 105, 132
Leipzig 32, 52, 70, 71, 118
Lombardia 20, 24, 53, 67
Lodi 3, 20, 123

Londra 128
Louis Bonaparte 63, 65
Louis - Philippe 132
Louis - Napoleon, vezi Napoleon III
Lucian (Bonaparte) 13, 18, 128
Ludovic (Louis) XIV 108
Ludovic (Louis) XVI 83
Ludovic (Louis) XVIII 35, 119
Lunéville 23, 28, 47
Lyon 65

Madrid 27, 69
Makham 95
Malta 46-47
Mantua 21, 123
Marea Albă 25
Marea Armată 27, 29-30, 37, 39, 41-42, 62
Marea Baltică 29
Mare Maestru 37
Marele Imperiu 25, 32, 57-67
Marele Ducat al Varşoviei 24, 29, 32, 57
Marengo 23, 39, 42, 128
Marie - Antoinette 29, 83
Marie-Louise 28, 52, 83, 104
Micul caporal 2
Milano 20-21
Modena 21, 68
Moniteur, Le 88, 128, 134
Moscova 3, 30, 31, 37, 128
Murat 27, 69

Napoleon II 35, 83
Napoleon III 133
Nelson 21, 24, 44, 47
Neapole 23, 24, 27, 53, 57
Niemen 24, 29
Nipru 30
Nisa 53, 60
Notre Dame 34, 58, 82, 104

Oder 44
Oldenburg, Ducatul 29
Olanda 29, 57, 63-65, 68
O`Meara 129-132, 138
Ordinul profesorilor 90

Pad 20
Papa 25, 53, 67, 70, 82, 90-92, 96, 104
Paris 2, 10, 21, 53, 82
Parma 24, 68
Pavel I 46
Piemont 20, 24, 53, 65, 68
Pitt, William 47
Piramide 21
Pirinei 4, 27-28, 57, 117
Pius VII 91, 92
Polonia 24, 54, 62, 69, 71, 84
Portugalia 25
Praga 32
Pressburg 24
Provinciile Ilirice 28, 32, 57
Prusia 24, 38, 45, 47-48, 52, 70, 71

Quadrupla Alianţă 52

Republica Ligurică 21
Republica Batavă (Olanda) 22
Republica Franceză 1, 8-9, 38, 44, 69, 72, 83, 100, 105, 130
Republica Italiei 21
Republica Veneţia 21
Republica Cisalpină 21
Reggio 21
Risorgimento 70
Rivoli 123
Rin 4, 23, 34, 52-53, 57, 115, 117
Roma 25, 68, 70, 83
Romagna 21
Rusia 3, 16, 24-25, 29-31, 45, 47-49, 52, 57, 69, 71
Rousseau 2, 4, 10, 38

Santo Domingo 44
Sardinia 46, 53
Savoia 53, 60
Saxonia 32, 57
Schönbrunn 28
Senat 76, 79, 81-82, 86, 94
Sfânta Alianţă 130
Sfântul Imperiu Roman 24, 54, 67, 70
Sfântul Napoleon 92
Sf. Elena 4, 6, 20, 36, 67, 101, 129, 132, 134, 138
St. Cloud 11, 18
Sicilia 25
Sieyčs 10, 15, 75-77, 79, 93
Siria 21
Smolensk 30
Spania 18, 25-29, 45, 49, 50, 57, 69
Statele Unite ale Europei 130
Statele Papale 23, 25
Staël, Madame de 95, 134
Strassbourg 115
Suedia 29, 47, 57

Théâtre Français 117
Tilsit 24, 29-30, 48
Times 36
Toscana 24
Tocqueville 15, 17
Toulouse 27
Trafalgar 24
Tratatele Campo Formio (1797) 21, 117, 123
Paris I (1814) 53, 119
Paris II (1815) 54, 119
Tilsit (1807) 24, 29-30
Tribunatul 81-82, 102, 105
Ţările de Jos 23

Ulm 39, 41, 47
Universitatea Imperială 60, 120

Victoria, regina 133
Viena 21, 28
Vitebsk 29
Volk 70

Wagram 28, 49
Waterloo 4, 34, 45, 53, 128-129, 132-133
Wellington 27-28, 34, 36, 44, 128
Westphalia 24, 32, 61
Würtenberg 32

Zürich 46

Indexul a fost întocmit de traducători.

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

Acest volum are ca subiect ascensiunea și declinul lui Napoleon și efectele conducerii sale, atât pe termen lung cât și scurt, asupra Franței și asupra restului Europei. Autorul adoptă o abordare analitică a discuției asupra cauzelor și felului în care Napoleon a obținut puterea în Franța și asupra cauzelor și motivațiilor înfrângerii sale finale. Sunt puse în discuție motivele amplificării „Legendei lui Napoleon" în lumina cercetărilor moderne.

ISBN 973-571-336-5

9 789735 713362